

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

**VLIV SOUROZENECKÉ KONSTELACE
NA STUDIJNÍ A PROFESNÍ ASPIRACI ŽÁKŮ**

Diplomová práce

České Budějovice

2012

Vedoucí práce:

PhDr. Olga Vaněčková

Vypracovala

Blanka Korotvičková

ANOTACE

Diplomová práce s názvem „Vliv sourozenecké konstelace na studijní a profesní aspiraci žáků“ je zaměřena na popis vztahu mezi pořadím narození a vývojem osobnosti v jednotlivých etapách života. Zabývá se obecnou charakteristikou pojmu sourozenecká konstelace a historií jejího zkoumání. Upozorňuje na význam sourozenecké konstelace v životě člověka a předkládá deskripci osobnosti podle pořadí narození ve vztahu k rodičům, sourozencům, vrstevníkům, studiu i profesi. Součástí práce je prezentace výsledků výzkumu vlivu pořadí narození na studijní a profesní profilaci žáků základních škol, doplněných výsledky šetření míry aspirací studentů škol středních a vysokých. Data byla získána prostřednictvím tří variant dotazníků distribuovaných na uvedených stupních vzdělávacího systému na přelomu měsíce února a března roku 2012.

Klíčová slova: sourozenecká konstelace, pořadí narození, studijní aspirace, profesní aspirace, jedináček, prvorozený, druhorozený, prostřední dítě, nejmladší dítě

ABSTRACT

The thesis “Sibling Constellation Effects on Learning and Career Aspirations of Pupils” is aimed at the description of a relationship between birth order and personality development. It also deals with the general characteristics of sibling constellation and its historical development. It points out the importance of sibling constellation in human life and presents the personality description with regard to birth order in relation to parents, siblings, peers, education and occupation. The thesis also involves the research results of birth order effects on learning and career specialization of grammar school pupils. This main part is enriched with the information about the aspiration rate of secondary school and university students. The data were obtained through three similar questionnaires distributed on above-mentioned educational levels during February and March 2012.

Keywords: sibling constellation, birth order, learning aspirations, career aspirations, firstborn, second born, middle-born, last born

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce.

Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Podpis.....

PODĚKOVÁNÍ

Za vstřícnost, ochotu, podnětné rady a metodické vedení bych ráda poděkovala PhDr. Olze Vaněčkové, která mi pomáhala při psaní této diplomové práce. Poděkování patří také respondentům a osloveným pedagogům za spolupráci při získávání podkladů pro výzkum. V neposlední řadě děkuji své rodině za velkou trpělivost a podporu.

OBSAH

ÚVOD	8
1 OSOBNOST A JEJÍ VÝVOJ	10
1.1 Pojem osobnost	10
1.2 Psychické vlastnosti osobnosti	10
1.3 Dynamika osobnosti.....	11
1.4 Sociální vztahy osobnosti	12
1.5 Etapy vývoje osobnosti s ohledem na pořadí narození	13
1.5.1 Prenatální období	14
1.5.2 Novorozenec	14
1.5.3 Kojenec	14
1.5.4 Batole.....	15
1.5.5 Předškolní věk	16
1.5.6 Mladší školní věk.....	17
1.5.7 Střední školní věk.....	18
1.5.8 Pubescence	19
1.5.9 Adolescence	20
1.5.10 Mladá dospělost.....	21
1.5.11 Od starší dospělosti ke stáří	22
2 SOUROZENECKÉ KONSTELACE	23
2.1 Sourozenské konstelace ve vztahu k osobnosti	23
2.2 Pojem sourozenské konstelace.....	23
2.3 Obecná charakteristika sourozenských konstelací.....	23
2.4 Historický vývoj sourozenských konstelací	24
2.4.1 19. století	24
2.4.2 20. století	25
2.4.3 21. století	26
2.5 Faktory ovlivňující vznik typu osobnosti podle pořadí narození	27
2.5.1 Věk.....	28
2.5.2 Pohlaví.....	28
2.5.3 Tělesná konstituce.....	30
2.5.4 Specifické rodinné situace.....	30
2.5.4.1 Rozvod	31
2.5.4.2 Úmrtí	31
2.5.5 Pořadí narození rodičů	32

3	TYPY OSOBNOSTI PODLE POŘADÍ NAROZENÍ	33
3.1	Jedináček	33
3.1.1	Osobnostní charakteristiky.....	33
3.1.2	Vztah k rodičům.....	34
3.1.3	Vztah k sourozencům a vrstevníkům	35
3.1.4	Vztah ke vzdělání a profesi.....	36
3.2	Prvorozený.....	37
3.2.1	Osobnostní charakteristiky.....	38
3.2.2	Vztah k rodičům.....	39
3.2.3	Vztah k sourozencům a vrstevníkům	39
3.2.4	Vztah ke vzdělání a profesi.....	40
3.3	Druhozený a prostřední	41
3.3.1	Osobnostní charakteristiky.....	42
3.3.2	Vztah k rodičům.....	42
3.3.3	Vztah k sourozencům a vrstevníkům	43
3.3.4	Vztah ke vzdělání a profesi.....	44
3.4	Nejmladší.....	45
3.4.1	Osobnostní charakteristiky.....	45
3.4.2	Vztah k rodičům.....	46
3.4.3	Vztah k sourozencům a vrstevníkům	47
3.4.4	Vztah ke vzdělání a profesi.....	48
3.5	Dvojčata.....	49
3.5.1	Osobnostní charakteristiky.....	50
3.5.2	Vztah k rodičům.....	50
3.5.3	Vztah k sourozencům a vrstevníkům	51
3.5.4	Vztah ke vzdělání a profesi.....	51
4	VÝZNAM SOUROZENECKÝCH KONSTELACÍ V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA.....	53
4.1	Volba partnera	53
4.2	Manželství.....	54
4.3	Výchova dětí	55
4.4	Rodičovství.....	55
4.5	Studijní a profesní aspirace	56
4.5.1	Pojem aspirace	56
4.5.2	Faktory ovlivňující vzdělanostní a profesní aspirace.....	56
4.5.3	Vzdělanostní a profesní aspirace v závislosti na pořadí narození	57
4.5.4	Vliv pořadí narození v kombinaci s dalšími proměnnými	58
4.5.4.1	Vzdělanostní a profesní aspirace v závislosti na pořadí narození a pohlaví.....	59
4.5.4.2	Vzdělanostní a profesní aspirace v závislosti na pořadí narození a inteligenci	59
4.5.4.3	Vzdělanostní a profesní aspirace v závislosti na pořadí narození a velikosti rodiny.....	60

4.5.4.4	Vzdělanostní a profesní aspirace v závislosti na pořadí narození a podpoře rodičů	61
4.5.4.5	Shrnutí výsledků výzkumů	61
5	PRAKTICKÁ ČÁST.....	62
5.1	Cíl práce a výzkumný problém.....	62
5.2	Stanovení hypotéz.....	62
5.3	Charakteristika výběrového souboru.....	63
5.4	Metoda a technika sběru dat.....	63
5.5	Prezentace výsledků výzkumného šetření.....	64
5.5.1	Poměrné zastoupení jednotlivých sourozeneckých konstelací v populaci.....	64
5.5.2	Vliv vzdělání rodičů na míru studijních aspirací dětí	65
5.5.3	Míra potřeby dosažení školního úspěchu a vyhnutí se neúspěchu.....	66
5.5.4	Aspirace na studium na střední škole	67
5.5.5	Počet přihlášek na střední školy	68
5.5.6	Aspirace studovat na vysoké škole	69
5.5.7	Aspirace na studium na daném typu vysoké školy	70
5.5.8	Aspirace studentů VŠ na další studium	70
5.5.9	Profesní typ u jednotlivých pořadí narození.....	71
5.5.10	Výběr profese podle pořadí narození	72
5.6	Závěr výzkumného šetření	73
	ZÁVĚR.....	78
	SEZNAM LITERATURY	80
	PŘÍLOHY.....	84

ÚVOD

„Opravdu existuje korelace mezi prvorozeností a výjimečností? Má pořadí narození sourozenců vliv na jejich životní úspěchy?“¹ Nejen tyto otázky, ale i celou řadu dalších si dle nepřeborného množství internetových a novinových článků či méně populárních tištěných publikací zjevně klade nejen jeden psycholog, pedagog či rodič. Odpovědi na ně se pokusí na základě dostupné literatury a provedené studie nastínit následující práce.

Pod vlivem utváření převratných vynálezů a zavádění nejmodernějších technologií, kdy se lidská existence ztrácí v moři techniky, člověk stále častěji touží po poznání své vlastní osobnosti, orientaci ve spleť mezilidských vztazích a získání kontroly alespoň nad svým vlastním životem. Právě teorie sourozenecké konstelace je jedním z nástrojů, který nám v tomto směru může sloužit. To, zda se člověk narodil jako první, druhý nebo až poslední, hraje totiž zásadní roli při utváření řady vlastností a projevů chování, jež nás provází po celý život. Jeden z odborníků dokonce tvrdí, že pořadí narození je „systém, který nám umožňuje neustále prohlubovat poznání o vlastní osobnosti a obyčejní lidé díky němu dokážou neobyčejné věci.“²

Komplexnosti a rozsáhlosti této koncepce nabízí celou škálu úhlů pohledu, kterými lze na teorii pořadí narození nahlížet. K nejčastěji zmiňovaným faktorům majícím vliv na vývoj osobnosti je řazeno především pohlaví jedinců, věkový odstup sourozenců, způsob rodičovského vedení výchovy a jejich přístup k dětem, jakož i jejich vlastní konstelace. Odraz těchto aspektů lze sledovat v reálných životních situacích, kterými jsou například výběr partnera, způsob komunikaci s lidmi či výběr vzdělání a budoucího povolání. Právě poslední zmíněná část širokého záběru konstelací bude předmětem zkoumání této práce a bude se pokoušet zjistit na vzorku populace, zda lze teoretické předpoklady o výběru vzdělání a budoucího povolání v závislosti na pořadí narození považovat za platné a v praxi využitelné.

Cílem této práce bude tedy ověření vlivu pořadí narození na utváření jak studijních, tak profesních aspirací, které se následně odrážejí ve školní a pracovní úspěšnosti. Výzkum bude založen na kvantitativním přístupu, jenž se jeví pro tento účel jako nejvhodnější.

Stěžejní v této práci je snaha nahlížet na problematiku především ve vztahu ke vzdělávání, neboť z tohoto úhlu je teorie sourozeneckých konstelací velmi málo propracovaná a poskytuje pedagogům jen omezené množství informací a rad, které lze využít v rámci školního prostředí. Doufám, že předložený souhrn teoretických poznatků a výsledky

¹ HALLY, Thomas. Birth order and intelligence. *Mensa International Journal Extra* [online]. 10-2009, č. 529, s. 5-7 [cit. 2012-03-28]. Dostupné z: <http://casopis.mensa.cz/veda/poradi_mezi_sourozenci_a_intelligence.html>.

² ISAACSON, Cliff a Kris RADISH. *Pořadí narození. Kdo doopravdy jsme*. Bratislava: Eugenika, 2002, s. 8. ISBN 80-89227-31-7.

provedeného výzkumu prokáží význam sourozeneckých konstelací a nutnost přihlížet k nim při posuzování nejen studijních výsledků a projevů chování žáků, ale i jejich osobnosti jako celku. Snad se tato práce stane podnětem, případně i nápomocným vodítkem pro rodiče, pedagogy či jiné sociální pracovníky, jež následně dokážou své potomky či svěřence lépe nasměrovat při výběru dalšího vzdělání a později i profese.

1 OSOBNOST A JEJÍ VÝVOJ

Dříve než bude možné věnovat se vlivu pořadí narození na osobnost člověka, je nutné nejprve definovat základní pojmy, od kterých se bude sledování naznačeného vztahu odvíjet. Cílem této kapitoly je tedy charakterizovat nejen samotný pojem osobnost, ale i její dynamickou složku, psychické vlastnosti, jakož i sociální vztahy. Pozornost bude věnována především proměně vztahů osobnosti k sobě samému, sourozencům, rodičům a blízkému okolí, a to v rámci jednotlivých etap vývoje osobnosti.

1.1 Pojem osobnost

Pojem osobnost je užíván v různých oblastech lidské činnosti, ve kterých nabývá rozdílných významů. Kromě historie, sociologie, publicistiky či věd právních se s ním lze setkat i v běžné lidové řeči.³ V psychologii se objevuje od počátku 20. století a nese v sobě v zásadě dva hlavní významy, a to význam obecný a specifický. Na jedné straně je osobností obecně člověk se svými schopnostmi, zájmy, se zákony vývoje a učení, temperamentem a charakterem, na straně druhé individuum, lišící se od ostatních vlastnostmi a zkušenostmi.⁴ Osobnost je dle dynamického pojetí „*polem, obsahujícím naše přítomné vnímání sebe samých, krátkodobé a dlouhodobé cíle, rozličné znaky, hodnoty a rozsáhlou zásobu životních zkušeností. V tomto poli probíhají neustálé změny tak, jak zvenčí přicházejí nové vjemy a jak jsou dřívější prvky vyřazovány, protože už nejsou pokládány za užitečné nebo důležité.*“⁵

Psychologie osobnosti je obvykle členěna do tří oblastí: geneze, struktura a dynamika osobnosti, z nichž všechny tři jsou do určité míry propojeny se sourozeneckými konstelacemi či aspiracemi, proto jim bude v následujících podkapitolách věnována pozornost.

1.2 Psychické vlastnosti osobnosti

Do oblasti struktury osobnosti spadají především psychické vlastnosti, jež jsou „*relativně stálé způsoby reagování člověka v podobných situacích k okolí i sobě samému. Jsou rozvíjeny a měněny vnějšími vlivy, zkušenostmi a výchovou i aktuálními stavy.*“⁶ Přestože různí autoři zahrnují do psychických vlastností různé faktory, obecně se shodují na zařazení schopností s důrazem na inteligenci a tvořivost, rysů osobnosti, mezi něž řadí především

³ Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. 3. vyd. Praha: Academia, 2009, s. 9. ISBN 978-80-200-1680-5.

⁴ Srov. ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 111. ISBN 978-80-7367-273-7.

⁵ DRAPELA, Victor J. *Přehled teorií osobnosti*. 4. vyd. Praha: Portál, 2003, s.13. ISBN 80-7178-766-3.

⁶ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 672. ISBN 80-7178-303-X.

temperament a charakter, dále motivů a postojů. Lze se setkat i s dalšími elementy, jakými jsou volní vlastnosti, ideály či zájmy podle toho, za jak důležité je jednotliví autoři odborných publikací považují.

Pořadí narození umožňuje v rámci vývoje osobnosti silné vyhranění vlastností vrozených, dále pak vznik vlastností nových, a to na základě funkčních mechanismů, které si jedinec v rámci interakce s okolím osvojí. Díky vlivu sourozeneckých konstelací lze tedy s určitou pravděpodobností předpovídat získání jistého typu zkušeností a následně vytvoření vlastností pro danou pozici typických.⁷ „*Je tedy pouze pravděpodobné, ale ne jisté, že prvorozené dítě bude dominantní typ člověka a mladší dítě spíše okouzující.*“⁸

Příkladem ukázky odlišných vlastností u prvních dětí a jejich mladších sourozenců je výzkumná práce Franka Sullowaye, která prokázala vyšší míru konzervatismu a sklonu k neuroticismu u prvorozených. Běžná je i otevřenost vůči novým zkušenostem z hlediska rozvoje intelektu a extroverze jako prostředek k naplnění ambic a dosažení dominantní pozice. Pro mladší sourozence je naopak typický vyšší skóre otevřenosti vůči zkušenosti, extroverze ve smyslu lásky k zábavě, společenskost, nezištnost ale i vzpurnost, což je v souladu s faktorovým dělení vlastností podle tzv. velké pětky.⁹

Výsledky studie provedené v roce 1973 Lillian Belmont a Francisem Marollou v Holandsku na 19-ti letých mladících podpořila teorii o větší úspěšnosti prvorozených v inteligenčních testech. Přestože bylo šetření mnohdy kritizováno a lepší výsledky prvorozených přisuzovány podnětnějšímu intelektuálnímu prostředí v rodině než u dalších narozených, souvislost s pořadím narození je prokazatelná.¹⁰ Již sám Adler upozorňoval na silný vliv všech členů rodiny, nejen sourozenců, na utváření osobnosti jedince.

1.3 Dynamika osobnosti

Dělit osobnost pouze na jednotlivé vlastnosti však zcela odporuje zkušenostem, odkazujícím na osobnost jako ucelený systém. Jako jednotící prvek této roztržitosti se od druhé poloviny 20. století objevuje v psychologii termín já (ego), případně sebepojetí, sebehodnocení či identita. Termín prvek je však v tomto případě zavádějící, jedná se totiž o

⁷ Srov. ADLER, Alfred. *Porozumění životu: Úvod do individuální psychologie*. Praha: Aurora, 1999, s. 27. ISBN 80-85974-76-2.

⁸ ADLER, Alfred, ref. 70

⁹ Srov. SULLOWAY, Frank J. *Conceptual Challenges In Evolutionary Psychology: Innovative Research Strategies* [online]. Netherlands : Kluwer Academic Publishers, 2002. Chapter 1: Birth Order, Sibling Competition, and Human Behavior, s. 46. Dostupné z: www.sulloway.org/Holcomb.pdf

¹⁰ Srov. ESPING, Amber. Does Birth Order Affect Intelligence?. In: *Human Intelligence* [online]. 2003 [cit. 2011-06-25]. Dostupné z: <http://www.indiana.edu/~intell/birthOrder.shtml#classic>

složitější subsystém osobnosti s mnoha aspekty.¹¹ Ego je vymežováno zpravidla ve dvou rovinách, a to vědomí tělového já, které souvisí s uvědoměním si fyzické odlišnosti v kojeneckém věku a vědomí sociálního já, jehož zdrojem jsou sociální zkušenosti, což potvrzuje důležitost pořadí narození jako jednoho ze sociálních aspektů vývoje osobnosti. Jak již bylo naznačeno, právě zkušenosti zastávají v rámci pořadí narození důležité postavení a ovlivňují utváření osobnosti již od útlého věku dítěte, neboť osobností se člověk stává se vznikem vědomí Já u uvědoměním si své sociální jedinečnosti a identity.¹²

Lidské ego plní důležité funkce a promítá se v životě do dvou směrů, kterými jsou sebezpojetí (sebehodnocení) a hodnocení sociálním okolím. Sebehodnocení pak závisí na hodnocení druhých osob a na příslušnosti k různým skupinám, díky nimž si vytváří pocit vlastní kompetence. C. R. Rogers zdůrazňuje, že „člověk naléhavě potřebuje, aby druzí k němu měli kladný vztah a aby si na podkladě toho sebe samého vážili.“¹³ Cesta od sebezpojetí a sebehodnocení, přes snahu dosáhnout uznání, obdivu, souhlasu, sympatií a vyhnout se pohrdání, opovržení a selhání směřuje k jedinému cíli: dosáhnout v životě úspěchu. S hodnocením vlastních výkonů úzce souvisí životní aspirace, které jsou druhým stěžejním zájmovým polem této práce. Aspirace se odvíjejí od vysoké či nízké úrovně životních cílů, jež si jedinec klade. Míra naplnění životních cílů je pak ovlivněna jednou z ego-vztažných aktivit, kterou je vůle. Ta funguje jako regulace jednání a její odlišná intenzita u různých jedinců vede k různému naplnění cílů, respektive dosažení úspěchu a v závislosti na úspěších nese i změnu životních aspirací.¹⁴

V souvislosti s životními cíly zmiňuje Adler utváření tzv. životního stylu jedince, tedy zaměření, které člověk v životě hledá. Životní styl je měnný, jedinečný, jednotný, dlouhodobě orientovaný a zahrnuje v sobě pohyb směrem k cíli. Vzhledem k faktu, že veškeré lidské chování je účelné, je nutné brát při formování životního stylu cíle, potažmo aspirace, v úvahu.¹⁵

1.4 Sociální vztahy osobnosti

Utváření osobnosti je jak záležitostí dědičnosti, tak i působení prostředí. O tom, zda lze povznést vlivy socio-kulturní nad vlivy biologické v oblasti psychických vlastností a

¹¹ Srov. ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, ref. 4, s. 171

¹² Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Obecná psychologie*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, s. 118-120. ISBN 80-7040-922-3.

¹³ ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, ref. 4, s. 172

¹⁴ Srov. NAKONEČNÝ, Milan, ref. 12, s. 122

¹⁵ Srov. DREIKURSOVÁ-FERGUSONOVÁ, Eva. *Adlerovská teorie: Úvod do individuální psychologie*. Tišnov: Sursum, 1993, s. 29. ISBN 80-799-01-4.

vývoje osobnosti se vedou v psychologii spory již odedávna. „*Souhrnně lze konstatovat, že ve vývoji jedince silně působí biologické podmínky v interakci s reagováním sociálního prostředí na ně. Tato interakce podmínek značně ovlivňuje sebehodnocení vyvíjející se osobnosti, její stabilitu-labilitu i další momenty v prožívání, chování, způsobu života, ve formování osobnosti a jejích vztahů k druhým lidem, v životních postojích.*“¹⁶ Faktem však zůstává, že pořadí narození patří do škály determinant socio-kulturních a je tedy nutné zaobírat se v této práci právě touto skupinou.

Od narození přichází člověk do styku s velkým množstvím lidí, se kterými si utváří osobní vztahy. Ať už je řeč o vztazích partnerských, přátelských či profesních, je nutné vrátit se na počátek ke vztahům rodinným, neboť způsob sociální komunikace v rodině ovlivňuje interakci s přáteli, učiteli, nadřízenými a kolegy.¹⁷ Rodina je pro utváření sociálních vztahů osobnosti nejdůležitějším prostředím, neboť „*má na člověka daleko větší vliv než kterákoli jiná organizace nebo instituce.*“¹⁸ Jako první uvádí do procesu socializace a připravuje jedince na plnění úloh a rolí, jež jej v životě čekají.¹⁹ Už v prvních letech života si dítě podle Adlera v rodině tvoří své sebepojetí a pojetí života obecně. Prostřednictvím interakcí v rodině se setkává se spoluprací, konfliktem, odvahou, zbabělostí, důvěrou či nedůvěrou a pocitem své vlastní hodnoty. Na rozdíl od Freuda, který se soustředil v rodině zejména na vztahy matka-dítě a otec-dítě, jež mají vliv na vývoj osobnosti, se Adler zaměřil na vztahy všech členů rodiny, tedy i vztahy sourozenecké. Ty jsou odrazem spojenectví nebo soutěživosti a tendence najít své místo v rodině.²⁰ Je důležité uvědomit si, že sourozenci mají obvykle nejdelší vazby v rodinném systému, čímž se výrazně liší od vztahů přátelských.

1.5 Etapy vývoje osobnosti s ohledem na pořadí narození

Je známo, že lidská osobnost prochází v životě různými stádii vývoje a podrobuje se v nich změnám biologickým, sociálním i psychologickým. Jednotlivá období na sebe navazují a nižší stadium je vždy předstupněm pro stadium nové. V každé etapě vývoje se jedinec potýká s problémovou situací, „*pokud není krize určitého stadia zvládnuta, ztěžuje to až znemožňuje další psychický vývoj.*“²¹

¹⁶ ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, ref. 4, s. 189

¹⁷ Srov. ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, ref. 4, s. 189-191

¹⁸ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace: Pořadí narození a jeho vliv na osobnost člověka*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006, s. 43. ISBN 80-7367-194-8.

¹⁹ Srov. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 2. přeprac. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 28. ISBN 80-7178-829-5.

²⁰ Srov. ADLER, Alfred, ref. 7, s. 26-28

²¹ ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, ref. 4, s. 214

Cílem této kapitoly je tedy podat stručný popis jednotlivých období na základě poznatků získaných z různých koncepcí vývoje osobnosti. Hlavní důraz je kladen na oblasti, které mají zásadní význam pro tuto práci. Jedná se tedy především o vliv sourozenců, potažmo celé rodiny na vývoj jedince, který se postupně střetává se vztahy vrstevnickými. Dále je zahrnut vývoj jedince z pohledu školního a profesního prostředí a pozornost je věnována i rozvoji sebepojetí a sebehodnocení, které navazuje na formování životních cílů. Pro přehlednost bylo vybráno všeobecně známé členění etap vývoje osobnosti od prenatálního období po období mladé a střední dospělosti, přičemž pozdní stádia vývoje jsou pro nízkou početnost změn pouze naznačena.

1.5.1 Prenatální období

Výzkumy dokazují, že kontakt mezi sourozenci lze navázat již v době prenatálního období mladšího z dětí. Plod si v posledních dvou měsících vytváří spojení mezi zvukem a dotykovým podnětem, aby se připravil a adaptoval na svět, prostřednictvím čehož může s dítětem komunikovat matka, otec, ale i starší sourozenci.²²

1.5.2 Novorozenec

Novorozenec ovládá vrozené způsoby chování, které mají sociální význam. Díky nim je schopen upoutávat pozornost pečujících osob. „*Dítě takové chování využívá k orientaci v prostředí a k účelnému ovládnutí tohoto prostředí ve prospěch uspokojení vlastních potřeb.*“²³ Tato schopnost je důležitá u všech dětí, nejvýrazněji se však projevuje u jedináčků a prvorozených s tím rozdílem, že prvorození o pozornost dospělých v průběhu života částečně přicházejí příchodem mladších sourozenců, u jedináčků však přetrvává po celý život.

Již v tomto období lze pozorovat počátky utváření vlastního já například tím, že dítě je schopno odlišit svůj pláč, který slyší z pásky, od pláče cizího dítěte.²⁴

1.5.3 Kojenec

Období kojeneckého věku je označováno jako receptivní, neboť se podle Eriksona projevuje potřebou získat základní důvěru ke světu a obnovovat pozitivní vztah k němu i po prodělané frustraci, která však nesmí mít dlouhého trvání. Proto je někdy nutné nechat dítě

²² Srov. LANGMEIER, Jiří a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 1998, s. 24. ISBN 80-7169-195-X.

²³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. [Elektronická verze]. Praha: Portál, 1999, s. 28-29. ISBN 80-7178-308-0.

²⁴ Srov. LANGMEIER, Jiří a Dana KREJČÍŘOVÁ, ref. 22, s. 43

vrátit se do nižšího vývojového stupně, aby frustraci lépe překonalo.²⁵ Do takového stadia se může dostat mnoho dětí zejména po narození mladšího sourozence. „*V kojeneckém věku je však pro dítě význam sourozence poměrně malý.*“²⁶ Situace se mění až od druhého roku věku, kdy sourozenec obohacuje dítě v oblasti sociálních dovedností.²⁷ Na druhé straně byly provedeny výzkumy, které dokazují citové připoutání ke staršímu sourozenci už u osmi a desetiměsíčních kojenců.²⁸

Přestože je kojeneček od narození velmi silně vázán na matku a specifické pouto k ní je považováno za základ dalších citových vztahů – přátelských, milostných a pravděpodobně i rodičovských,²⁹ bylo zjištěno, že roční dítě je se sourozenci v kontaktu stejně často jako se svou matkou.³⁰ Vztah k matce je významný i z hlediska sebepojetí, neboť zpočátku mu matka slouží jako zrcadlo, podle kterého si tvoří obraz vlastní osoby, jež je základem jeho identity. Mezi třetím a šestým měsícem si kojeneček začíná uvědomovat vlastní bytost tím, že odlišuje své pocity od pocitů vyvolaných někým jiným. Mezi šestým a dvanáctým měsícem chápe i specifčnost své existence a začíná sám sebe vnímat jako samostatný objekt. „*Ke zpřesnění základního sebepojetí přispívají i reakce lidí, s nimiž dítě žije.*“³¹

1.5.4 Batole

Rizikovou událostí batolecího období je, jak již bylo nastíněno v předchozí podkapitole, narození mladšího sourozence. Dítě mezi dvanáctým a osmnáctým měsícem negativně přijímá jakoukoli změnu v chování matky. Ta se pro něj stává nepředvídatelnou a dítě ztrácí pocit bezpečí. Vnímané ohrožení může vést k regresi vývojového stupně, která se nejčastěji projevuje touhou být zase malý. Batole pak mnohdy znovu žvatlá, chce se znovu vozit v kočárku, nechat se přebalovat a krmit. Pokud tyto potřeby nejsou opětovně uspokojeny, hledá náhradu například ve formě dudlíku, lahve či ovladače, což může vést v budoucnu i ke vzniku závislosti.³² Na druhé straně přijímá dostatečně zralé prvorozené batole novorozeného sourozence jako dárek, díky čemuž postupně vzniká ideální vztah, kdy

²⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 28-29

²⁶ KREJČÍŘOVÁ, Dana. Od sourozenců se dítě učí. *Psychologie dnes*. 2000, roč. 6, č. 2, s. 2. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek463.htm>

²⁷ Srov. KREJČÍŘOVÁ, Dana, ref. 26

²⁸ Srov. DAN, Jiří. Sourozenecké vztahy a kvalita našeho života. *Propsy*. 1997, roč. 3, č. 2, s. 7.

²⁹ Srov. ŘÍČAN, Pavel, ref. 19, s. 94

³⁰ Srov. DAN, Jiří, ref. 28, s. 7

³¹ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 50-51

³² Srov. PREKOP, Jiřina. *Prvorozené dítě. O sourozenecké pozici*. Praha: Grada, 2002, 60-62. ISBN 80-247-9004-1.

starší chce být obdivován a mladší se chce stát také velkým.³³ Batolata se obecně ve vztahu ke svým mladším sourozencům – kojencům projevují velmi pozitivně. Napodobují matku, která o dítě láskyplně pečuje a přesvědčují se tak o své nadřazené roli. Vytvořené vztahy se sourozenci se pak přenášejí na následné vztahy k cizím dětem.³⁴ Žádoucí vliv starších sourozenců lze pozorovat ve schopnosti vybírat pro děti vhodnější podněty než dospělí³⁵ nebo v poskytování interakčního vzoru, který asi čtvrtina mladších sourozenců ve věku dvou let napodobuje.³⁶

Kolem druhého a třetího roku se intenzivně tvoří Já a dítě začíná vnímat rozdíl mezi „moje“ a „tvoje“, k čemuž dospívá překonáním vzdorovací fáze a úspěšným zvládnutím fáze anální.³⁷ Součástí sebepojetí, které se v této době utváří, jsou role se svými specifickými znaky, jež odráží rodiči a blízkými osobami očekávané chování.³⁸ Není tedy překvapením, že na konci batolecího věku dochází k identifikaci batolete s rodičem stejného pohlaví. Tento proces je výrazně jednodušší pro dívky, neboť matka zůstává modelem od narození, zatímco chlapci musejí podstoupit „přechod“ z matky na otce.³⁹ Otec začíná získávat důležitější roli než dříve, což se projevuje promítáním svých představ a ambic do syna, a to zejména prvorozeného.⁴⁰

Vedle rodičů a sourozenců začínají svou roli zaujímat i vrstevníci, s nimiž bývá dítě srovnáváno, neboť se vývojově nachází v přibližně stejné fázi.⁴¹ Hra s nimi mu umožňuje koncem období nácvič solidarity, která se později odráží i v zaměstnání. Rostoucí důležitost vrstevnických vztahů je v tomto věku stále zřetelnější, a to zejména pro jedináčky. Na druhé straně se lze setkat i s názory, že čím lépe si dítě umí hrát samo, tím lepším kamarádem později bude.⁴²

1.5.5 Předškolní věk

„Sourozenecké vztahy jsou ovlivněny věkem a vývojovou úrovní dětí, v předškolním věku mívají dost často ambivalentní charakter.“⁴³ Na jedné straně jsou sourozenci soupeři, což pociťují při dělení se o pozornost rodičů či hračky, na straně druhé vnímají výhodu jako

³³ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 87

³⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 75

³⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 54

³⁶ Srov. DAN, Jiří, ref. 28, s. 7

³⁷ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 75.

³⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 67

³⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 73

⁴⁰ Srov. ŘÍČAN, Pavel, ref. 19, s. 119

⁴¹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 68

⁴² Srov. ŘÍČAN, Pavel, ref. 19, s. 116–119

⁴³ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 96

spojenci zejména při společné hře nebo ohrožení. Důležitou součástí vztahu, který je silně ovlivněn postoji rodičů, je rozhovor. Jeho prostřednictvím si lze navzájem sdělovat pocity, potřeby a zájmy obou dětí, na rozdíl od komunikace s rodiči, kdy mluví jen dítě. Tento přechod na komunikaci se sourozenci umožňuje zejména fakt, že tři až pětileté děti tráví se sourozenci dvakrát více času než s rodiči.⁴⁴ V předškolním věku nejsou některé děti schopny přijmout novorozeného sourozence, neboť se bojí o svou pozici v rodině, i v tomto věku se tedy lze setkat s obrannou reakcí ve formě vývojové regrese.

Vzhledem k utvrzení rodinných vazeb již v průběhu batolecího období je dítě schopno pokračovat v navazování rovných vztahů s vrstevníky. Běžná je v tomto věku tzv. „volba dvojníka“, tedy dítěte stejného pohlaví a obdobného zevnějšku.⁴⁵ Kvůli přetrvávajícímu egocentrismu nemají však přátelství dlouhodobého trvání, přestože jsou to první sociální vztahy, do kterých dítě vstupuje dobrovolně, s možností volby.⁴⁶ Pokud ještě předškolák není připraven na kontakt s jinými dětmi, který ho trénuje pro budoucí schopnost vést druhé, podřídit se a řešit spory kompromisem, vytváří si imaginární přátele, což není v této etapě fantazie a magičnosti nijak škodlivé.

Co se sebepojetí týče, projevuje se v tomto věku nejčastěji vysokým hodnocením⁴⁷ a majetnickými sklony, spolu se sklonem k vychloubání. Sebehodnocení je přejímáno nekriticky, je stále závislé na názorech jiných osob – zejména rodičů⁴⁸ a nejčastěji se odvíjí právě od srovnání s vrstevníky a sourozenci.⁴⁹

1.5.6 Mladší školní věk

Obecně lze říci, že vztahy mezi sourozenci se v období mladšího školního věku více méně stabilizují a do dospělosti se už nemění.⁵⁰ Přesto nelze opomenout významnou roli staršího sourozence, který spolu s rodiči utváří předškolákovu očekávání v oblasti vzdělání. Vzhledem k množství času, které děti tráví ve škole, trénují se více ve vztazích s vrstevníky než s vlastními sourozenci, čímž se o hodně ochuzují, neboť „*sourozenci jsou - když se vztah vydaří - skoro stejně cennými soupevníky na cestě životem jako manželé.*“⁵¹ U stejně starých

⁴⁴ Srov. DAN, Jiří, ref. 28, s. 7

⁴⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 95-97

⁴⁶ Srov. ŘÍČAN, Pavel, ref. 19, s. 135

⁴⁷ Srov. LANGMEIER, Jiří a Dana KREJČÍŘOVÁ, ref. 22, s. 93-100

⁴⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 86

⁴⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 98

⁵⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 135

⁵¹ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 172

děti je obecně postrádána přirozená koalice a hierarchický vztah, kdy starší je mladšímu učitelem, ochráncem a vzorem, kdežto mladší je zase závislý a pečující.⁵²

Děti tohoto věku zpočátku stále vzhlíží k autoritám, ať už se jedná o učitele či rodiče. Mají přirozeně snahu naplnit jejich představy o vlastním výkonu. Osoba učitele je důležitá jak pro hodnocení žáka, které je transformováno do sebehodnocení, tak i ve vztahu ke spolužákům, kdy „*postoj ke spolužákovi závisí ve velké míře na učiteli.*“⁵³ Rozhodující je však stále vliv rodičů.⁵⁴ „*Pro rodiče má školní vzdělání určitou hodnotu, která se projeví v jejich postoji ke škole. Děti tento postoj přejímají a pod jeho vlivem se rozvíjí jejich motivace ke školní práci.*“⁵⁵ Rodičovské očekávání se odráží ve výsledcích i sebehodnocení dítěte ve školním výkonu, typické je především srovnávání výkonu vlastních dětí a to na základě různého věku, pohlaví a pořadí narození.⁵⁶

Přestože od 3. ročníku postupně dochází k přesunu na preferenci norem skupiny, ne již autority jak tomu bylo doposud, vyžaduje skupina vrstevníků soutěž o školní výsledky, čímž vzbuzuje zájem rodičů a vrací tedy celou záležitost do závislosti na autoritách.⁵⁷ Souřadná role spolužáka umožňuje dítěti cvičit se na zvládnání budoucích neformálních vztahů, zejména vztahů se spolupracovníky a vztahů partnerských, ale nelze opomenout i příznivý vliv role podřízené. Míra jejího zvládnutí se projeví v roli profesní, má vliv na sebehodnocení a volbu dalších životních cílů.⁵⁸

Sebevědomí se odvíjí od úspěchu ve škole a jeho udržení je v této etapě nejtěžší.⁵⁹ Od sedmi let je dítě schopno uvažovat o tom, co si o něm myslí ostatní, což je směrodatné pro sebehodnocení. To je zhruba od osmi let stabilní a objevují se v něm i charakteristiky vnitřní, nejen vnější. Kolem 12. roku však opět klesá.⁶⁰

1.5.7 Střední školní věk

Období středního školního věku, tedy zhruba mezi 8. a 12. rokem je vcelku vyrovnané. Vztahy se sourozenci se ustálily již v minulé etapě, rodina poskytuje dítěti dostatečnou jistotu a zvětšuje se tedy snaha o navazování intenzivnějších vztahů s vrstevníky. „*Potřeba kontaktu s vrstevníky je totiž považována za nejvýznamnější potřebou školního*

⁵² Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 173

⁵³ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 103

⁵⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 124

⁵⁵ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 106

⁵⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 137

⁵⁷ Srov. ŘÍČAN, Pavel, ref. 19, s. 161-164

⁵⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 120-121

⁵⁹ Srov. ŘÍČAN, Pavel, ref. 19, s. 178

⁶⁰ Srov. LANGMEIER, Jiří a Dana KREJČÍŘOVÁ, ref. 22, s. 134-135

věku. ⁶¹ Vrstevníci se začínají objevovat na vysokém postu hodnotového žebříčku, neboť jsou významní pro budoucí rozvoj hlubších přátelství a intimních vztahů v adolescenci a postupně nahradí rodinu. Kamarádi poskytují jiné zkušenosti než sourozenci a přátelství vznikají na základě vzájemného kontaktu. Běžné jsou skupiny podle pohlaví, tedy chlapecké a dívčí, jež umožňují identifikaci s vrstevnickou skupinou. Ta vede posléze k seberealizaci. ⁶²

Zajímavou dovedností tohoto věku je rozvinutí tzv. rodičovského chování, kdy děti projevují schopnost pečovat o mladší sourozence jako rodiče. Přirozeně odhadnou, jak se k dítěti naklánět, přibližovat se k němu do optimální vzdálenosti, usmívat se na ně a dokonce ví, že je nutné mluvit vysokým hlasem. „*Pozorování na lidech ukazuje, že specificky zvláštní chování vůči novorozencům a malým kojencům lze prokázat už u šestiletých či osmiletých dětí – dívek i chlapců.*“ ⁶³ Díky narození mladšího sourozence nebo přítomnosti malého dítěte v sousedství mají tedy možnost osvojit si dovednosti, které později využijí pro zvládnutí vlastní rodičovské role. ⁶⁴

1.5.8 Pubescence

Pubescence je nepochybně jedním z nejbouřlivějších období života člověka. Celá řada fyzických změn má za následek proměnu prožívání sebe sama i rodinných, vrstevnických či nově vznikajících milostných vztahů.

Nápadné tělesné dospívání vede ke změně zevnějšku a má zásadní význam pro sebepojetí. Fyzická změna vede ke ztrátě sebejistoty a hormonální změny způsobují výkyvy v sebehodnocení. ⁶⁵ Nová identita jedince vzniká nejprve identifikací s vrstevnickou skupinou, která slouží k překonání nejistoty a stává se náhradním zdrojem jistoty a bezpečí. Posléze však dochází k diferenciaci s vrstevnickou skupinou osamostatněním se a volbou identifikačního vzoru, který je u studentů definován obecněji než u učňů. ⁶⁶

Nelze opomenout identifikaci s rodiči, která probíhá prostřednictvím odmítání podřízené role a „*projevuje se přinejmenším v akceptaci postoje k budoucímu uplatnění, tj. v aspirační úrovni.*“ ⁶⁷ Platí, že čím vyšší status mají rodiče, tím vyšší jsou i ambice žáka při volbě budoucího povolání, které konec školní docházky vyžaduje. Schopnosti k volbě povolání bere v úvahu dítě už od jedenácti let tím, že sleduje osoby povolání vykonávající.

⁶¹ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 146

⁶² Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 145–149

⁶³ LANGMEIER, Jiří a Dana KREJČÍROVÁ, ref. 22, s. 36

⁶⁴ Srov. ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, ref. 4, s. 232

⁶⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 159

⁶⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 193

⁶⁷ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 174

Samotný výběr pak závisí na třech faktorech: buď se řídí přáním rodičů nebo volí povolání na základě tlaku okolí a nejlepší variantou je vlastní výběr odvíjející se od životních cílů.⁶⁸ „Vybraná sociálně profesní role je pak také důležitou součástí identity⁶⁹ a podle Říčana je její volba do jisté míry testem rodinných vztahů.⁷⁰

1.5.9 Adolescence

Období adolescence je typické dokončením osamostatnění se z vázanosti na rodinu.⁷¹ „Setrvání adolescenta nebo i dospělého v závislosti na autoritě rodičů působí nepříznivě po všech stránkách, včetně formování vztahů k partnerovi či partnerce a ke spolupracovníkům.“⁷² Vyrovnáním vztahu s rodiči dochází k dotváření vlastní identity, která je přejímána z rodiny, ze společenského kontextu nebo je vytvářena nápodobou vlastních vzorů, které jsou považovány za přijatelné.⁷³

Vrstevníci slouží jako zrcadlo pro poznání sebe sama, neboť stále poskytují jedinci pocit jistoty namísto rodiny. Na konci období však dochází k odpoutání od vrstevnické skupiny, následně si adolescent vytváří vlastní názor a nalezne jednoho stálého kamaráda.⁷⁴ Specifickou variantou vztahu je nově vznikající vztah lásky, „který lze chápat i jako projev potřeby poznání, resp. sebepoznání, na jiné úrovni.“⁷⁵

„Vývojovým úkolem adolescenta je nasměrování k budoucí profesi.“⁷⁶ To umožňuje pouze přijetí do vybrané školské instituce, ve které se dotváří vztahu k výkonu ve škole. Ten se následně promítá v pracovní činnosti a profesní roli.⁷⁷ Zařazení do profesní oblasti se odehrává pod vlivem rodiny, závisí zejména na jejím sociálním postavením a samo ovlivňuje rozvoj identity.⁷⁸ Učni ale i studenti, kteří se dostávají do zaměstnání, se mnohdy ocitají zpět v nové formě rodinných vztahů, neboť pro kolegy nejsou rovnocennými partnery. Jsou ale oceňováni svými vrstevníky, protože jsou soběstační a už není brán v potaz rozdíl mezi úspěšnými a neúspěšnými žáky.⁷⁹

⁶⁸ Srov. LANGMEIER, Jiří a Dana KREJČÍŘOVÁ, ref. 22, s. 144

⁶⁹ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 174

⁷⁰ Srov. ŘÍČAN, Pavel, ref. 19, s. 195

⁷¹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 195

⁷² ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, ref. 4, s. 234

⁷³ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 197

⁷⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 223–225

⁷⁵ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 225

⁷⁶ ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, ref. 4, s. 235

⁷⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 204

⁷⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 219

⁷⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 231–232

1.5.10 Mladá dospělost

Pro ustalující se období mladé dospělosti jsou „*sourozenecké vztahy podstatně méně významné než v jiných životních etapách.*“⁸⁰ Vliv sourozenců je zjevný především ve volbě partnera, neboť sourozenecké vztahy jsou promítány do vztahů intimních. „*Podle teorie německého sociálního psychologa W. Tomana (1976) může být důležitá zkušenost se sourozenci zejména opačného pohlaví a s vlastní pozicí v konstelaci sourozeneckých rolí.*“⁸¹ Pro člověka je pravděpodobně nejlepší volbou partner, který v dětství zaujímal stejnou pozici jako jeho sourozenec opačného pohlaví. Například dívka, která měla staršího bratra, by se měla orientovat na muže, který měl mladší sestru, neboť právě pro tento typ vztahu má velké množství zkušeností.⁸² Stejně jako podobné zkušenosti, tak i obdobná hodnotová základna z rodiny má pozitivní vliv na vytvoření trvalého a hodnotného vztahu, protože přispívá k vytváření podobných životních cílů partnerů.⁸³

Intimní vztah s partnerem je založen na zkušenostech s rodičem opačného pohlaví a má vliv na další vztahy s blízkými. Působí na rozvoj osobnosti jedince, kdy partner se stává, obdobně jako matka a posléze i vrstevníci zrcadlem k sebepoznání, přičemž zpětná vazba je zde velmi komplexní.⁸⁴ Přirozeným vyústěním zralého vztahu je manželství, které, pokud má být uspokojivé, „*předpokládá především hluboký emoční vztah, který je ze všech osobních vztahů v dospělosti nejpodobnější původnímu vztahu rodič - dítě.*“⁸⁵ Právě sňatek může být důvodem pro opětovné citové sblížení sourozenců.⁸⁶

Zkušenosti s rodiči z dětství, hodnotový systém rodiny i míra dozrání vztahu k vlastní matce a otci působí v této době jako pozitivní model nebo odstrašující případ pro utváření vlastní rodičovské role. Pro mladé rodiče jsou typické nekritické ambice o možnostech prvorozeného dítěte, neboť jediná zřejmá danost spočívá v pohlaví dítěte. Prvorozený se tak stává měřítkem pro všechny mladší sourozence a jejich výkony jsou posuzovány podle něj.⁸⁷ Riziko v této etapě představuje zejména pro jediné dítě svobodná matka, u které může snadno dojít k extremizaci vztahu k potomkovi.⁸⁸

Z pohledu sebepojetí je mladá dospělost třetím důležitým stadiem – po období vzdoru ve třech letech a pubescenci - pro utváření sebevědomí, které se opírá o plnou zralost a

⁸⁰ DAN, Jiří, ref. 28, s. 7

⁸¹ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 259

⁸² Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 258–259

⁸³ Srov. LANGMEIER, Jiří a Dana KREJČÍŘOVÁ, ref. 22, s. 168

⁸⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 255–257

⁸⁵ LANGMEIER, Jiří a Dana KREJČÍŘOVÁ, ref. 22, s. 169

⁸⁶ DAN, Jiří, ref. 28, s. 7

⁸⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 274 - 277

⁸⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 281

získané zkušenosti.⁸⁹ „*Určité sebehodnocení, které má svoje kořeny v dětství, se v této době často zafixuje jako definitivní a nezměnitelné, a to i tehdy, pokud by plně neodpovídalo skutečnosti.*“⁹⁰

„*Schopnost zvládnout přijatelným způsobem profesní roli je jedním z kritérií dospělosti.*“⁹¹ „*Dvacátník dokončuje své hledání ve sféře práce a společenského uplatnění, po kratším nebo delším experimentování se rozbíhá po definitivní profesionální dráze.*“⁹² Zaměstnání kompenzuje ztrátu školního prostředí a slouží především k uspokojení potřeby zisku nových zkušeností, rozvoje kompetencí a seberealizace. Zcela zásadní vliv na volbu i přijetí profese a zvládnání profesního startu má rodina a minulá zkušenost z ní.⁹³

1.5.11 Od starší dospělosti ke stáří

V dalších vývojových etapách zůstávají sourozenecké vztahy více méně stabilní, ať už v pozitivním či negativním smyslu. Ve stáří mohou lidé dál prožívat konflikty se sourozenci, ale tři čtvrtiny dotázaných ve výzkumu uvedly, že vnímají jednoho ze sourozenců jako blízkého přítele.⁹⁴ Křivdy z dětství jsou bohužel mnohdy řešeny na úrovni sporů o majetkové vyrovnání, což lze však snadno změnit, pokud jsou sourozenci schopni vše překonat a dospět ke vzájemné úctě a respektu.⁹⁵

Profesní role se od období střední dospělosti nijak výrazně nemění, protože dochází k dosažení vlastních hranic, které nebývají často ze strachu ztráty zaměstnání a nízkého sebevědomí překročeny. Důvodem je i fakt, že „*profesní role je i v tomto věku významnou součástí individuální identity a její ztráta negativně ovlivňuje sebepojetí.*“⁹⁶ Zaměření na úspěch se postupně mění ve snahu o dosažení pocitu smysluplnosti a užitečnosti prostřednictvím předávání zkušeností mladší generaci.⁹⁷ V období starší dospělosti dochází k uzavírání profesní kariéry a následně k odchodu do důchodů. V obou etapách se sebehodnocení odvíjí od úrovně dosaženého vzdělání a postavení, případně minulých úspěchů.⁹⁸

⁸⁹ Srov. ŘÍČAN, Pavel, ref. 19, s. 254

⁹⁰ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 240

⁹¹ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 246

⁹² ŘÍČAN, Pavel, ref. 19, s. 251

⁹³ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 246–248

⁹⁴ Srov. DAN, Jiří, ref. 28, s. 7

⁹⁵ Srov. ADLER, Iva. Sestra nebo bratr?: Sourozenci vás ovlivní na celý život. *Psychologie dnes*. 2008, roč. 14, č. 7, s. 23. ISSN 1212-9607. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek6457.htm>

⁹⁶ VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 314

⁹⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 298–299

⁹⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 324–331

V období stárnutí má pro vymezení osobní identity i značný význam rodina, neboť dospívání dětí vede definitivně ke ztrátě autoritativní pozice a je signálem vlastního stárnutí. Po odchodu potomků dochází k narušení sebepojetí, na jehož rozvoj má pak pozitivní vliv nově vzniklá role prarodiče, která mění i vztah k vlastním dětem. V důsledku dosažení vyššího věku dochází i ke ztrátě mnoha sociálních kontaktů z řad vrstevníků,⁹⁹ což může mít za následek obnovení vztahu se sourozenci.

2 SOUROZENECKÉ KONSTELACE

2.1 Sourozenecké konstelace ve vztahu k osobnosti

Již z obecné definice obou pojmů jasně vyplývá úzký vztah mezi osobností a sourozeneckými konstelacemi. Osobnost je ve svém utváření podmíněna biopsychosociálně, což znamená, že podléhá vlivům dědičným, psychologickým, jakož i vlivům sociálních skupin, k nimž mimo jiné patří především rodina. Sourozenecké konstelace pak spadají do skupiny vlivů psycho-sociálních, jsou založeny na determinaci vztahů v rámci rodiny, a mají proto na formování osobnosti velký podíl.

2.2 Pojem sourozenecké konstelace

Pojem sourozenecké konstelace se v psychologii objevuje na počátku 20. století, neboť jak známo prvním vědcem zabývajícím se postavením sourozenců v rodině byl rakouský lékař, psycholog a zakladatel individuální psychologie Alfred Adler. Terminologie této oblasti nabízí i synonymní výrazy jakými jsou sourozenecké pořadí či pořadí narození, které jsou veřejností užívány mnohem častěji, pravděpodobně díky jejich jednoznačnosti a jasnosti. Pojem sourozenecké konstelace se může jevit jako matoucí, jelikož prvotní význam slova „konstelace“ odkazuje k postavení hvězd a planet, což může vést k mylnému spojování pořadí narození s astrologií. I přes všechna rizika, která tento pojem nese, se odborníci stále častěji přiklánějí právě k označení sourozenecké konstelace, neboť název v sobě zahrnuje nejen postavení či stav věcí, ale také souběh okolností, díky čemuž lze lépe vystihnout dynamičnost tohoto psychologického fenoménu.

2.3 Obecná charakteristika sourozeneckých konstelací

Pořadím narození dětí v rodině se zabývá lidstvo již odedávna. Odborníci dnes upozorňují na první ukázkou hierarchizace sourozeneckých vztahů již v Bibli, kde se lze dočíst

⁹⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, ref. 23, s. 345-364

o příběhu nejstaršího syna Adama a Evy Kaina, který se kvůli nepřijetí oběti Hospodinem stal vrahem svého mladšího bratra Ábela.¹⁰⁰ V dnešní době je řada psychologů přesvědčena o smysluplnosti a důležitosti zkoumání vlivu pořadí narození, což podporuje například i studie učiněná terapeutkou Terry Kottman v roce 1998, která říká, že „*to, jak děti vnímají své místo v rodinné konstelaci, ovlivňuje jejich smýšlení o sobě samých a jejich vzájemnou komunikaci s ostatními lidmi.*“¹⁰¹ Na straně druhé je však tato teorie kvůli nedostatku odborné literatury a výzkumů kritizována pro svou vágnost a nejednoznačnost. Podle výzkumu Ernst a Angsta z roku 1983 se vlivy pořadí narození časem zmírňují a v dospělosti mohou zcela vymizet. Jisté je však to, že lidé se stejným pořadím narození využívají obdobné strategie k vyrovnání se s podobnými stresory, které daná pozice přináší.¹⁰² Rozdíly v osobnostech sourozenců jsou dle výzkumů dány ze 40% různorodostí genetické výbavy a z 35% různými osobními zkušenostmi, které děti v rodině získají.¹⁰³ „*Pořadí narození každého člověka v rodině má tedy celoživotní vliv na to, kdo a co z něho bude.*“¹⁰⁴

2.4 Historický vývoj sourozeneckých konstelací

2.4.1 19. století

Přestože je za otce teorie pořadí narození považován současník Sigmunda Freuda Alfred Adler, stopy o zkoumání vlivu sourozenecké pozice lze pozorovat již například v teorii přirozeného výběru Charlese Darwina. Podle ní jsou zástupci hmyzu, ptactva, ryb i savců biologicky vybaveni dispozicemi, které jim umožňují soutěžit o pozornost rodičů. Obdobně je tomu i u sourozenců, kde se však nesetkáváme s tak výraznou sourozeneckou nevraživostí, která je pro ostatní členy živočišné říše typická.¹⁰⁵

Devatenácté století přináší i poznatky bratrance Charlese Darwina, kterým byl sir Francis Galton, jenž si povšiml velkého zastoupení prvorozených synů a jedináčků mužského pohlaví na místech britských vědců. Příčinu tohoto zjištění viděl v silném vlivu rodiny a společnosti, který byl v této době kladen na primogenituru. Prvorození měli po dlouhá léta

¹⁰⁰ Srov. BENEŠOVSKÁ, Jana. Sourozenecké konstelace. In: *Mladá žena.cz: Dámský portál mladé ženy* [online]. 2008 [cit. 2011-08-02]. Dostupné z: <http://mladazena.maminka.cz/scripts/detail.php?id=380737>>.

¹⁰¹ VÍTKOVÁ RULÍKOVÁ, Klára. Vliv pořadí narození na život dvojčat. In: *Rodina: O rodičích i dětech* [online]. 2010-03-08 [cit. 2011-08-03]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek7615.htm>

¹⁰² Srov. Birth Order Dynamics and Response to Stress. In: *Little tree* [online]. © 1998, 27 January 2012 [cit. 2011-08-04]. Dostupné z: <http://www.littletree.com.au/birthorder.htm>

¹⁰³ Srov. CORAZON, Dulce. An Overview of Birth Order Theory. In: *Birght Hub* [online]. 2010-06-28 [cit. 2011-08-05]. Dostupné z: <http://www.brighthub.com/science/genetics/articles/75761.aspx>

¹⁰⁴ LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 43

¹⁰⁵ Srov. SULLOWAY, Frank J., ref. 9, s. 39-40

přednostní dědičné právo a očekávalo se od nich pečování o zbytek rodiny, což vyžadovalo zodpovědnost a dosažení vysokého vzdělání.

2.4.2 20. století

Na počátku dvacátého století pak Adler jako první upozornil na spojení mezi pozicí v rodině a rozvojem osobnosti. Podle něj ztratila primogenitura na významu a na rozvoji osobnosti se uplatňuje vliv tří faktorů, jimiž jsou matka, otec a pořadí narození.¹⁰⁶ Adler na základě pozorování zjistil, že všichni prvorození vykazují podobné charakteristiky v chování a definoval pak čtyři sourozenecké pozice s vlastnostmi pro ně typickými. Prvorozené a jedináčky vidí jako po autoritě dychtící konzervativce, prostřední označuje za soutěživé a nejmladším přisuzuje rozmazlenost.¹⁰⁷ Od dob Adlera bylo provedeno více než 2000 studií v oblasti pořadí narození. Protože cílem této práce není shrnout je všechny, bude zmíněna jenom desítka nejznámějších.

K rozvoji teorie pořadí narození přispěl výraznou měrou i rakouský psycholog a spisovatel Walter Toman, v centru jehož výzkumu byl po dlouhá léta vliv tzv. rodinných konstelací. Toman klade velký důraz na působení v rámci rodiny a jeho zájem byl soustředěn především na oboustranný vliv sourozenců, přičemž zásadní roli hraje věk a pohlaví jedinců. Ve své knize z roku 1961 rozlišuje 8 sourozeneckých pozic podle pořadí narození od nejstaršího bratra bratrů po nejmladší sestru sester.

Praktické zkušenosti Lucille Forer z roku 1977 potvrzují Adlerovu teorii a poukazují na předvídatelnost vlivů pořadí narození, neboť zkušenosti jedinců stejné sourozenecké pozice jsou v různých rodinách stejné, přičemž nezáleží jen na pozici, ale také na vztazích v rodině. Psycholožka upozorňuje na roli pohlaví, počtu dětí v rodině a na věkový rozdíl mezi nimi, jelikož tyto faktory se promítají do utváření typických vzorců chování pro jednotlivé pozice.

V roce 1983 dochází po prozkoumání literatury vztahující se k pořadí narození psychiatři z curyšské univerzity Cecile Ernst a Jules Angst k závěru, že vlivy sourozenecké konstelace nelze jednoznačně prokázat.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Srov. The Birth Order Effect. *Angelfire* [online]. © 2012 [cit. 2011-08-06]. Dostupné z: <http://www.angelfire.com/planet/birthorder/index.html>

¹⁰⁷ Srov. SULLOWAY, Frank J., ref. 9, s. 39-40

¹⁰⁸ Srov. HARTSHORNE, Joshua K. How Birth Order Affects Your Personality. In: *Scientific American* [online]. 2010-01-11 [cit. 2011-08-03]. Dostupné z: <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=ruled-by-birth-order>

Pozitivní výsledky však přináší čtvrtstoletí trvající výzkum historika Franka Sullowaye, který řeší otázku příčiny odlišnosti sourozenců. Profesor psychologie zkoumal životopisné údaje 6000 známých objevitelů a vynálezců západní Evropy. Ze studie, jejíž výsledky byly publikovány v roce 1996, vyplývá, že v popředí událostí, které změnily evropskou civilizaci, stáli převážně mladší sourozenci. Prvorození se dle výzkumu jeví jako konzervativnější, ambicióznější a žárlivější jedinci, kteří se brání změnám a snadno se identifikují s autoritami. Mladší jsou naopak otevřenější, přizpůsobivější, se značnou ochotou měnit postoje a přijímat revoluční myšlenky. *„Zatímco starší sourozenci tu jsou od toho, aby svět udržovali, oni jej mění.“*¹⁰⁹

Roku 1998 se vznáší nová vlna kritiky proti sourozeneckým konstelacím, kterou od té doby zastupují především američtí psychologové Fred Townsend a Toni Falbo, v čele s Judith Rich Harris.

2.4.3 21. století

S Harris se ztotožňuje i kanadsko-americký vědec Steven Pinker z harvardské univerzity, jenž v roce 2003 označuje pořadí narození jako irelevantní vzhledem k nedostatku výzkumů, které byly provedeny. Kritizována je spíše neprůkaznost vlivu než nemožnost jeho existence.¹¹⁰

Profesor Rudy Andeweg a europoslankyně Ieke Van Den Burg v roce 2003 prokazují za pomoci e-mailového dotazníku na vzorku dvanácti set politiků z Holandska vliv pořadí narození na účasti jedináčků a prvorozených ve veřejných úřadech.

Data získaná prostřednictvím dotazníků, které byly v roce 2003 rozdány 2024 studentům z Rakouska, Německa, Izraele, Norska, Ruska a Španělska ukazují, že ve vztahu k rodičům se nejvíce snaží uspokojit jejich očekávání v rodině se dvěma dětmi prvorozené a v rodině se třemi a více dětmi prostřední dítě. Prostřední jsou současně největší rebelové, což platí i pro nejmladší v rodině dvou dětí.¹¹¹

V roce 2007 prokazují norští epidemiologové Petter Kristensen a Tor Bjerkedal ve svém díle sice malý, ale jasný vztah mezi hodnotou IQ a pořadím narození: čím víc sourozenců dítě má, tím je hodnota jeho IQ menší. Výzkumy na toto téma byly prováděny již od 80. let 19. století, prokázat se je však podařilo až nyní.

¹⁰⁹ CÍLEK, Václav. Zrozen jako rebel: Proč jsou sourozenci odlišní. *Respekt* [online]. 1997-11-09, roč. 3, č. 45 [cit. 2011-08-06]. Dostupné z: <http://www.volny.cz/petr.imlauf/clanky/R45-17B.HTM>

¹¹⁰ Srov. HARTSHORNE, Joshua K., ref. 108

¹¹¹ Srov. The Birth Order Effect, ref. 106

Joshua Hartshorne a jeho kolegové navázali na Tomanovu teorii a přinesli roku 2009 důkaz o vlivu pořadí narození na výběr přátel a partnerů, podle níž má jedinec tendenci tíhnout k lidem stejné sourozenecké pozice, kterou sám v rodině zastává.¹¹²

Vedle výzkumů se lze setkat i s celou řadou publikací, které se problematikou sourozeneckých konstelací zabývají. Nelze tedy nezmínit dva v současné době nejznámější psychology a autory populárně-naučné literatury, kterými jsou Kevin Leman a Cliff Isaacson. Oba dva zakládají studium sourozeneckých konstelací nejdříve na svých vlastních dětech a poté poznatky zobecňují na jednotlivé typy osobnosti. Charakteristiky konstelací obohacují oproti Adlerovi o další faktory, které mají na pořadí narození vliv. Patří mezi ně věk a pohlaví jedince, počet sourozenců, způsob výchovy rodičů, jakož i jejich konstelace. Velkým rozdílem mezi psychology je však Isaacsonova zřejmá snaha o popření návaznosti na Adlerovu teorii, od které se snaží distancovat a ve své knize uvádí sám sebe za jejího tvůrce.¹¹³ Jeho studie se zabývá osobností, „*kteřá vyplývá z pořadí narození, nikoli skutečného chronologického pořadí. Osobnost prvorozeného dítěte tak nemusí celý život odpovídat chronologickému pořadí narození.*“¹¹⁴ Isaacson také přidává vedle čtyř základních skupin ještě čtvrtého narozeného a jeho poznatky jsou přesněji rozpracovány díky podrobnějšímu studiu vlivu rodičovských konstelací na děti. S Lemanovými výsledky výzkumu se na druhé straně ztotožňuje i český psycholog, pracující v manželské a rozvodové poradně Tomáš Novák.

2.5 Faktory ovlivňující vznik typu osobnosti podle pořadí narození

Přestože se teorie sourozeneckých konstelací zaměřuje především na čisté pořadí narození v rodině, považují psychologové již druhé století za nutné, brát v úvahu i další aspekty, jež se do následného formování jednotlivých typů osobnosti silně promítají a s holým pořadím narození úzce souvisí. Z tohoto důvodu je následující kapitola zaměřena na vliv věku a pohlaví jedinců, neboť s ohledem na tyto faktory lze například pozorovat vznik jedné sourozenecké pozice i v rámci rodiny se dvěma potomky. Obdobnou komplikací v určování jednotlivých konstelací pak může být pořadí narození rodičů, tělesné odlišnosti sourozenců, jakož i události spojené s odchodem jednoho nebo i více členů z rodinné struktury. I jejich vliv bude proto v následující části zohledněn.

¹¹² Srov. HARTSHORNE, Joshua K., ref. 108

¹¹³ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 225

¹¹⁴ ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 6

2.5.1 Věk

„Řada lidí se snaží mít děti s dvouletým odstupem“ neboť „tři roky jsou chápány jako ideál“.¹¹⁵ K tomuto závěru dochází odborníci na základě pozorování, kdy rozdíl dvou, případně tří let je zárukou, že se z dětí stanou rovnocennější partneři, kteří spolu mohou díky společným zájmům lépe spolupracovat ale také soupeřit. Z pohledu vývojových psychologů se však jedná o odstup nejrizikovější, neboť přijmout sourozence ve věku dvou let je z hlediska dosaženého vývojového stupně pro dítě nejobtížnější.¹¹⁶

Spektrum v okolí ideálu se však zdá být mnohem širší, jelikož různé odstupy skýtají jak značné množství výhod, tak i negativ. Za přijatelný je považován rozptyl dokonce od osmnácti měsíců až do pěti let.¹¹⁷ Obecně je známo, že menší věkový rozdíl vede k vytvoření pevnějšího vztahu s častějšími projevy rivality a naopak větší vede k lepšímu porozumění, ale vytvoření menšího pouta, protože každý jedinec je nucen řešit problémy jiného typu.¹¹⁸

Pro odborníky na pořadí narození je za problematický považován věkový odstup dětí větší než šest let, neboť na jeho základě vzniká tzv. „druhá rodina“,¹¹⁹ v níž se konstelace počítají znovu od začátku. Tím se v jedné rodině mohou vyskytnout dva jedinci se stejnou charakteristikou. Jako příklad lze uvést rodinu, v níž se šestiletému děvčeti narodí mladší sestra. Obě dcery pak většinou zastávají pozici jedináčka, obzvláště pokud se výchovy účastní vychovatelka, chůva či jakákoli jiná osoba, která je schopna věnovat se jednomu z dětí stejně intenzivně jako matka. Ke střetu pak dochází při konfrontaci obou dětí, jelikož jejich práva nebyla od dětství téměř omezována.¹²⁰ Výhody velkého věkové rozdílu tak pocítují sourozenci většinou až v dospělosti, kdy se vlivem zrání rozdíl stírá a je možné vytvořit stejně harmonický vztah jako při jakémkoli jiném odstupu.¹²¹

2.5.2 Pohlaví

„Lze – li rozdíly věku mezi sourozenci alespoň do jisté míry ovládat, je zatím prakticky nemožné ovlivňovat rozdíly v pohlaví sourozenců. Je ovšem jisté, že tyto rozdíly v pohlaví

¹¹⁵ LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 29

¹¹⁶ Srov. KREJČÍŘOVÁ, Dana, ref. 26, s. 2

¹¹⁷ Srov. KOŽENÁ, Jana. Sourozenecká konstelace utváří vaši osobnost. In: *Zdravě.cz* [online]. 2009-03-19 [cit. 2011-08-02]. Dostupné z: <http://vztahy-v-rodine.zdrave.cz/sourozenecka-konstelace-utvari-vasi-osobnost/>

¹¹⁸ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 87

¹¹⁹ LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 29

¹²⁰ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 51-52

¹²¹ Srov. KRAMULOVÁ, Daniela. Sourozenci bez konfliktů. *Děti a my: Časopis pro rodiče, učitele a pracovníky pomáhajících profesí*. 2009, roč. 39, č. 11, s. 37. ISSN 0323-1879. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/scripts/detail.asp?id=7463>

ovlivňují přínos jednoho dítěte druhému.“¹²² Pozitivní vliv zkušeností s jedincem opačného pohlaví a obdobného věku lze v rámci sourozeneckých vztahů pozorovat především v oblasti odlišných zájmů, zastávání domácích prací a následně zaujímání společenských pozic. Nabyté zkušenosti lze velmi snadno uplatnit od doby nástupu do vzdělávacích zařízení, kdy je jedinec nucen potýkat se se stále převažující mužskou nadřazeností. A to i přes již dlouhá léta probíhající ženskou emancipaci. Příčina spočívá v biologické podstatě obou pohlaví, neboť muži jsou povětšinou fyzicky zdatnější a důsledkem toho považováni za schopnější.¹²³ Pokud však dítě vyrůstá po boku sourozence stejného pohlaví, nemusí být v interakci s opačným pohlavím dostatečně cvičeno a na odlišné přijetí jednotlivých pohlaví společností připraveno.

Vztah dívky a chlapce vykazuje na rozdíl od vztahu dvou dívek či dvou chlapců mnohem nižší napětí, jež se snižuje společně s nižším věkovým odstupem obou dětí.¹²⁴ Naopak výhodou sourozenců příslušejících ke stejné pohlavní skupině je možnost rozvíjení mužské či ženské role prostřednictvím přejímání návyků staršího sourozence, který se může stát významným modelem pro mladšího.¹²⁵

Při studiu pořadí narození v podstatě nelze oddělit pohlaví jedinců od věkového rozdílu mezi nimi, čímž vznikají na základě těchto dvou faktorů pozice výhodnější a méně výhodné. Uvažujeme-li tedy například dívku, která se narodila až jako třetí dítě po dvou bratrech, lze u ní pozorovat charakteristiky konstelace prvorozené, neboť se v dané rodině jedná o první narozenou dívku.¹²⁶ Pozice mladší dívky je ve srovnání se starším bratrem považována za nevýhodnou až do doby dospívání, kdy rychlejší rozvoj dívky umožní vyrovnání sil, následkem čehož se může starší bratr uchýlit ke kompenzaci ztráty výsadního postavení často formou zhoršení školního prospěchu či útěků z domova.¹²⁷ Dle Nováka se starší bratr projevuje nejžárlivěji právě vůči mladší sestře.

Na druhé straně je však „*pro budoucí vztahy sourozenců lepší, když starší je chlapec. Už v dětství si totiž natrénuje roli ochránitele. Pokud má chlapec starší sestru, může mít v dospělosti problémy akceptovat ženskou roli. Je zvyklý, že sestra se o něj stará, poroučí mu.*

¹²² VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva. *Vztahy mezi sourozenci*. Praha: SPN, 1996, s. 47. ISBN 64-4-23.

¹²³ Srov. VANČUROVÁ, Eva, ref. 122, s. 48

¹²⁴ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 88

¹²⁵ Srov. KREJČÍŘOVÁ, Dana, ref. 26, s. 3

¹²⁶ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 30

¹²⁷ Srov. ADLER, Iva, ref. 95, s. 22

On pak jako muž může být přecitlivělý třeba na napomínání a může mít ve svých partnerských vztazích konflikty. ¹²⁸

Přestože jsou rozdíly v pohlaví při určování sourozeneckých pozic významné a mohou s nimi výrazně míchat, „nemusí být pro kvalitu sourozeneckých vztahů nijak zásadně určující.“ ¹²⁹

2.5.3 Tělesná konstituce

Jednou z dalších proměnných, „*kteřá může obrátit sourozeneckou konstelaci vzhůru nohama, je významná odlišnost v tělesné stránce.*“ ¹³⁰ U chlapců je kritickým bodem váha a výška sourozenců, kdy mladší může svým vzrůstem převyšovat staršího, což může prohlubovat rivalitu mezi bratry. U dívek se jedná především o kult krásy. To, jakým způsobem hodnotí okolí, obzvláště rodiče, vzhled ženského pohlaví, se výrazně odrazí v její osobnosti. Údělem méně atraktivního stvoření je najít si jinou oblast, ve které bude schopna také vyniknout.

Nezávisle na pohlaví pak působí na všechny členy sourozeneckých konstelací tělesné či psychické znevýhodnění. Přestože existuje v rámci pořadí narození i tzv. teorie rolí, kdy si prvorozený vybírá jemu nejlépe vyhovující roli v oblasti životních a sociálních postojů, a ostatní děti jsou nuceny vybrat si z rolí zbylých, nefunguje tento mechanismus při výskytu handicapu v rodině. ¹³¹ Ten totiž vede téměř stoprocentně k tzv. výměně rolí, kdy znevýhodněné dítě přebírá výjimečné postavení na pozici benjamínka, čemuž se děje nezávisle na pořadí narození ostatních. ¹³²

2.5.4 Specifické rodinné situace

Z dosavadních poznatků vyplývá, že základ osobnosti se tvoří v rodině, která je zároveň jádrem společnosti. Z této základní sociální skupiny přebírají jedinci okolím kladně či záporně hodnocené návyky, jež se pak snaží uplatnit ve své nové rodině, usilují o jejich změnu nebo pouze o jejich částečné přejímání. ¹³³ I proto je jakýkoli zásah do zažité struktury

¹²⁸ KUBÍKOVÁ, Blanka. Pořadí narození sourozenců ovlivňuje jejich psychiku i výchovu. In: *Moderní rodina* [online]. 2007-03-14 [cit. 2011-08-03]. Dostupné z: <http://www.modernirodina.cz/poradi-narozeni-sourozencu-ovlivnuje-jejich-psychiku-i-vychovu.html>

¹²⁹ KRAMULOVÁ, Daniela, ref. 121, s. 37

¹³⁰ LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 33

¹³¹ Srov. HRDLIČKOVÁ, Lucie. Sourozenci v dospělosti: láska i nenávisť. *Psychologie dnes*. 2010, roč. 16, č. 1, s. 14. ISSN 1212-9607.

¹³² Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 34

¹³³ Srov. NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada, 2007, s. 21. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2075-3.

rodiny vnímán negativně všemi jejími členy, obzvláště pak dětmi. Nejkritičtějšími situacemi, které mohou v rodině pořadí narození měnit je pak zejména rozvod rodičů, odchod některého člena rodiny, případně jeho úmrtí.

2.5.4.1 Rozvod

Rozpad původní rodiny a její následné propojení s rodinou druhou se obecně odehrává v několika variantách. Ať už však dochází k vytváření rodiny, kdy má děti jen jeden z partnerů nebo oba, situace je téměř vždy kritická a doprovázena řadou problémů.

Nejčastější variantou je příchod nové partnerky, která je mladší než děti z předchozího manželství. Tehdy se lze často setkat s velmi povrchními až nulovými styky mezi členy nové rodiny. Kritickou se situace stává zejména v případě, kdy nová partnerka vlastní děti nemá a partnerovy se ve snaze získat pozornost pro svou osobu snaží oddělit.

Zdá se, že výhodnější je spojení domácností typu matka s dětmi a bezdětný muž, neboť matčina nového partnera přijímají děti, zvláště pak dívky, snadněji. Jedná se převážně o děti mladší, u nichž se teprve formuje osobnost a vytváří se pevné rodinné vazby.¹³⁴

Velmi rizikový je vznik nové rodiny, kdy si oba z partnerů přivádí do vztahu vlastní potomky. Původní sourozenecké pozice dětí se tak v závislosti na nově vzniklé situaci mění, což může způsobit značné problémy, zejména pokud se na jedné pozici objevují jedinci stejného pohlaví. Boj o udržení vlastního místa je pak nasnadě. Prvorození usilují o udržení svého právoplatného postavení, prostřední pociťují ještě větší sevření než obvykle a benjamínci vystupňují svou schopnost předvádět se, aby upoutali rodičovskou pozornost.¹³⁵

2.5.4.2 Úmrtí

Úmrtí v rodině je pro dítě vždy silným zážitkem a může na něm zanechat stopy až do dospělosti. Není ojedinělým případem, že si děti čelící této situaci volí profesní dráhu lékaře či farmaceuta.¹³⁶ V případě, že je rodina zasažena smrtí dítěte, může ale i nemusí dojít ke změnám v charakteristikách jejich dalších členů.¹³⁷ Obvykle však pozici mrtvého dítěte žádné z dalších dětí podvědomě nezastává a toto místo zůstává již navždy výhradně jemu.

¹³⁴ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 51

¹³⁵ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 41

¹³⁶ Srov. ADLER, Alfred, ref. 7, s. 62

¹³⁷ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 58

Velmi specifické následky má pak úmrtí jednoho z dvojčat, jelikož „*prázdné místo po dítěti, které start do života nezvládlo, vnímá nejen matka, ale i zbylí sourozenci.*“¹³⁸ Pro matku je taková událost zdrojem radosti a smutku zároveň, což vede k odkladu vyrovnání se se ztrátou, k němuž pak většinou dochází až po několika letech. V dospělém a seniorském věku může úmrtí dvojčete vyvolat u sourozence dokonce vznik řady psychických obtíží.¹³⁹

S odchodem nebo se ztrátou rodiče se nejobtížněji vyrovnávají prvorozené děti, neboť se domnívají, že se od nich očekává částečné převzetí rodičovské role, které vyžaduje zvýšenou péči o mladší sourozence.¹⁴⁰ Role dospělého je spojena s přebíráním zodpovědnosti, což dítě nadměrně zatěžuje. Neschopnost řešit situaci ze své pozice je pak příčinou vytvořeného pocitu bezmoci, který se může v dospělosti měnit ve snahu všem pomáhat a mít situaci za každou cenu pod kontrolou.¹⁴¹ Ve většině případů, kdy se starší sourozenci stanou poručníky, bývají přísnější než rodiče, protože nemají pro výchovu nutný generační odstup. Sami prvorození, kteří se v takové situaci ocitli uznávají, že „*péče o mladšího sourozence je tou nejtěžší zkouškou dospělosti.*“¹⁴² Zároveň však přiznávají, že pevný sourozenecký vztah pomůže překonat i ztrátu rodičů.¹⁴³

2.5.5 Pořadí narození rodičů

Vědci se domnívají, že i pořadí narození rodičů je jedním z faktorů, který hraje roli při utváření osobnosti dítěte a to takovým směrem, že „*rodiče mají tendenci citově tíhnout k tomu z dětí, které se narodilo ve stejné sourozenecké konstelaci jako oni.*“¹⁴⁴ Sourozenecké konstelace rodičů se v osobnosti dětí odráží vytvořením tzv. sekundární charakteristiky, přičemž jeden jedinec může disponovat až dvěma typy těchto charakteristik, což odpovídá počtu rodičů. Tento výskyt je běžný převážně u jedináčků. Ostatní jedinci dědí vlastnosti rodiče opačného pohlaví a „*přejímají typ osobnosti, který následuje bezprostředně po typu osobnosti rodiče téhož pohlaví.*“¹⁴⁵ Sekundární charakteristika má pozitivní vliv na osobnost, ve stresových situacích však ustupuje do pozadí a převažuje primární typ osobnosti. Isaacson je přesvědčen, že právě tohle je klíčem k vysvětlení velké rozmanitosti v rámci jednoho typu osobnosti. Na základě výzkumů tohoto druhu bylo zjištěno, že k tzv. miláčkům žen patří muži

¹³⁸ JEDELSKÁ, Eva. Když dva jsou jako jeden. *Psychologie dnes*. 2011, roč. 17, č. 6, s. 29. ISSN 1212-9607.

Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek8352.htm>

¹³⁹Srov. JEDELSKÁ, Eva, ref. 138

¹⁴⁰ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 27

¹⁴¹ Srov. ADLER, Iva, ref. 95, s. 23

¹⁴² LUKEŠ, Alexander. Jsem tvůj sourozenec, ale také rodič. *Lidové noviny*. 2004, roč. 17, č. 18., s. 24.

¹⁴³ Srov. LUKEŠ, Alexander, ref. 143

¹⁴⁴ HRDLÍČKOVÁ, Lucie, ref. 131, s. 15

¹⁴⁵ ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 159

jedináčci se sekundární charakteristikou třetích narozených, zatímco v řadách podnikatelů se vyskytují prvorození se sekundární charakteristikou třetích narozených.¹⁴⁶

3 TYPY OSOBNOSTI PODLE POŘADÍ NAROZENÍ

Vzhledem k rozmanitosti kategorií osobnosti, které psychologové v oblasti sourozeneckých konstelací nabízí, bylo pro tuto studii zvoleno zjednodušené členění ve formě pěti typů, které volně navazuje na původní Adlerovo a posléze i Lemanovo dělení. Nadcházející část tedy shrnuje teoretické poznatky o skupině jedináčků, dětí prvorozených, druhorozených a prostředních, dále pak dětí nejmladších a kapitolu uzavírá specifická skupina dvojčat. Každý typ osobnosti je zkoumán jak z hlediska obecných charakteristik, tak i v jednotlivých oblastech sociálních vztahů, jakými jsou vztahy k rodičům, k sourozencům a vrstevníkům a následně i ke vzdělání a profesi.

3.1 Jedináček

„Laické mínění poukazuje na mimořádné, většinou nepříznivé osobní rysy jedináčků.“¹⁴⁷ Obecně jsou jim přisuzovány převážně negativní vlastnosti, jakými je rozmazlenost, sobeckost a netolerantnost, přestože jejich osobnost oplývá i množstvím kladů. Situaci nijak nepřispívá ani fakt, že odborníci sestavili asi trojici podskupin, do kterých tuto sourozeneckou pozici dělí. Z obecného hlediska je však jisté, že jedináček je nejčastější konstelací u rozvádějících se manželství a vzhledem k vysoké míře rozvodovosti dnešní doby patří právě toto pořadí narození ke stále častěji se vyskytujícímu. Podle průzkumů má tuto sourozeneckou konstelaci dokonce každý čtvrtý člověk. I proto je nutné věnovat jedincům této skupiny zvýšenou pozornost.¹⁴⁸

3.1.1 Osobnostní charakteristiky

Pravděpodobně nejvýraznější vlastností této sourozenecké konstelace je perfekcionismus. Touha nezklamat rodiče a obecně všechny authority, se kterými se jedináček dostane do styku, vede ke vzniku vlastností, jež jsou okolím velmi kladně hodnoceny. Řeč je především o spolehlivosti, systematičnosti a svědomitosti, prostřednictvím kterých se jedinec lépe orientuje v rodinném, školním a posléze i pracovním prostředí. Vzhlížení k autoritám se

¹⁴⁶ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 162

¹⁴⁷ VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 62

¹⁴⁸ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 38

promítá i do pozitivního přístupu k tradicím, sklonu ke konzervatismu a vážnosti, jež jediné dítě od dospělých přebírá.

Na první pohled lze označit jedináčka za ideálního tvora, neboť právě dokonalost je cílem jeho snažení. V nitru takového člověka však většinou dřímá silný pocit méněcennosti a strachu ze selhání, který pramení ze snahy mířit ve všech oblastech života příliš vysoko. Důsledkem je pak mnohdy neschopnost dosáhnout stoprocentně žádného z vytyčených cílů, což vede jedináčky na cestu tzv. zklamaných perfekcionistů.¹⁴⁹ Ze snahy být nejlepší vyvěrají pro jedináčky i další ne příliš prospěšné charakteristiky, jakými jsou například přecitlivělost, zahloubanost a izolovanost.¹⁵⁰

Asi nejpřekvapivějším kladem jediných dětí je jejich nezištnost a nesobeckost, což je zcela v rozporu s všeobecným míněním. Jakkoli se může zdát u jedináčků tato vlastnost nemožná, sama logika k ní nabízí vysvětlení, neboť „v početnějších rodinách se musíte o své místo na výsluní tak trochu poprat. Jedináček si může nezištnost dovolit, protože nežije v konkurenci s ostatními sourozenci.“¹⁵¹

3.1.2 Vztah k rodičům

Rodiče jedináčka se ve výchovném působení ubírají zpravidla třemi směry, odtud plyne ono pomyslné dělení jedináčků na tři typy. Ve všech případech se však jedná v rodině o prvního potomka, což předpokládá, že se rodiče budou přirozeně snažit dát mu jen to nejlepší a věnovat mu veškerou možnou péči.¹⁵²

Tomu se děje v případě, že dítě je radostně očekáváno a stává se silným poutem mezi rodiči. Pokud se následně projevovaná láska, péče a opatrnost vůči dítěti rozvine extrémním směrem, vyrůstá jedináček, jak ho většina lidí zná, tedy sebestředný, rozmazlený egoista, který s přirozenou lehkostí ovládá své rodiče a stejnou moc uplatňuje i na okolních jedincích, přičemž ve svém snažení často sklízí úspěchy. Jedináček tohoto druhu vykazuje do jisté míry obdobné charakteristiky jako mnohdy netrpělivý a netolerantní benjamínek. Leman označuje tento typ jedináčka jako fenomén „jedinečné perly“, kdy veškerá pozornost ostatních potencionálních dětí je soustředěna pouze na něj. Velmi často se tak podle něj děje u rodičů ve středním a pozdním věku.¹⁵³

¹⁴⁹ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 61-65

¹⁵⁰ Srov. VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 45

¹⁵¹ Jedináčci nejsou sobečtí. In: *Rodina: O rodičích i dětech* [online]. 2008-11-19 [cit. 2011-06-16]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek6729.htm>

¹⁵² Srov. VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 45

¹⁵³ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 62

Zhruba druhým typem je jedináček, jehož rodiče se vyznačují přísnou a systematickou výchovou a kladou na něj přehnané nároky. Dospělí usilují o to, aby jejich potomek byl nejlepší a promítají do něj své sny a mnohdy nenaplněné představy o sobě samých. Není pak výjimkou, že se skupina těchto dětí může chlubit nespočtem zájmových aktivit, které jsou však spíše odrazem přání rodičů než naplněním skutečných tužeb potomků.

Mezi oběma druhy extrémního rodičovského přístupu existují i rodiny, jež jsou schopny zajistit dítěti tak podnětné, milující a podpůrné zázemí, že se z nich vyvinou dostatečně sebevědomé a dominantní osobnosti.¹⁵⁴ Velkou výhodou pociťují tyto děti již v předškolním věku, neboť značná rodičovská péče je posouvá na vyšší místa v žebříčku hodnocení pohybových, řečových a rozumových dovedností.¹⁵⁵

3.1.3 Vztah k sourozencům a vrstevníkům

Pojítkem mezi jednotlivými typy jedináčků je silný pocit osamělosti, jenž vhodně demonstruje výrok Haruki Murakami v knize *Na jih od hranic, na západ od slunce*: „*A právě já musel být takové dítě, které nemá vůbec žádné sourozence. Byl jsem jedináček. Jako kluk jsem se kvůli tomu cítil hrozně méněcenný. Byl jsem rarita, někdo, komu schází, co ostatní docela samozřejmě mají. Slovo ‚jedináček‘ jsem v dětství doslova nenáviděl. Jen jsem ho zaslechl, pokaždé mi znovu připomnělo, že mi něco chybí. Bylo mi vždycky, jako by na mě ukázali prstem a řekli, že jsem mrzák.*“¹⁵⁶ Příčina takových pocitů tkví převážně v nedostatku kontaktu s dětmi stejného věku, neboť jedináčci tráví většinu svého času ve společnosti dospělých. Rodiče jim sice poskytnou dobré finanční zabezpečení a veškeré možné podněty pro zdravý tělesný i sociální vývoj, jedináček však postrádá životní lekce od dětí blízkého věku, schopností a typu. Nedostává se mu běžné spontánní hry s kamarády, díky níž lze eliminovat vznik časté přemoudřelosti jedináčků, která je kolektivem ostatních dětí přijímána velmi negativně.¹⁵⁷

Pocitu osamělosti čelí jedinci této konstelace různými způsoby. Na jedné straně se snaží být přijati skupinou stejně starých dětí a ustupovat jim i v situacích, kdy by měli prosadit svou dominanci. Důvodem je většinou pocit viny, vyvěrající z osamocení a následná snaha ostatním plně vyhovět, aby nově navázané vztahy měly co nejdelšího trvání. V krajních

¹⁵⁴ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 38

¹⁵⁵ Srov. KRAMULOVÁ, Daniela. Sourozenci ve školce. *Informatorium: Časopis pro výchovu dětí od 3-8 let v mateřských školách a školních družinách*. 2008, roč. 15, č. 7, s. 20. ISSN 1210-7506. Dostupné z: <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=25864>

¹⁵⁶ Jedináček. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2011-06-11]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Jedin%C3%A1%C4%8Dek>

¹⁵⁷ Srov. VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 89

případech může takové počínání vést až k neschopnosti hájit svá práva a snaze kupovat si přízeň vrstevníků, což není při dostatku finančních prostředků problém.¹⁵⁸

Další strategií k vyrovnání se s nedostatečným kontaktem s vrstevníky je vytvoření imaginárních přátel a to nejen v podobě lidských bytostí, ale i různých předmětů, v dětství především hraček. Tento druh uchýlení do vlastního světa pak může přetrvat až do dospělosti. Nežádoucím důsledkem pak může být přílišná touha jedináčků radit druhým a ovládat je, neboť k nim přistupují jako k pouhému výplodu vlastní fantazie.¹⁵⁹

Ojedinělé nejsou ani případy, kdy jedináčky ve vztahu k blízkým ovládají dvě protichůdné síly. Na jedné straně touží být ve skupině vrstevníků, když se v ní ale ocitnou, mají silnou potřebu být chvíli sami, neboť je pro ně přirozené být izolováni v bezpečí domova s jedinými známými – rodiči. S ohledem na typické vlastnosti jedináčka, jakými jsou mlčenlivost a uzavřenost, se nelze divit, že špatně pronikají do „cizího“ vnějšího světa a obtížně navazují přátelské vztahy.¹⁶⁰

3.1.4 Vztah ke vzdělání a profesi

Obdobnou dvojakostí se projevují „malí dospělí“ již od dětství i při práci. Jedináčci jsou schopni vyvinout neuvěřitelnou rychlost v případě, že se zabývají aktivitou, která je baví. V takové chvíli lze jen stěží najít jedince, který by zvládl zadaný úkol rychleji a lépe než oni. Pokud však mají odvést práci, jež jim nepřipadá atraktivní, začínají být neobyčejně zpomalení. *„V dospělosti si jedináčci své dvojí tempo uchovávají. Když se zabývají plněním domácích povinností, přemítají v duchu o nějaké příjemné činnosti, jíž by se v tu chvíli mohli oddávat, ať to zní sebevíc neuvěřitelně; v době vyhrazené pro zábavu přemýšlí naopak o všech úkolech, které musí zvládnout.“*¹⁶¹

S již zmiňovanou schopností jedináčků ovládat dospělé, která plyne z možnosti pozorovat a napodobovat rodiče a snadno tak přebírat jejich vzorce chování,¹⁶² souvisí i schopnost lépe komunikovat s jedinci výrazně staršími nebo naopak mladšími.¹⁶³ Ve vztahu se spolužáky či kolegy se proto projevují mnohdy netrpělivě a netolerantně obzvláště pokud se střetnou s jedinci, kteří neodpovídají jedináčkovým normám. Pro učitele i zaměstnavatele

¹⁵⁸ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 38

¹⁵⁹ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 69

¹⁶⁰ Srov. KÖNIG, Karl. *Brüder und Schwestern. Geburtenfolge als Schicksal*. 14. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008, s. 27. ISBN 978-3-525-59216-8.

¹⁶¹ ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 76

¹⁶² Srov. TOMAN, Walter. *Family Constellation: Its Effects on Personality and Social Behaviour*. 4. vyd. New York: Springer Publishing Company, 1993, s. 25-27. ISBN 0-8261-0496-7. Dostupné z: <http://archive.org/details/familyconstellat001533mbp>

¹⁶³ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 70

je tedy výhodnější přenechat zrozencům této konstelace úkoly, které mohou vykonávat nezávisle na jiných osobách.¹⁶⁴

Při společné práci mohou naopak uplatnit výborné organizační a plánovací schopnosti, pramenící z nutnosti spoléhat se sami na sebe, dále kreativitu, originalitu¹⁶⁵ a vypravěčský talent. Uvedené vlastnosti spolu s téměř stoprocentní spolehlivostí a snahou být v centru dění přímo vybízejí k umístění jedináčků na pozici moderátorů či DJ, čemuž se ostatně podobně jako u nejmladší rodinné pozice často děje. Tento výběr podporuje i schopnost jedináčků unikat do vlastního světa, která jim pomáhá snadněji čelit obtížným situacím. Přesvědčivým důkazem může být například slibná kariéra oblíbené americké moderátorky Oprah Winfrey, jež rovněž patří do skupiny jediných dětí.¹⁶⁶

Touha po dokonalosti vede jedináčky na cestě vzdělání a profese obvykle dvěma směry. Buď se jedná o posedlé perfekcionisty, kteří nejsou schopni tolerovat selhání své ani svých kolegů a usilují o dosažení nejvyšších možných pozic v politice (Bill Clinton, F. D. Roosevelt, J. V. Stalin), v oblasti přírodních věd (Albert Einstein), bankovníctví, sociologie či psychologie. Přípravu na budoucí povolání nijak nepodceňují, neboť podle výzkumů „*na prestižních vysokých školách studuje statisticky významně více jedináčků a prvorozců, než odpovídá jejich zastoupení v populaci*“¹⁶⁷ V dalším případě může extrémní perfekcionismus vyústit ve zvýšenou citlivost vůči problémům druhých, která je spolu s vnímavostí snadno uplatnitelná v oblasti zdravotnictví. „*Ne náhodou jsou ošetřovatelky většinou jedináčci nebo alespoň prvorozené.*“¹⁶⁸

3.2 Prvorozený

Být prvorozeným dítětem znamená žít po určitou část života jako jedináček, což předpokládá značnou míru podobnosti mezi oběma konstelacemi. Podle Nováka je prvorozený v podstatě „*jedináčkem v přestrojení*“.¹⁶⁹ Obě pozice spojují obdobné vlastnosti, kterými jsou zejména perfekcionismus, vysoké ambice, předčasná vyspělost a značná vážnost, se kterou přistupují k životu.¹⁷⁰ Není tedy divu, že někteří odborníci nedělají mezi těmito konstelacemi téměř žádný rozdíl. Většina odborníků však upozorňuje vedle ztráty výsadního

¹⁶⁴ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 62

¹⁶⁵ Srov. KÖNIG, Karl, ref. 161, s. 27

¹⁶⁶ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 67-68

¹⁶⁷ NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 38

¹⁶⁸ LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 64

¹⁶⁹ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 39

¹⁷⁰ Srov. SMÉKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti: Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 420. Psychologie, sociologie, zdraví. ISBN 80-86598-65-9.

postavení, kterému musí prvorození na rozdíl od jedináčků čelit, na řadu zřetelných odlišností, jimiž je třeba se zabývat.

3.2.1 Osobnostní charakteristiky

Podle Lemana existují i rozdílné podskupiny v rámci konstelace prvorozených. Odkazuje nejméně ke dvěma typům prvorozených a těmi jsou typ vstřícný a typ agresivní. V prvním případě se jedná o vzorné děti, které svědomitě a spolehlivě plní své úkoly a snaží se dělat radost ostatním. Jejich nevýhodou je přílišná obětavost, která je nejednou využita příslušníky jiných konstelací, ba dokonce i jinými prvorozenými. Agresivní prvorození prosazují naopak svou vůli za každou cenu a ženou se za svým cílem bez ohledu na následky. Jde většinou o „*tvrdě pracující stroje*“, které nejsou schopny užít si ani vlastní dovolenou.¹⁷¹

Společným rysem obou typů je však neodolatelná touha být dokonalý a nejlepší. Existuje téměř devadesátiprocentní šance, že se z jedináčka či prvorozeného stane perfekcionista. To může přinést značné výhody, neboť ať už se prvorození zabývají vykonáváním domácích prací či psaním vědecké studie, přistupují ke svému úkolu precizně a dosahují mnohdy vynikajících výsledků.

I tady bohužel platí, že „*tvá síla je zároveň tvou slabostí*“.¹⁷² Perfekcionisté jsou totiž lidé, kteří velmi obtížně snášejí kritiku, průměr považují za naprostý debakl a „*celý život zápasí se svým ideálem, s představou své dokonalejší verze*“.¹⁷³ Strach ze selhání má za následek nespokojenost se sebou samým a permanentní přítomnost pocitu viny. Negativní emoční ladění je doprovázeno obavami z kontaktu s cizími lidmi, neboť většina prvorozených na ně touží zapůsobit, ale zároveň se bojí, aby je nijak neurazili. Následnou reakcí pak bývá snaha ukrýt své city a nedat najevo svůj názor, dokud není dostatečně potvrzen někým jiným.¹⁷⁴ Literatura uvádí, že 95% lidí, kteří se podrobují terapii pevným objetím, mají potíže právě s prvorozenými, neboť jsou to oni, kdo není schopen dát najevo své emoce.¹⁷⁵

Viditelným poutem mezi zástupci této skupiny je i výzkumy potvrzený sklon ke konzervatismu, jenž je pravděpodobně odrazem vztahu k rodičům. Snaha ztotožnit se s mocí a autoritou, stát se pomocníky dospělých a převzít jejich místo je vede k dodržování pořádku a tradic,¹⁷⁶ které v nich pěstují víru v autoritu, řád a rituály.

¹⁷¹ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 49-51

¹⁷² LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 55

¹⁷³ ZEMANOVÁ, Alena. Základní potřeby a sourozenecká konstelace. *Sociální práce*. 1999, č. 2, s. 7.

¹⁷⁴ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 83-87

¹⁷⁵ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 52

¹⁷⁶ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 91

3.2.2 Vztah k rodičům

Vliv rodičů na prvorozené dítě je pravděpodobně větší než u jakýchkoli jiných konstelací. Důvody jsou hned dva. Prvním je velké množství času, které mohou svému jedinému potomkovi věnovat a druhým je touha nejstarších dětí splnit požadavky, které na ně rodiče kladou. Rozmazlování, opatrování, dostatek zájmu a pozornosti jak ze strany rodičů, tak i prarodičů dostatečně podporuje k dosažení úspěchů. Čím více členů rodiny toto počínání uskutečňuje, tím rychleji se zvyšují nároky a požadavky na výkony dítěte.¹⁷⁷

Prvorozený má být z historického hlediska nositel rodinné tradice, má naplnit nesplněné ambice rodičů, být vzorný v prospěchu i chování a pomáhat s péčí o mladší sourozence, očekává se od něj zralost a odpovědnost.¹⁷⁸ Jsou to právě nejstarší děti, které byly jako první posílány do války, obětovány nebo zaslíbeny bohu jako to nejlepší, co rodiče měli. První děti jsou buď nadějí a vysněným požehnáním rodičů, což je vede ke snaze nikoho nezklamat, nebo si nesou pocit méněcennosti tzv. „nechtěných dětí.“¹⁷⁹

Společně s přílišnou pozorností ostatních a odpovědností, která je na bedra prvorozených naložena, přispívají tyto skutečnosti k nárůstu stresu, jenž první děti vnímají. Příliš velká zátěž u nich často vede ke vzniku obtíží, jakými jsou poruchy spánku hyperaktivita nebo autismus.¹⁸⁰ Právě oni tak často končí s pocity viny a frustrace v ordinaci psychologa.¹⁸¹ Podle Jiřiny Prekop *„je statisticky dokázáno, že nejvíce narkomanů nebo alkoholiků je mezi lékaři a většina z nich jsou prvorození.“*¹⁸²

3.2.3 Vztah k sourozencům a vrstevníkům

Životní dráha se pro prvorozeného stává kritickou narozením mladšího sourozence, kdy nároky rodičů na něj několikanásobně vzrůstají. Toto období je od dob Adlera výstižně nazýváno „sesazení z trůnu“. Pojem má v podstatě historický význam, neboť odkazuje k situaci, kdy narozený syn sesadí z trůnu prvorozenou princeznu, aby došlo k zachování mužské panovnické linie.¹⁸³ Přestože je i dnes hojně užíván předními psychology, zvedá toto označení, které do jisté míry zavání touhou po pomstě, vlnu kritiky.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 47-53

¹⁷⁸ Srov. ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, ref. 4, s. 232

¹⁷⁹ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 42-48

¹⁸⁰ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 52

¹⁸¹ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 57

¹⁸² Rozhovor s psycholožkou a psychoterapeutkou Jiřinou Prekopovou na téma Sourozenecké konstelace. *Katolický týdeník* [online]. 2008, č. 10 [cit. 2011-09-03]. Dostupné z:

http://www.rodinavezline.cz/?ukaz=42_rozhovory&IdMenu=42&grafika=0&detail=36

¹⁸³ Srov. DREIKURSOVÁ-FERGUSONOVÁ, Eva, ref. 15, s. 29

¹⁸⁴ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 97

Ať už užíváme tento termín či jakýkoli jiný, narození mladšího sourozence může díky ztrátě pozornosti rodičů vést ke vzniku pocitu tragédie, který se prvorozenému může vracet i v dospělosti. „*Studie konkrétních případů ukazují, že takové děti téměř vždy zažijí v dospělosti nějaký pád.*“¹⁸⁵ Je proto nutné upozornit starší dítě na schopnosti a možnosti, které na rozdíl od své mladšího sourozence má. Před narozením dalšího dítěte je vhodné připravit prvorozeného na novou situaci například prostřednictvím jeho vlastních fotografií z novorozeneckého a kojeneckého období.¹⁸⁶ Obecně platí, že se s příchodem nového sourozence lépe vyrovnávají dívky, neboť jsou si díky svému myšlení založeném na intuici a fantazii schopny nalézt útěchu například formou hry s panenkami. Chlapci se naopak spoléhají na fakta, pravidla a předem připravené strategie, které v této situaci selhávají.¹⁸⁷

Sesazení z trůnu však přináší prvorozenému i mnoho výhod, přestože je v dětství nemusí ještě nijak významněji pociťovat. První je možný vzrůst vážnosti a důležitosti v očích rodičů,¹⁸⁸ kdy se prvorozený stává průvodcem a ochranitelem mladšího. „*Prvorozené děti si libují ve vůdčích rolích a jsou zodpovědné, což souvisí i s tím, že často dostávaly na starost své mladší sourozence.*“¹⁸⁹ Částečné přebírání odpovědnosti za mladší formou trávení volného času s nimi bez dozoru rodičů, je dospělými velmi kladně hodnoceno. Na druhé straně však může vzniknout pocit křivdy z vnímaného omezení ze strany mladších.¹⁹⁰ „*Ze ztráty výsadního postavení v rodině plyne i další velká výhoda pro prvorozené a tou je schopnost lépe snášet frustraci a kompenzovat ztráty především zvyšováním svých výkonů.*“¹⁹¹ Důkazem tohoto pozitivního vlivu může být i úspěšný život řady slavných osobností, kterými jsou například Galileo Galilei či Václav Havel.

3.2.4 Vztah ke vzdělání a profesi

„*O prvorozených je známo, že chodí rádi do školy. Dobré známky jim umožňují poměrně snadno uspokojit očekávání rodičů.*“¹⁹² Jsou dobří studenti a následně i zaměstnanci, kteří potřebují být za své výkony řádně chváleni.¹⁹³ Potřeba nezklamat dospělé se později

¹⁸⁵ ADLER, Alfred, ref. 7, s. 13

¹⁸⁶ Srov. KRAMULOVÁ, Daniela, ref. 121, s. 37

¹⁸⁷ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 90

¹⁸⁸ Srov. MERTIN, Václav. Sourozenci - rivalové, nebo přátelé?. *Děti a my: Časopis pro rodiče, učitele a pracovníky pomáhajících profesí*. 1998, roč. 21, č. 8, s. 16.

¹⁸⁹ HRDLIČKOVÁ, Lucie, ref. 131, s. 14

¹⁹⁰ Srov. HRDLIČKOVÁ, Lucie, ref. 131, s. 15

¹⁹¹ PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 91

¹⁹² LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 55

¹⁹³ Srov. KUBCOVÁ, Šárka. Kolikáté přišlo na svět. *Informatorium: Časopis pro výchovu dětí od 3-8 let v mateřských školách a školních družinách*. 2007, roč. 14, č. 2, s. 13. ISSN 1210-7506.

promítá i do školního prostředí ve vztahu k učiteli a v zaměstnání vůči nadřízenému.¹⁹⁴ V jejich osobnosti se tento tlak odráží v podobě zvýšené cílevědomosti, tvrdosti a náročnosti nejen vůči sobě ale i vůči ostatním, což je vede k touze prokazovat své nejlepší kvality a schopnosti. Toho je možné docílit především v oblasti intelektuální činnosti,¹⁹⁵ z čehož vyplývá snaha dosáhnout nejvyššího možného vzdělání a sociálního postavení. Teorii o snaze uplatnit se pomocí intelektových dovedností u prvorozených podporuje i vývojový psycholog Jiří Langmeier, který hovoří při zahájení školní docházky o prokázané změně IQ směrem k vyšším hodnotám zejména u samostatných dětí, projevujících se vysokou motivací a ochotou vyvinout úsilí pro překonání překážek.¹⁹⁶ Zmiňované vlastnosti lze nalézt převážně v tabulce osobnostních rysů nejstarších dětí.

Dle výzkumů bylo z prvních 23 astronautů ve vesmíru 21 prvorozených nebo jedináčků a celkem 52% amerických prezidentů bylo rovněž prvorozených, přičemž zástupci ze skupiny benjamínku se objevili v této pozici jen čtyři. Stejně výsledky zaznamenala Amerika i v oblasti vědy,¹⁹⁷ jakož i v převážném zastoupení prvorozených v kongresu či na postech výkonných ředitelů mezinárodních organizací, kde dosahují až 43%, naproti tomu prostřední 33% a nejmladší pouze 23%.¹⁹⁸

Prvorození jsou známí velkou trpělivostí, systematickostí, svědomitostí a schopností soustředit se, což jim umožňuje orientaci na náročná povolání vyžadující přesnost, houževnatost a sebekázeň. Všechny tyto rysy je zřetelně zvýhodňují zejména v oblasti vědy, medicíny či práva. Mnohdy tak můžeme na pozicích lékařů, ekonomů, účetních, úředníků, počítačových expertů, vědců či novinářů očekávat právě je.¹⁹⁹ Ne zřídka však musejí odrazet útoky druhorozených, kteří o tyto posty také usilují.²⁰⁰

3.3 Druhorozený a prostřední

Definování jednotlivých pozic v rámci pořadí narození je zcela jednoznačné co se týče jedináčka a dítěte prvorozeného. Rozlišení následujících sourozeneckých konstelací je však nejasné a nejednotné. Obecně existují asi dvě možnosti, jak se s vágností vyrovnat. Tou první je dělení na druhorozeného, třetího a čtvrtého narozeného, přičemž pro páté narozené dítě

¹⁹⁴ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 99

¹⁹⁵ Srov. HRDLIČKOVÁ, Lucie, ref. 131, s. 14

¹⁹⁶ Srov. LANGMEIER, Jiří a Dana KREJČÍŘOVÁ, ref. 22, s. 127

¹⁹⁷ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 54

¹⁹⁸ Srov. KLUGER, Jeffrey. The Power of Birth Order. In: *Time* [online]. 2007-10-17 [cit. 2011-10-02].

Dostupné z: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1673284,00.html>

¹⁹⁹ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 16-18

²⁰⁰ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 40

užíváme opět charakteristiky prvorozeného. Druhou a častější možností, která byla zvolena i pro tuto práci, je rozlišení pozice prostředního dítěte, tedy jakéhokoli jedince vyskytujícího se svým narozením mezi prvním a posledním. Největší důraz bude kladen na druhorozeného, který se s příchodem mladšího sourozence dostává do pozice dítěte prostředního.²⁰¹

3.3.1 Osobnostní charakteristiky

Určení osobnostních rysů prostředních dětí je obtížnou záležitostí, což je dáno především značnou rozporuplností, která je charakterizuje. Klíčem k jejímu rozšifrování je možné rozdělení na dva typy těchto jedinců. Prvním je skupina tichých samotářů, kteří tvrdě soupeří se všemi možnými konkurenty a následkem neúspěchu snadno propadají depresím. Druhým jsou otevření a společenší usmířovatelé, jež dávají přednost vyjednávání před soutěží, díky čemuž lehce překonávají překážky.²⁰²

Jejich společným rysem je usilovná touha vydat se v životě opačným směrem než jejich předchůdci.²⁰³ Odborníci se shodují, že „*druhorození jsou do jisté míry protiklady prvorozených*.“²⁰⁴ Tlak, který je na tzv. sendvičové děti kladen ze strany staršího, později i mladšího sourozence je však učí značné odolnosti a připravuje je na budoucí život. V dospělosti se prostřední narození projevují nezávisle, neboť jsou zvyklí se o sebe starat, očekávají od života méně, protože vědí, že nikdy nebudou dokonalí a díky své tolerantnosti umí přijímat ostatní takové, jací jsou.²⁰⁵

Jejich velkou výhodou v oblasti komunikace je schopnost ustoupit. Ta plyne z nutnosti dělat kompromisy se sourozenci i rodiči. Jsou to právě oni, kteří chápou, že je třeba koupit nový kabát nejprve starší sestře. Naučená nenáročnost jim umožňuje soustředit se více na ostatní a vcítit se do nich. Negativním důsledkem jejich chápavosti je však snadná ovlivnitelnost a manipulovatelnost, které ostatní rádi využijí.

3.3.2 Vztah k rodičům

V praxi se ukazuje, že prostřední děti nemají v životě tolik potíží jako prvorození nebo jedináčci. Podíl na této skutečnosti mají především rodiče, kteří na první dítě přenášejí pocity strachu a úzkosti vyplývající z nově vzniklých krizí, jež nikdy předtím nemuseli řešit. Při

²⁰¹ Srov. ZEMANOVÁ, Alena, ref. 174, s. 8

²⁰² Srov. KUBCOVÁ, Šárka, ref. 194, s. 13

²⁰³ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 85

²⁰⁴ KUBCOVÁ, Šárka, ref. 194, s. 13

²⁰⁵ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 86

narození druhého dítěte jsou si rodiče jistější a jsou na mnohé připraveni. Jejich vztah k prostředním dětem je tedy klidnější a méně napjatý.²⁰⁶

Získaná jistota a menší potřeba zachytit všechny důležité okamžiky druhého dítěte u nich však vede ke vzniku pocitu nedocenění a osamocení. Důkaz o tom, že si jej rodiče tolik neváží vidí např. i v malém množství fotografií vlastní osoby v rodinném albu. Na snímcích se objevují jen zřídka sami, většinou jsou, ze svého pohledu, zastíňováni osobou staršího sourozence.²⁰⁷

3.3.3 Vztah k sourozencům a vrstevníkům

Pozice druhorozeného sourozence není nikterak jednoduchou záležitostí. Starší je od narození na vyšší vývojové úrovni²⁰⁸ a udává mu laťku téměř ve všech oblastech lidské činnosti.²⁰⁹ Mladší pak vzhledem k jeho prvenství dostává vše až tzv. „z druhé ruky“, a to ať už se jedná o hračky, oblečení ba dokonce i rodičovskou pozornost.²¹⁰ Nejvýrazněji však prostřední děti prožívají situace, kdy jim starší ochotně slouží jako tlumočníci, kteří se za mladší sourozence chlubí a prezentují jejich názory.²¹¹

Logickým vyústěním silně vnímané nespravedlnosti je řešení situace prostřednictvím soupeření, které druhorozený uplatňuje i v dospělosti pod heslem: „*ve světě neexistuje síla, která by nemohla být poražena.*“²¹² Vypěstovanou houževnatost může pak využít například při přebírání role prvorozeného v případě, že starší sourozenec v očích rodičů selže,²¹³ onemocní či v nejhorším případě zemře.²¹⁴

Pozitivní působení prvorozeného lze snadno nalézt ve vzoru, který mladšímu poskytuje. Starší sourozenec je pro druhorozeného osobou číslo jedna, neboť právě prvorozeného ovlivní jeho příchod nejvíce. Vše, co se od staršího naučí, ho rozvíjí ve zmiňované sociální obratnosti a komunikativnosti. Než stihne mladší sourozenec udělat chybu, starší jej zastaví nebo mu poskytne dostatečné vysvětlení, aby omylu zabránil.²¹⁵

Pokud do rodiny přibude ještě třetí dítě, dostává se druhorozený do ještě komplikovanější pozice prostředního, což pro něj znamená, že není nejen nejlepší, ale už ani

²⁰⁶ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 92

²⁰⁷ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 87

²⁰⁸ Srov. DAN, Jiří, ref. 28, s. 6

²⁰⁹ Srov. ADLER, Alfred, ref. 7, s. 14

²¹⁰ Srov. VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 56

²¹¹ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 107

²¹² DAN, Jiří, ref. 28, s. 6

²¹³ Srov. ADLER, Alfred, ref. 7, s. 14

²¹⁴ Srov. DAN, Jiří, ref. 28, s. 6

²¹⁵ Srov. ZEMANOVÁ, Alena, ref. 174, s. 8-9

ten nejopečovanější.²¹⁶ Novák používá pro tuto pozici přirovnání, kdy prostřední je podle něj „*běžec na dráze, co jednomu utíká a druhého pravděpodobně nedoběhne.*“²¹⁷ Důvod tkví v nedostatku zvláštních privilegií, kterých se dostalo prvorozeným a v nedostatku uvolněné disciplíny, jež se mohou pyšnit benjamínci.²¹⁸ Se ztrátou významného postavení v rodině se lze vyrovnat poukazováním na chyby staršího sourozence a znehodnocováním jeho práce nebo snížením se na úroveň mladšího, kdy platí „mezi slepými jednooký králem“, případně jeho ochranou, která umožňuje vytvoření koalice proti prvorozenému.²¹⁹

Ať už jsou užití strategie účinné nebo ne, vzniká u prostředních dětí pocit tzv. „pátého kola u vozu“, který v nich pěstuje nezávislost projevující se brzkým odchodem z domova a touhou vytvářet si pouta v náhradní skupině vrstevníků. K tomuto činu je vede především potřeba získat odměnu a uznání v jiném než v rodinném kruhu, potřeba soupeřit se stejně silnými protivníky a potřeba vyhnout se bolesti a zklamání, kterého se jim v rodině dostalo přes míru. Příklon k vrstevnické skupině je částečně i manifestem proti nevšímavosti rodičů, jehož účinky jsou zajištěny především výběrem skupiny lidí, kteří neodpovídají prototypu dobrých příkladů.²²⁰ Na druhé straně přiláká navázání těchto vztahů pozornost rodičů i v pozitivním směru, neboť mohou být pyšní, jak šikovni jsou jejich prostřední oproti nejstarším ve vytváření kamarádských vztahů.²²¹ „*Pro prvorozené je typické, že mají méně kamarádů. Prostřední děti jich naopak mívají mnoho.*“²²²

3.3.4 Vztah ke vzdělání a profesi

Druhorozené a prostřední děti se musí i ve školním prostředí potýkat s problémy, které jim způsobují prvorození nastavováním určitého rodinného standardu. Mladší je pak nejen rodiči ale i učitelem posuzován vždy jen v porovnání se svým sourozencem a většinou mu není umožněno prokázat své vlastní kvality bez ohledu na kvality sourozence.²²³ Lze tedy předpokládat, že pokud má prvorozené dítě vynikající studijní výsledky, ubere se jeho mladší sourozenec ve vzdělání opačným směrem a bude považován za méně nadaného. Možný

²¹⁶ Srov. ADLER, Iva, ref. 95, s. 21

²¹⁷ NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 45

²¹⁸ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 85

²¹⁹ Srov. VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 58

²²⁰ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 88-89

²²¹ Srov. ZEMANOVÁ, Alena, ref. 174, s. 8

²²² KUBCOVÁ, Šárka, ref. 194, s. 13

²²³ Srov. VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 57

neúspěch však není způsobem nedostatkem inteligence, ale spíše nedostatečnou snahou způsobenou demotivující převahou staršího.²²⁴

Usilování o to být lepší než starší sourozenec se zřetelněji projevuje až později v zaměstnání, kdy si druhorozený vybírá zpravidla jinou oblast než jeho předchůdce. Jedná se zejména o oblast zaměřenou na spolupráci s lidmi, ve které může uplatnit svou vstřícnost a komunikační schopnosti nebo na uměleckou oblast, v níž se projeví smysl pro detail a uzavřenost. Druhorozenými nejčastěji zastupované profese jsou tedy učitelé, redaktori, recepční, vedoucí v kanceláři či prodejci aut nebo naopak spisovatelé, tesaři či malíři pokojů. Zástupci této konstelace také velmi často sází ve svém zaměstnání na logiku a rozhodnost, které mohou využít v oblasti účetnictví, administrátorství nebo prognózy.²²⁵

U prostřední sourozenecké konstelace je ve školním a profesním prostředí oceňována především spolehlivost, sebekázeň a snaha zadané úkoly vždy dokončit, přičemž za odvedenou práci neočekávají tolik chvály jako prvorození. Váží si především připomínek ke svým nedostatkům, které se následně snaží odstranit. „Sendvičové děti“ touží po dosažení vysoké pozice v oblasti, jež je málo zastoupená, podle Isaacsona chtějí být „*velkou rybou v malém rybníku*“, což jim zajistí zisk přijatelné sociální prestiže.²²⁶

3.4 Nejmladší

Zařazení dětí na pozici nejmladšího v rodině se zdá být zcela jednoznačné, neboť by se logicky mělo jednat o jedince, kteří zaujímají z hlediska pořadí narození poslední místo. Situaci ale mírně komplikuje fakt, že jsou tímto dělením do jedné skupiny spojování představitelé pozice druhorozeného, třetího i čtvrtého narozeného potomka v rodině, čímž dochází k částečnému prolínání s předchozí sourozeneckou konstelací, obdobně jako je tomu v případě jedináčka a prvorozeného. Vzhledem k velkému množství podobných vlastností, které však jednotlivé pozice vykazují, bude tato práce zaměřena na definici skupiny nejmladších bez ohledu na to, zda se jedná o druhé dítě ze dvou, třetí ze tří nebo čtvrté ze čtyř.

3.4.1 Osobnostní charakteristiky

Mezi nejvýraznější vlastnosti rodinných benjamínků patří jejich společenskost. Ať už se tyto děti představí jako hvězdy na prknech velkého jeviště či jako obyčejní diváci v hledišti fotbalového utkání, je jisté, že na sebe díky svému šarmu a temperamentu vždy dokážou

²²⁴ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 12-13

²²⁵ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 102-105

²²⁶ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 108-116

strhnout pozornost. Jejich dobrá nálada, nekomplikovanost a srdečnost z nich dělá dokonalé baviče, kteří jsou schopni zapříst konverzaci na jakékoli téma.²²⁷ Není divu, že je tento optimistický přístup a snaha nezkazit žádnou zábavu oceňován téměř všemi druhy sociálních skupin.²²⁸

Překvapení v očích benjamínka obklopujících osob lze však číst ve chvíli, kdy se veselý společník mění ve vzdorovitého a nepříjemného soupeře, který s viditelnou arogancí kritizuje vše, na co pohlédne. Příčinou tohoto prudkého zvratu je značná rozpolcenost, kterou nejmladší trpí. Její počátky lze hledat v dětství, kdy se jim na jedné straně dostávalo všemožných privilegií a na straně druhé museli čelit útrapám ve formě výsměchu, který s sebou tato sourozenecká pozice v rodině přináší. „*Poslední narození jsou jako na houpačce emoci a zkušeností, které si těžko vysvětlují a těžko chápou.*“²²⁹ Všechny okolím negativně přijímané projevy benjamínků jsou ve skutečnosti jen rouškou, která jim má pomoci zakrýt vnitřní zmatek a pochybnosti o sobě samých.²³⁰

3.4.2 Vztah k rodičům

Většina rodičů své nejmladší potomky mnohdy rozmazluje a to hned z několika důvodů. Vzhledem k tomu, že se jedná o několikáté dítě v pořadí, dosahují rodiče většinou vyššího věku, ve kterém si chtějí rodičovskou roli ještě co nejvíce užít, neboť tuší, že k tomu mají poslední příležitost.²³¹ V návaznosti na tento fakt je nutné zmínit nebezpečí, které hrozí dětem, jejichž rodiče se rozhodnou pro uvedení nového lidského života na svět až v době, kdy se naplnily jejich profesní a životní cíle, neboť v takovém případě má nejmladší dítě sloužit především jako zdroj radosti a potvrzení vlastních přetrvávajících schopností. Společnost má pak v podstatě co dočinění s jedináčkem na druhou.²³²

Značná uvolněnost výchovy nejmladších dětí plyne i z potřeby dospělých být někomu oporou a zdrojem bezpečí. Strach z přílišné nezávislosti dětí, na kterou ještě nejsou připraveni je nutí udržovat své potomky na nižším stupni vývojového stadia.²³³ Jednají tedy naprosto opačně než při narození dítěte prvního. Příčina malé snahy rozvíjet schopnosti benjamínka může být však i zcela protichůdného rázu a to v případě, že rodiče jsou výchovou ostatních dětí příliš vyčerpaní a na výchovu mladších nemají dostatek času. „*Nejenže rodiče mnohdy*

²²⁷ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 95-97

²²⁸ Srov. SMÉKAL, Vladimír, ref. 171, s. 420

²²⁹ LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 108

²³⁰ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 108-109

²³¹ Srov. ZEMANOVÁ, Alena, ref. 174, s. 9

²³² Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 44

²³³ Srov. VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 102

*reagují na úspěchy posledního dítěte méně spontánně, často projevují dokonce i netrpělivý údiv: Proč se to toto dítě nemůže naučit rychleji? Jeho starší bratr to zvládal dokonale už ve dvou letech.*²³⁴

3.4.3 Vztah k sourozencům a vrstevníkům

Čas, který nejmladším potomkům nemohou nebo nechtějí věnovat rodiče, snadno poskytnou starší sourozenci. Ti jsou schopni věnovat jim stejnou pozornost jako dospělí a trénovat je v řadě sociálních rolí. Okouzující benjamínci si jejich náklonnost řádně užívají a nechávají se hýčkat, dokud je to možné.²³⁵ Pocit nezadatelného práva dělat si, co chtějí u nich pak přetrvává až do dospělosti,²³⁶ obdobně jako vzniklá bezstarostnost, neschopnost dospět a převzít za sebe zodpovědnost.²³⁷

Vedle značné řady výhod v podobě vyšší tolerance a menšího tlaku ze strany rodičů, se musí mladší vypořádat s problémy, které jim způsobuje přítomnost starších. Jedním z prvních je jejich znevýhodňující nižší vývojová etapa, kdy zatímco mladší stále věří na Ježíška či Mikuláše, starší jsou obeznámeni s realitou. Ne zřídka se pak benjamínci stávají v této záležitosti terčem posměchu vyspělejších jedinců.

Další problém nejmladších tkví v tom, že je nikdo nebere vážně. V kombinaci s drobnými posměšky a nedoceňováním výkonů ze strany rodičů a sourozenců vzniká silná touha dokázat všem, že jsou stejně dobří, možná dokonce mnohem lepší, než oni.²³⁸ Překročení stínu těch, kteří zaujímají pozice před benjamínky, je možné pouze ve chvíli, kdy upoutají jejich pozornost. Nelze se tedy divit, že „v nitru se benjamínci vyznačují spalující touhou udělat něco důležitého, aby si jich druzí všimli“²³⁹. Získaná pozornost je pak prostředkem k vyrovnání se s pocitem nedostatečné kompetentnosti, což jim umožňuje dokázat, že i oni jsou schopní a ambiciózní a mohou obstát i v silné konkurenci.²⁴⁰

Pravděpodobně největší výhodou, kterou benjamínkům přináší velký počet starších sourozenců, je jejich pozorováním naučená schopnost najít citlivé místo ostatních členů

²³⁴ LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 98

²³⁵ Srov. DREIKURSOVÁ-FERGUSONOVÁ, Eva, ref. 15, s. 27

²³⁶ Srov. KRAMULOVÁ, Daniela, ref. 121, s. 38

²³⁷ Srov. HRDLIČKOVÁ, Lucie, ref. 131, s. 14

²³⁸ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 99

²³⁹ LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 98

²⁴⁰ Srov. DREIKURSOVÁ-FERGUSONOVÁ, Eva, ref. 15, s. 27

rodiny.²⁴¹ Ta se pak přirozeně přenáší i do dalších vztahů, čehož nejmladší rádi užívají při manipulaci s ostatními lidmi, a to často učiteli či nadřízenými.²⁴²

3.4.4 Vztah ke vzdělání a profesi

Osobnostní rysy ani rodinná situace benjamínků je nijak výrazně nepodporuje k dobrému chování, dosažení vynikajících školních výsledků či získání vysoce hodnocené pracovní pozice. Hlavní úlohou nejmladších ve škole je zaujmout roli baviče. Většinou se jedná o tzv. „školního šaška“, jehož úkolem je starat se o zábavu v jakékoli chvíli a jakýmkoli způsobem, což mnohdy dohání pedagogy k šilenství. Protože cílem benjamínka není zisk dobrých známek, většinou se školním záležitostem doma příliš nevěnuje. Na druhé straně však nechce za svými spolužáky příliš zaostávat, pročež se někdy uchyluje k podvádění, které, pokud je úspěšné, přináší větší radost než výsledné jedničky.²⁴³

Co se týče výběru budoucího povolání, nemíří zrozenci poslední konstelace nijak vysoko. Na rozdíl od prvorozených a jedináčků si nejmladší vybírají profese orientované na komunikaci s lidmi. Je tedy pravděpodobné, že budou zastupovat pozice zdravotních sester či pečovatelek v domově důchodců²⁴⁴ nebo televizních či rozhlasových moderátorů, neboť tam budou moci uspokojit touhu být středem pozornosti a využít vrozené tvůrčí schopnosti. Často lze nejmladší spatřit jako prodejce aut nebo obchodníky, kdy mohou uplatnit svůj šarm a schopnost ovládat ostatní.²⁴⁵ Objevit se mohou také na váženějších postech, kterými jsou například profese vojáka, lékaře, policisty či zaměstnance ve stavebnictví, kde budou moci prokázat svou odvahu a ochotu riskovat.²⁴⁶ Ne zřídka se z benjamínků stávají výborní psychologové, což je důsledkem možnosti studovat povahy svých starších sourozenců.²⁴⁷

Značná „ztreštěnost“, kterou se nejmladší projevují, je v pracovním prostředí většinou spíše přítěží než výhodou, neboť jejich rychlé nadšení postupně opadá a výrazná nedůslednost spolu s malou výdrží k řádnému dokončení úkolů přináší potíže.²⁴⁸ Problémy způsobuje i snaha vyhnout se odpovědnosti, která je vede ke svalování viny na ostatní a intrikování ve prospěch vlastní osoby.

²⁴¹ Srov. ZEMANOVÁ, Alena, ref. 174, s. 9

²⁴² Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 95-97

²⁴³ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 99-105

²⁴⁴ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 133

²⁴⁵ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 107-108

²⁴⁶ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 125

²⁴⁷ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 154

²⁴⁸ Srov. SMÉKAL, Vladimír, ref. 171, s. 420

Naopak pozitivně hodnocena je kolegy i nadřízenými otevřenost a tvořivost benjamínků, které společně s ochotou riskovat přinášejí na situaci nový úhel pohledu a mnohdy nečekaná řešení případů. Jejich značným pozitivem je i to, že nikde nevidí hranice a nic pro ně není problém, díky čemuž skvěle motivují ostatní.²⁴⁹ Přestože benjamínek stejně jako prvorozený silně touží po pochvale a povzbuzení, jejich účinky ho na rozdíl od druhé konstelace motivují pro práci na dlouhou dobu.²⁵⁰

*„Nejmladší mívají také díky rodinné historii více prostoru a tolerance pro svou rebelii, ať už se jedná o oblékání nebo profesi.“*²⁵¹ Což ostatně potvrzují i výzkumy profesí z historického hlediska, neboť právě představitelé poslední sourozenecké pozice se v minulosti projevovaly jako osoby rebelující, neuznávající autority²⁵² a stavící se na odpor dobovým zákonům. K nejznámějším revolucionářům a kacířům dob minulých patří například Kopernik nebo Napoleon. Zajímavé je, že nejmladší zastupovali v historii i pozice předních vědců jakými jsou Charles Darwin, Gregor Mendel, Thomas Alva Edison či Max Planc.²⁵³ Vysvětlení leží pravděpodobně v odvaze benjamínků nalézat nová řešení, bojovat se starými pořádky a se svými tradice zastávajícími staršími sourozenci.

3.5 Dvojčata

Z historického hlediska se postavení dvojčat ve společnosti značně změnilo. V minulosti bylo jejich narození spojováno s hanbou. Postupem času se však přístup změnil a vícerčata jsou vnímána jako kult zdraví a plodnosti.²⁵⁴ I proto jsou dvojčata pro psychology nejen z hlediska pořadí narození zájmovou, i když zatím nejasnou a neprobádanou oblastí. Západní vyspělé země sice provádějí různé druhy výzkumů, jejich výsledky však stále nijak zásadně neobjasňují komplikovanost vzniku a vývoje specifického vztahu mezi oběma osobnostmi. Situaci v České republice komplikuje přístup populace, která oceňuje vícerčata spíše jako zábavní kuriozitu.

Vzhledem ke zvyšujícímu se počtu narozených dvojčat, což je způsobeno především pozitivními výsledky asistované reprodukce, roste i míra zájmu o tuto sourozeneckou konstelaci.²⁵⁵

²⁴⁹ Srov. HRDLIČKOVÁ, Lucie, ref. 131, s. 14

²⁵⁰ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 99

²⁵¹ ADLER, Iva, ref. 95, s. 21

²⁵² Srov. ADLER, Alfred, ref. 7, s. 14

²⁵³ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 38

²⁵⁴ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 36

²⁵⁵ Srov. JEDELSKÁ, Eva, ref. 139, s. 27-29

3.5.1 Osobnostní charakteristiky

Názory odborníků na zahrnutí dvojčat do teorie pořadí narození se výrazně liší. Část z nich se domnívá, že rozdíl několika vteřin při narození hraje zásadní roli v utváření osobnosti, jejich odpůrci však naopak tvrdí, že dvojčata jsou mimo jakékoli pořadí, neboť z biologického hlediska se může jejich pozice v děloze jak v těhotenství, tak i během porodu změnit.

Obecně se však psychologové shodují, že dvojčata vykazují „*charakteristiky typické pro ostatní děti narozené postupně*“,“²⁵⁶ přičemž jejich intenzita je mnohem vyšší než u ostatních dětí. Dvojčata však mohou v rámci sourozeneckých konstelací zaujímat v podstatě jakékoli pořadí narození a definování jejich osobnosti je z tohoto úhlu pohledu tedy zatím nemožné.

Literatura však upozorňuje na rozlišení dvou po sobě jdoucích typů osobnosti založených na pořadí narození. Statisticky první dvojče je více dominantní, vůdčí a komunikativnější a druhé submisivní, plašší, méně komunikativní a lépe přizpůsobivé. „*Uspořádání postavení dvojčat v rodině často vyúsťuje v dominanci jednoho z dvojčat, což by mělo být dvojče starší. Protože jsou stejného věku a mají stejné schopnosti, musí dominantnější dvojče mnohem více zapracovat na udržení své dominantní pozice, čímž následně posiluje charakteristické rysy dané pořadím narození u obou.*“²⁵⁷

3.5.2 Vztah k rodičům

Z hlediska působení rodičů je narození dvojčat často zatěžkavacím procesem, což kromě dvojího porodu zvyšuje i fakt, že dvojčata často přicházejí na svět nedonošená a vyžadují tak větší péči.²⁵⁸ Rodinné vazby pak podstupují riziko, při kterém „*může dojít v raném dětství k těsnějšímu připoutání jednoho z rodičů a jednoho z dvojčat.*“²⁵⁹ Obzvláště pokud je jedno z dětí zatíženo handicapem nebo trpí častějšími onemocněními.

Opakem protěžování jednoho z dětí je snaha rodičů o spravedlivý přístup ve formě vyžadování stejných výkonů od obou potomků, přičemž se neberou v úvahu osobnostní rozdíly, schopnosti a povahové rysy obou dětí. Výsledkem pak může být kritizování intelektuálně slabšího jedince a jeho srovnávání s úspěšnějším sourozencem.²⁶⁰

²⁵⁶ VÍTKOVÁ RULÍKOVÁ, Klára, ref. 101

²⁵⁷ VÍTKOVÁ RULÍKOVÁ, Klára, ref. 101

²⁵⁸ Srov. VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 65-67

²⁵⁹ ČÁP, Jan a Hana DRÁBKOVÁ ml. Dvojčata; interakce heredity; biosociálních handicapů a stylů rodinné výchovy. *Československá psychologie*. 2001, roč. 45, č. 4, s. 338-346. ISSN 0009-062X.

²⁶⁰ Srov. ČÁP, Jan a Hana DRÁBKOVÁ ml., ref. 259

3.5.3 Vztah k sourozencům a vrstevníkům

Výsledky statistik dokazují, že nejčastěji se dvojčata narodí matkám mezi třicátým a čtyřicátým rokem, což může být způsobeno vlivem umělého oplodnění. Lze také předpokládat, že jde již o několikáté narození v rodině a tím pádem tyto děti nespádají do kategorie nejstarších.²⁶¹ Vezmeme-li v úvahu druhou variantu, jedná se dle výzkumů o výhodnější pozici dvojčat v rámci rodiny, neboť dvojčata jako nejmladší děti nejsou předurčena dělat tolik problémů jako na pozici nejstarších sourozenců.²⁶²

Co se týče vztahu jednoho dvojčete ke druhému nabízí Angličanka Pat Preedy definici tří základních typů vazby. Prvním typem je vazba úzká, při níž se oba jedinci z páru snaží chovat i oblékat stejně, usilují o přítomnost druhého a při oddělení se projevují velmi nešťastně. Vazba extrémně individuální je naopak spojena s polarizací chování, kdy jeden se snaží být naprostým opakem druhého. Příznakem takové vazby je nadměrná soutěživost mezi oběma jedinci a silná snaha o dominanci. Nejideálnější variantou je vazba zdravě závislá, při níž se obě dvojčata podporují, mají každý své vlastní zájmy a navazují přátelské vztahy i s vrstevníky.²⁶³

Právě vytváření kamarádských vztahů nezávisle na sobě je jedním z nejdůležitějších projevů zdravé vazby mezi dětmi, neboť se v nich tímto pěstuje pocit samostatnosti a nezávislosti, který jim umožňuje vnímat sám sebe jako výjimečnou individualitu, ne jako neoddelitelnou část někoho jiného. K vytvoření pocitu jedinečnosti lze přispět i odlišným způsobem oblékání obou dětí a trávením volného času s každým zvlášť.²⁶⁴ Přílišná podobnost obou jedinců totiž může vést k neodvratné touze být opakem svého sourozence, jež je nám známa již z kapitoly dětí druhorozených. Je tedy nasnadě, že „*i jednovaječná dvojčata mohou být soupeři a mohou se vyvinout v protikladné osobnosti.*“²⁶⁵

3.5.4 Vztah ke vzdělání a profesi

Vzhledem k úzkému vztahu mezi dvojčaty je zřejmé, že děti nejsou nuceny trávit čas odděleně a hledat si tak své vlastní přátele.²⁶⁶ Situace se však výrazně mění ve chvíli, kdy začnou navštěvovat mateřskou školu, neboť se dostávají do prvního sociálního prostředí, kde

²⁶¹ Srov. Teorie sourozeneckých konstelací. In: *Nannerl* [online]. 2008-12, [cit. 2011-08-02]. Dostupné z: <http://nannerl.blog.cz/0812/teorie-sourozeneckych-konstelaci>

²⁶² Srov. KRAMULOVÁ, Daniela, ref. 156, s. 21

²⁶³ Srov. SEDLÁKOVÁ, Vladka a Klára RULÍKOVÁ. Dvojčata - do jedné třídy; nebo každé zvlášť?. *Děti a my: Časopis pro rodiče, učitele a pracovníky pomáhajících profesí*. 2005, roč. 35, č. 3, s. 28. ISSN 0323-1879.

²⁶⁴ Srov. VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 65-67

²⁶⁵ DREIKURSOVÁ-FERGUSONOVÁ, Eva, ref. 15, s. 29

²⁶⁶ Srov. SEDLÁKOVÁ, Vladka a Klára RULÍKOVÁ, ref. 264, s. 28

nejdou sami dva a musí se učit interakci s ostatními dětmi. Pro sourozence opačného pohlaví je tento krok důležitější, neboť nové přátelské vztahy jim umožňují identifikaci se stejným pohlavím.

Na otázku, zda je pro vývoj osobnosti dvojčat lepší nechat dvojčata ve stejné třídě nebo každé v jiné, existuje vcelku jednoduchá odpověď. Pokud sama dvojčata oddělní nevyžadují, není k němu důvod, neboť „*nástup do sociálních zařízení je pro děti z psychologického hlediska náročný. Pokud sourozence, kteří byli zvyklí vyrůstat spolu, rozdělíme, zvýšíme v adaptačním období jejich zátěž a může to pro ně být dvojnásobný šok.*“²⁶⁷ Vhodné je jednat obdobným způsobem i v případě, že jedno z dětí není pro zahájení školní docházky dostatečně zralé. Pokud se jeden sourozenec dostává do vyšší třídy než druhý, stává se situace pro méně schopného díky posměškům ze strany spolužáků neúnosnou. „*Dvojčata se jako spolužáci zpravidla vzájemně táhnou, pomáhají si, v tomhle případě to tak nefunguje.*“²⁶⁸

Prokletí srovnávání, se kterým se dvojčata musí od narození potýkat, se jim nevyhýbá ani ve školním prostředí. Chyby se pedagogové dopouštějí pravděpodobně díky neznalosti problematiky vztahu dvojčat a to mnohdy i v případě, že každé z dvojčat navštěvuje jinou třídu. Přitom „*poměrování s kamarádem nebo s kamarádkou jim zdaleka tolik nevdí jako poměrování s vlastním dvojčetem.*“²⁶⁹ Ze strany spolužáků jsou pak dvojčata vnímána jako zdroj zábavy a bývají terčem posměchu kvůli své podobnosti, což může vést ke vzniku pocitu nejistoty a následně i nesamostatnosti.²⁷⁰

V oblasti profesního zařazení se obdobně jako v celé teorii pořadí narození neobjevují téměř žádné informace o vztahu dvojčat z pohledu jejich ambic. Lze tedy jen předpokládat, že pokud je vazba mezi nimi silná a vztah dobře fungující, budou se ve výběru dalšího vzdělávání a profese orientovat obdobným směrem,²⁷¹ pokud však existuje hierarchizace vztahu stejně jako v případě prvo- a druhorozeného, lze očekávat výběr zcela odlišných oblastí zaměření.

²⁶⁷ KRAMULOVÁ, Daniela. Dvojčata ve školce. *Informatorium: Časopis pro výchovu dětí od 3-8 let v mateřských školách a školních družinách*. 2010, roč. 17, č. 2, s. 16. ISSN 1210-7506. Dostupné z: <http://www.portal.cz/casopisy/info/ukazky/-dvojcata-ve-skolce/40658/>

²⁶⁸ KRAMULOVÁ, Daniela, ref. 268, s. 16

²⁶⁹ KRAMULOVÁ, Daniela, ref. 268, s. 17

²⁷⁰ Srov. VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva, ref. 122, s. 65-67

²⁷¹ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133

4 VÝZNAM SOUROZENECKÝCH KONSTELACÍ V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA

Cílem teorie sourozeneckých konstelací je především snaha poukázat na další možné faktory, jež mají vliv na vývoj osobnosti člověka, a zkvalitnit tak vztahy nejen mezi jednotlivými typy konstelací, ale i mezi jedinci v rámci jedné sourozenecké pozice. V důsledku toho byly provedeny desítky studií zabývajících se významem pořadí narození v různých oblastech lidského života, což přineslo značné množství zajímavých poznatků, kterým bude v následující části věnována pozornost. Jedná se zejména o oblast vztahů partnerských, manželských, rodičovských a profesních.²⁷²

4.1 Volba partnera

Souvislostí mezi pořadím narození a spokojeností v partnerských vztazích se začali psychologové zabývat přibližně počátkem osmdesátých let minulého století.²⁷³ Od té doby byly sice provedeny mnohé výzkumy na toto téma, všeobecně nejrozšířenějšími však zůstávají poznatky rakouského psychologa Waltera Tomana, který tvrdí, že si člověk do manželství přenáší vztahy se sourozenci, přičemž vztah partnerský podléhá vlivu pohlaví a věku sourozenců. Zahrnutím těchto determinant následně vzniká vztah komplementární, částečně komplementární a nekomplementární.

Optimální variantou je typ první, kdy se partneři na základě zkušeností se sourozenci opačného pohlaví navzájem doplňují. Za nejlepší možnou kombinaci je tedy považován vztah nejmladšího bratra sester spolu s nejstarší sestrou bratrů a naopak.²⁷⁴ Příkladem částečně komplementárního vztahu může být soužití nejstaršího bratra sestry a prostřední sestry bratrů, kde zkušenosti alespoň jednoho partnera se známou konstelací opět zvyšují pravděpodobnost úspěchu a trvalosti takového typu vztahu.²⁷⁵ Jako nevýhodný je shledáván vztah nekomplementární, tedy soužití jedinců stejné konstelace, kteří nemají zkušenosti se sourozencem opačného pohlaví.

O zcela protikladný úsudek se opírá Sullowayova teorie z roku 1996, ve které se tvrdí, že konfliktů v partnerských vztazích se nemusí obávat příslušníci stejné sourozenecké konstelace, ale spíše jedinci na pozicích odlišných.²⁷⁶ Přestože jsou tyto domněnky

²⁷² Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 230-231

²⁷³ Srov. BENEŠOVSKÁ, Jana, ref. 100

²⁷⁴ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 80

²⁷⁵ Srov. ZETÍKOVÁ, K. Vliv sourozeneckých konstelací na mezilidské vztahy [online]. 2009 [cit. 2012-04-14]., s. 18. Diplomová práce. Univerzita Palackého, Cyrilometodějská teologická fakulta. Vedoucí práce Peter Tavel. Dostupné z: <http://theses.cz/id/e7ku21/>

²⁷⁶ Srov. CANE, William. Birth Order Theory. In: *Birth Order: Your Key to Compatibility* [online]. © 2007 [cit. 2011-08-30]. Dostupné z: <http://birthorders.com/theory.html>

podporovány logickými argumenty například o možnosti uplatnění dominantní pozice prvorozených v odlišných sférách pomocí rozdělení pole působnosti,²⁷⁷ nezískaly zdaleka takové přijetí psychologů jako Tomanův teorém duplikace.

4.2 Manželství

Již bylo naznačeno, že se vztah sourozenecký silně promítá do následně vytvořeného svazku manželského. Důvod spočívá v obdobném charakteru těchto vztahů, neboť oba aby byly úspěšné a pro všechny strany přínosné, musí být založeny především na vzájemné toleranci a porozumění.²⁷⁸ Podle odborníků *vlastně „neexistuje vztah, ve kterém by mělo pořadí narození větší vliv než v manželství.“*²⁷⁹ Je tedy vhodné uvést několik základních charakteristik chování, které jednotlivé pozice v manželství vykazují.

Jedinácci patří v manželství k velmi starostlivým lidem, kteří se snaží plně uspokojit potřeby svých blízkých, čehož však dosahují nevhodným přístupováním k partnerovi jako k nereálnému objektu.²⁸⁰ **Prvorození** se na počátku vztahu chovají tak, jak si myslí, že jejich protějšek vyžaduje. Postupem času však začnou toužit po získání jeho naprosté podpory a místo ní se častěji dočkají opovržení.²⁸¹ Soužití s **prostředním** jedincem je povětšinou velmi klidné, a to především díky kompromisům a ústupkům, které preferuje. Cena harmonického vztahu je pro tyto zrozence tak vysoká, že jsou ochotni se ve jménu lásky uchýlit dokonce i k tolerování partnerovy nevěry.²⁸² Vztahy **poslední** sourozenecké pozice jsou naopak mnohdy velmi proměnlivé s často se střídajícími partnery. Nestálost těchto osob tkví nejen ve snaze vyzkoušet vše, co život nabízí, ale spíše ve strachu z navázání dlouhodobého vztahu a přejímání zodpovědnosti.²⁸³ **Dvojčata** se v závislosti na pořadí narození projevují v rámci dvojice rozdílně. První z nich, tedy zpravidla dominantnější jedinec se ve vztahu často projevuje tendencí zastiňovat svého partnera obdobně, jak je tomu zvyklý od svého sourozence z dětství. Zatímco druhý v pořadí je i v manželském svazku submisivní a „v dospělosti vyhledává v partnerovi rodičovskou roli a vyžaduje mateřskou péči.“²⁸⁴

²⁷⁷ Srov. HANZLOVSKÝ, Michal. Ovlivňuje nás pořadí sourozenců?. In: *Celostní medicína.cz* [online]. 2010-11-10 [cit. 2011-08-30]. Dostupné z: <http://www.celostnimedicina.cz/ovlivnuje-nas-poradi-sourozencu.htm>

²⁷⁸ Srov. MERTIN, Václav, ref. 189, s. 17

²⁷⁹ LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 117

²⁸⁰ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 71-73

²⁸¹ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 94-100

²⁸² Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 86-89

²⁸³ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 128-130

²⁸⁴ HANZLOVSKÝ, Michal, ref. 277

4.3 Výchova dětí

Psychologům se podařilo vyzorovat i odlišný přístup ve výchově dětí různých sourozeneckých pozic a na základě poznatků sestavit několik rad pro budoucí rodiče. Radou číslo jedna je bezesporu nikdy nepřistupovat ke všem dětem stejně, neboť každé z nich je jiné a vyžaduje jinou strategii zacházení.²⁸⁵ Je užitečné mít na paměti, že děti dělají to, co rodič stejného pohlaví a naslouchají rodiči pohlaví druhého.²⁸⁶

Při výchově jedináčků je například důležité najít kompromis mezi přílišnou přísností a rozmazlováním dítěte²⁸⁷ a u prvorozených doporučují psychologové nepodcenit zejména přípravu na příchod mladšího sourozence a zapojit je do procesu péče o něj.²⁸⁸ Prostřední děti tíží mnohdy pocit, že nemohou rozhodovat sami za sebe, je proto důležité ptát se na jejich názor a mluvit s nimi o jejich pocitech,²⁸⁹ zatímco u benjamínků se kvůli snadnému sklouznutí k rozmazlování zdůrazňuje dodržování pevně stanovených pravidel.²⁹⁰

4.4 Rodičovství

Na základě ustáleného způsobu vnímání kolem šestého roku věku dítěte se tvoří v rámci rodiny a posléze i společnosti životní styl každého jedince. Ten se společně s poznatky získanými ve vlastní rodině přenáší do rodiny nové a následně do rodičovského přístupu k vlastním potomkům.²⁹¹ „Každý rodič uplatňuje při výchově dětí vlastní typ osobnosti podle pořadí narození a také je ovlivněn typem osobnosti jednotlivých dětí, ať už si to uvědomuje nebo ne.“²⁹²

Například jedináčci se při výchově dětí uchylují ke zbytečně dlouhým kázáním,²⁹³ prvorození usilují o naprosté přijetí své autority,²⁹⁴ zatímco prostřední zrozenci se stávají chápavými a milujícími rodiči, kteří neopakují chyby svých předchůdců. Benjamínci se rovněž vyznačují snahou vychovávat své potomky lépe než kdokoli jiný, avšak k dosažení vytyčeného cíle nešťastně užívají především sílu či naopak pasivitu.²⁹⁵

²⁸⁵ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 159

²⁸⁶ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 198

²⁸⁷ Srov. PREKOP, Jiřina, ref. 32, s. 87

²⁸⁸ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 165-179

²⁸⁹ Srov. LEMAN, Kevin, ref. 18, s. 199-200

²⁹⁰ Srov. ZEMANOVÁ, Alena, ref. 174, s. 9

²⁹¹ Srov. NOVÁK, Tomáš, ref. 133, s. 33

²⁹² ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 197

²⁹³ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 79

²⁹⁴ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 95

²⁹⁵ Srov. ISAACSON, Cliff a Kris RADISH, ref. 2, s. 200

4.5 Studijní a profesní aspirace

Kromě osobního života se vlivy pořadí narození promítají také do sféry vztahů školních a profesních. Přístup jednotlivých pozic k oblasti vzdělání a kariéry byl již v této práci popsán, avšak vlivu sourozeneckých konstelací na studijní a profesní aspirace bude pozornost věnována až nyní. Než dojde k prezentaci výsledků odborných výzkumů, je nutné nejprve upřesnit samotný pojem aspirace.

4.5.1 Pojem aspirace

Slovník cizích slov definuje aspiraci jako snahu, usilování či touhu něčeho dosáhnout. Tato definice jde ruku v ruce s vysvětlením, které k tomuto pojmu nabízí odborná literatura, neboť *„aspirace je více či méně vysoká či nízká úroveň cílů, které si jedinec klade, spojená s nároky, které jedinec na sebe klade, s mírou sebedůvěry a s řadou dalších ego-vztažných jevů.“*²⁹⁶ Vzdělanostní či profesní aspirace lze tedy chápat jako úroveň cílů, o jejichž dosažení jedinec usiluje v oblasti vzdělání, potažmo i profesní kariéry, neboť *„většina dosud provedených výzkumů ukazuje, že vzdělanostní aspirace jsou silným prediktorem toho, jakou školu bude dívka nebo chlapec studovat a s jakým vzděláním nakonec vzdělávací systém opustí.“*²⁹⁷

4.5.2 Faktory ovlivňující vzdělanostní a profesní aspirace

Jak domácí, tak i zahraniční literatura se shodují, že na aspirační úroveň každého člověka působí v oblasti vzdělání či kariéry celá řada faktorů. Mezi nejvýraznější z nich patří podle očekávání vliv rodinného prostředí, zejména tedy aspirace samotných rodičů na vzdělání dítěte, jejich dosažené vzdělání či sociální postavení, dále pak rozsah finančního i kulturního kapitálu rodiny, její velikost a typ. Z demografických údajů jsou sledovány odlišnosti ve vzdělanostních aspiracích v závislosti na pohlaví či lokalitě umístění rodiny.²⁹⁸ Významnou roli hraje i sociální kapitál nad rámec rodiny, tedy aspirace kamarádů na vzdělání, zapojení se do zájmových aktivit či podpora pedagogů a školního prostředí jako celku. Největší měrou však aspirace jedinců ovlivňují zejména jejich vlastní přání a touhy

²⁹⁶ NAKONEČNÝ, Milan, ref. 12, s. 122

²⁹⁷ ŠMÍDOVÁ, I., K. JANOUŠKOVÁ a T. KATRŇÁK. Faktory podmiňující vzdělanostní aspirace a vzdělanostní segregaci dívek a chlapců v českém vzdělávacím systému. *Sociologický časopis*. 2008, roč. 44, č. 1, s. 25. ISSN 0038-0288. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/10-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-1-2008/1746>

²⁹⁸ Srov. ŠMÍDOVÁ, I., K. JANOUŠKOVÁ a T. KATRŇÁK., ref. 298, s. 36 – 37

v kombinaci se schopnostmi, které při jejich dosažení uplatňují.²⁹⁹ Literaturou mnohdy opomíjeným, avšak odborníky stále častěji zkoumaným faktorem vzdělanostních aspirací je i pořadí narození jedinců.

4.5.3 Vzdělanostní a profesní aspirace v závislosti na pořadí narození

Tak jako celá teorie sourozeneckých konstelací zahrnuje kromě čistého pořadí narození i řadu dalších proměnných, které mají na vývoj osobnosti vliv, objevují se tyto tendence i při zkoumání vlivu pořadí narození na vzdělanost a následně i profesní aspirace. Přestože se studie zaměřují převážně na vliv pořadí narození v kombinaci s dalšími klíčovými aspekty, objevují se v nevelké míře i výzkumy, které jsou od těchto kombinací oprostěny. Jejich výsledky lze obecně shrnout asi do dvou skupin, z nichž první nepotvrzuje žádný výrazný vliv pořadí narození na vzdělanostní aspirace jedinců a druhá prokazuje vliv negativní. Obě skupiny spojuje většinou nedostatečně rozsáhlá velikost výzkumných vzorků.

První oblast zastupuje výzkum Američanky Alexandry Wright (1977), jež se pokusila zjistit míru vlivu pořadí narození na úspěšnost jedinců ve vzdělání. Ten se však ukázal být velmi nepatrným. Na základě získaných dat bylo ale zjištěno, že ve velkých skupinách mají vzdělanostní aspirace viditelnou tendenci růst. Obdobné výsledky přinesli i američtí profesoři sociologie Robert M. Olneck a David Bills (1979) při zkoumání vlivu pořadí narození na vzdělání, výběr zaměstnání a výši platů. Robert M. Hauser a William H. Sewell (1983), jež provedli ve Wisconsinu výzkum na jedincích maturitního ročníku 1957 také upozorňují na velmi nevýznamný vliv pořadí narození na vzdělanostní aspirace, nezahrneme-li další proměnné.³⁰⁰ Jejich závěry podporuje i Jasmin Kantarevic (2005) a studie Rhondy K. Clayton (2008), která rovněž neprokázala výrazný vztah mezi pořadím narození a úrovní dosaženého vzdělání. Odhalila pouze vztah mezi výší vzdělání rodičů a dětí, přičemž dosažené vzdělání rodičů má největší vliv na aspirace dětí prostředních, následně jedináček a nejmladších a nejmenší vliv na aspirace dětí nejstarších,³⁰¹ což je silně v rozporu s teorií o silném vlivu rodičů na prvorozené děti.

²⁹⁹ Srov. ŠAFR, Jiří. *Vzdělanostní aspirace a mimoškolní aktivity patnáctiletých* [online]. Praha, 2010-02 [cit. 2011-09-15], s. 2-4. Dostupné z: <http://sdilenihodnot.soc.cas.cz/download/WP20-Safr>. Pracovní listy. Sociologický ústav AV ČR.

³⁰⁰ Srov. HAUSER, Robert M. a William H. SEWELL. *Birth Order and Educational Attainment in Full Sibships* [online]. Wisconsin, 1983 [cit. 2011-09-03], str. 1. Dostupné z: www.ssc.wisc.edu/cde/cdewp/83-31.pdf. Working paper. The University of Wisconsin-Madison.

³⁰¹ Srov. CLAYTON, Rhonda K. *Birth Order and Education*. In: *National Undergraduate Research Clearinghouse* [online]. 2008-09-14 [cit. 2011-09-05], str. 3. Dostupné z: <http://clearinghouse.missouriwestern.edu/manuscripts/17.php>

Důkazy o negativním vlivu pořadí narození na vzdělanostní aspirace přináší především studie odborníků z oblasti ekonomie. Peter H. Lindert (1977), Jere R. Behrman a Paul Taubman (1986), Maria Iacovou (2001) a Sandra Black, Paul Devereux a Kjell Salvanes (2005) se shodují na tom, že prvorození mají tendenci dosahovat vyššího vzdělání než jejich mladší sourozenci.³⁰² Ekonomka Monique de Haan (2005), která se zabývala touto problematikou v USA a Holandsku, jejich výsledky potvrdila a doplnila o zajímavý fakt, podle něž se vzdělanostní aspirace neliší u dětí rodičů s vyšším nebo nižším vzděláním.³⁰³

Naopak ekonomové Mette Ejrnaes and Claus Ch. Pörtner (2004), kteří studovali tento vliv v rozvojových zemích zjistili, že mladší děti tráví víc času ve škole a získávají následně vyšší vzdělání než jejich starší sourozenci.

Kim Young-Joo (2009) přichází se závěry, že nejvyšší aspirace na vzdělání a profesní uplatnění mají jedináčci, protože nemusí bojovat se sourozenci o zdroje, jež je rodina schopna jim poskytnout. Young-Joo dokládá také nevelký rozdíl mezi vzdělanostními aspiracemi prostředních a nejmladších, přičemž však dochází k závěru, že čím vyšší pořadí narození, tím nižší vzdělání dítě vyžaduje,³⁰⁴ což odpovídá obecně platnému mínění, že vzdělanostní aspirace klesají s rostoucím pořadím narození bez ohledu na jakýkoli jiný faktor.³⁰⁵

4.5.4 Vliv pořadí narození v kombinaci s dalšími proměnnými

Kromě čistých vlivů pořadí narození na aspirace ve vzdělání a profesi, byl zkoumán tento vliv i v kombinaci s řadou dalších faktorů, které jsou však se sourozeneckými konstelacemi jistým způsobem provázány. Do jaké míry se s přihlédnutím k jednotlivým proměnným výsledky výzkumů změní, se bude zabývat následující část této práce. Jedná se především o zahrnutí faktorů jakými je vliv intelektu jedinců, jejich pohlaví, velikost rodiny a přerozdělení zdrojů uvnitř ní, jakož i rozsáhlý vliv rodičovské dvojice.³⁰⁶

³⁰² Srov. YOUNG-JOO, Kim. *Birth Order, Gender and Educational Attainment*, [online]. London: University of Essex, 2009, s. 1-2. Working Paper. University of Essex, Department of Economics. Dostupné z: lse.ac.uk/conference_papers/13_03_2009/Kim.pdf

³⁰³ Srov. HAAN, Monique de. *Birth Order, Family Size and Educational Attainment* [online]. Amsterdam, 2005 [cit. 2011-08-30]. Dostupné z: www.tinbergen.nl/discussionpapers/05116.pdf. Discussion Paper. University of Amsterdam.

³⁰⁴ Srov. YOUNG-JOO, Kim, ref. 303, s. 7-12

³⁰⁵ Srov. BLACK, S. E., P. G. DEVEREUX a K. G. SALVANES. *The More the Merrier? The Effect of Family Composition on Children's Education* [online]. London, 2005-06 [cit. 2011-09-05], str. 18. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w10720>. Working Paper. London School of Economics.

³⁰⁶ Srov. CLAYTON, Rhonda K, ref. 302, s. 4

4.5.4.1 Vzdělanostní a profesní aspirace v závislosti na pořadí narození a pohlaví

Výzkumy zaměřené na vztah vzdělanostních aspirací a pořadí narození v kombinaci s pohlavím prokazují silně nevýhodnou pozici žen, neboť právě ony dle nich dosahují obecně nižšího vzdělání než muži.³⁰⁷ Na vyšší aspirace prvorozených synů a to oproti mladším sourozencům jakéhokoli pohlaví poukazují Blau a Duncan (1962),³⁰⁸ na vyšší míru dosaženého vzdělání mladších synů než kterýchkoli dcer zase Young-Joo (2009)³⁰⁹ a na nižší výdělky posledních narozených žen a menší pravděpodobnost účasti na práci na plný úvazek Black, Devereux a Salvanes (2005).³¹⁰

Domácí výzkumy naopak přinášejí zcela opačné výsledky, neboť podle nich v oblasti nevysokoškolského vzdělání směřují dívky k typicky ženským profesím, které jsou vyučovány převážně na středních školách s maturitou, zatímco chlapci k typicky mužským, které jsou charakteristické pro učňovské obory bez maturity. A o vysokoškolské vzdělání v České republice usiluje asi o deset procent více dívek než chlapců, což znamená, že dívky mají celkově vyšší vzdělanostní aspirace než chlapci.³¹¹

4.5.4.2 Vzdělanostní a profesní aspirace v závislosti na pořadí narození a inteligenci

Školních úspěchů dosahuje jedinec v závislosti na svých schopnostech, ale i vrozených dispozicích, což přimělo odborníky k měření hodnoty IQ u jednotlivých pozic sourozeneckých konstelací. Výsledky opět mluví ve prospěch prvorozených, neboť inteligenční kvocient dalších narozených dětí je nižší než u jejich starších sourozenců. U prvorozených tedy existuje přirozeně vyšší pravděpodobnost studovat na vysoké škole a dosahovat tak vyššího vzdělání, což znamená, že i zahrnutí této proměnné prokazuje negativní vliv pořadí narození na vzdělanostní aspirace.³¹²

Vliv intelektuální úrovně jedinců na míru dosažené vzdělání bere v úvahu i R. B. Zajonc (1976), který předpokládá úpadek inteligenčního prostředí s rostoucím pořadím narození a v souvislosti s tím i nižší míru vzdělanostních aspirací. Zajonc předpovídá inteligenční vzrůst dítěte v závislosti na inteligenčním prostředí, které je dáno průměrnou inteligencí okolních jedinců, což znamená, že prvorozený žijící ve společnosti dvou dospělých

³⁰⁷ Srov. HAUSER, Robert M. a William H. SEWELL, ref. 301, str. 20

³⁰⁸ Srov. HAUSER, Robert M. a William H. SEWELL, ref. 301, str. 6

³⁰⁹ Srov. YOUNG-JOO, Kim, ref. 303, s. 12

³¹⁰ Srov. BLACK, S. E., P. G. DEVEREUX a K. G. SALVANES, ref. 306, s. 25

³¹¹ Srov. ŠMÍDOVÁ, I., K. JANOUŠKOVÁ, a T. KATRŇÁK, ref. 298, s. 30- 36

³¹² Srov. YOUNG-JOO, Kim, ref. 303, s. 14-20

vyrůstá ve stejně podnětném intelektuálním prostředí jako jedináček, zatímco u dalších narozených kvalita tohoto prostředí klesá.³¹³

4.5.4.3 Vzdělanostní a profesní aspirace v závislosti na pořadí narození a velikosti rodiny

Na míru vzdělanostních aspirací dítěte má v souvislosti s pořadím narození vliv i velikost rodiny. Velká rodina má obecně negativní dopad na ambice dětí. V důsledku toho mají tito jedinci většinou menší průměrné vzdělání a nižší aspirace než děti z malých rodin, přičemž míra aspirací klesá u každého dalšího narozeného dítěte.³¹⁴ Na nejvýhodnější pozici se tedy ať už z hlediska přerozdělení finančních zdrojů či množství času stráveného s rodiči ocitají jedinci prvorození a na nejméně výhodné zase nejmladší. K těmto závěrům shodně dochází v průběhu desetiletí hned řada odborníků, mezi něž patří Blake (1981), Becker (1981), Lindert (1978), Hauser a Sewell (1983), Horton (1988), Kessler (1991), Eisenman (1992), Behrman (1997), Haan (2005) či v témže roce Black, Devereux a Salvanes, podle nichž *„dětí v rodinách s více jak pěti dětmi stráví vzděláváním v průměru o 0,4 roku méně než děti v rodinách se dvěma dětmi.“*³¹⁵

Pozitivní vliv malé rodiny, tzn. rodiny o dvou až třech dětech na dosažené vzdělání a míru aspirací potvrzuje i Maria Iacovou (2001) či Dalton Conley (2004), který uvádí, že dokonce i jedináčci dosazují v průměru nižšího vzdělání než děti z malých rodin.³¹⁶ Odpůrkyní tohoto tvrzení je však Young-Joo, jež se domnívá, že jedináčci mají nejvyšší aspirace, protože nemusí se sourozenci bojovat o rodinné zdroje.³¹⁷

Black a Devereux (2005), jakož i Angrist, Lavy a Schlosser (2005) však uvádí, že velikost rodiny nehraje v utváření ambic dětí a v dosahování jejich školních výsledků žádnou roli, ale zároveň přiznávají, že určitý dopad na krajní děti byl v norském výzkumném vzorku zaznamenán.³¹⁸ Tyto závěry odpovídají i tzv. „U“ modelu, který pro úroveň dosaženého vzdělání ve velkých rodinách vytvořil expert na ekonomiku vzdělávání Eric A Hanushek. Podle něj dosahují nejlepších výsledků ve vzdělání a profesi nejstarší a nejmladší děti, zatímco prostřední se ocitají na nevýhodné pozici.³¹⁹

³¹³ Srov. HAAN, Monique de, ref. 304, s. 1

³¹⁴ Srov. BLACK, S. E., P. G. DEVEREUX a K. G. SALVANES, ref. 306, s. 1-2

³¹⁵ BLACK, S. E., P. G. DEVEREUX a K. G. SALVANES, ref. 306, s. 10

³¹⁶ Srov. BLACK, S. E., P. G. DEVEREUX a K. G. SALVANES, ref. 306, s. 8-9

³¹⁷ Srov. YOUNG-JOO, Kim, ref. 303, s. 7

³¹⁸ Srov. KANTAREVIC, Jasmin a Stéphane MELOUCHAN. *Birth order, educational attainment and earnings: An investigation using the PSID* [online]. Bonn, 2005-09 [cit. 2011-09-10], s. 19. Dostupné z: www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/33423/1/50655726X.pdf. Working Paper. University of Toronto.

³¹⁹ Srov. BLACK, S. E., P. G. DEVEREUX a K. G. SALVANES, ref. 306, s. 17

4.5.4.4 Vzdělanostní a profesní aspirace v závislosti na pořadí narození a podpoře rodičů

Jako jeden z nejsilnějších prediktorů majících vliv na vzdělanostní aspirace dětí je v kombinaci s pořadím narození očekávání a podpora ze strany rodičů. Výzkumy na základě tohoto předpokladu prokazují, že prvorození usilují o vyšší vzdělání a následně i získání prestižního zaměstnání mnohem výrazněji než jejich mladší sourozenci. Děje se tomu pravděpodobně díky očekávání rodičů, které je ve vztahu k prvním dětem značně vysoké.³²⁰ Nyman (1995) dokonce tvrdí, že prvorození jsou bez ohledu na pohlaví nejvíce protěžovanou pozicí, což se pozitivně odráží i v míře jejich aspirací.³²¹

Důležitý je také vliv statusu rodičů na aspirace jejich potomků, přičemž „*úroveň vzdělání matky silně ovlivňuje úroveň dosaženého vzdělání dcery a její kariérní aspirace,*“ a naopak vzdělanostní status otce ovlivňuje více aspirace synů.³²²

Velmi specifickou determinantou je i věk matky při narození dítěte. Odborníci dospěli na základě studií k závěru, že u prvorozených existuje pozitivní korelace mezi věkem matky při narození dítěte a počtem let, které dítě stráví vzděláváním. Kantarevic a Mechoulan (2005) uvádí, že právě věk matky je rozhodující pro výši aspirací, které si dítě utvoří. Geronimus, Korenman and Hillemeier (1994), Hofferth and Reid (2003), jakož i Lopez-Turley (2003) tyto výsledky potvrzují a přináší důkazy o pozitivním vlivu této proměnné i na hodinový výdělek prvorozených.³²³ Poslední narozené děti tak díky vyššímu věku matky při narození získávají méně kvalitní dispozice, což vysvětluje jak jejich nižší aspirace, tak i pokles hodnoty IQ s rostoucím pořadím narození.³²⁴

4.5.4.5 Shrnutí výsledků výzkumů

Jak z teoretických předpokladů odborné literatury, tak i z provedených výzkumů vyplývá, že pokud existuje vztah mezi pořadím narození a studijními a profesními aspiracemi, nabývá tento poměr negativních hodnot s rostoucím pořadím narození. Což znamená, že nejvyšší aspirace vykazují jedinci prvorození a nejnižší naopak jedinci v rodině nejmladší. Obdobné závěry přináší i populárně naučná literatura, zabývající se především vlastnostmi jednotlivých pozic pořadí narození a možností jejich uplatnění při dosahování vzdělání, volby povolání, jakož i výkonu vybrané profese.

³²⁰ Srov. YOUNG-JOO, Kim, ref. 303, s. 3

³²¹ Srov. CLAYTON, Rhonda K., ref. 302, s. 2

³²² Srov. ŠMÍDOVÁ, I., K. JANOUŠKOVÁ a T. KATRŇÁK, ref. 298, s. 32

³²³ Srov. KANTAREVIC, Jasmin a Stéphane MELOUCHAN, ref. 319, s. 2-4

³²⁴ Srov. YOUNG-JOO, Kim, ref. 303, s.16

5 PRAKTICKÁ ČÁST

5.1 Cíl práce a výzkumný problém

Mnohé výše uvedené výzkumy prokázaly jistý vztah mezi pořadím narození a řadou faktorů z oblasti osobnostních faktorů a vztahů. Přínosným by tedy mohlo být prozkoumat také vztah pořadí narození vzhledem ke studijnímu a profesnímu zaměření jedinců. Cílem této práce je jednak ověření některých výsledků již dříve provedených šetření a zároveň i zkoumání skrovně probádaného vztahu mezi pořadím narození a mírou studijních a profesních aspirací jedinců. Jádrem studie je tedy snaha objasnit, do jaké míry, zda vůbec, lze sledovat rozdíly mezi zmíněnými proměnnými.

5.2 Stanovení hypotéz

Před stanovením samotných hypotéz je nutné objasnit pravidla řazení zkoumaných jedinců do jednotlivých skupin pořadí narození. Největší rozpor při tomto třídění způsobuje především věkový odstup sourozenců, neboť se mezi nimi vyskytují rozdíly od dvou až do patnácti let, což může mít výrazný vliv na utváření osobnosti. Na základě získaných teoretických poznatků bude tedy každý věkový odstup sourozenců větší než 6 let považován za hraniční pro zařazení jedinců do stejné rodiny. Pokud bude tedy například rozdíl mezi dvěma sourozenci větší než šest let, budou v tomto výzkumu posuzováni jako dva jedináčci.

Z důvodu nemožnosti postihnout v rámci kvantitativního výzkumu veškeré individuální rozdíly mezi jednotlivými respondenty, nebudou ve studii uvažovány osoby, jejichž přítomnost by znamenala výrazný zásah do sourozeneckého systému. Konkrétně se jedná například o smrt sourozence či přítomnost dvojčat. Sourozenecké skupiny budou tedy pro tento výzkum stanoveny čtyři: jedináčci, prvorození, prostřední a nejmladší, přičemž do skupiny prostředních budou zahrnuti jedinci s libovolným počtem sourozenců starších i mladších a do skupiny nejmladších budou uvažováni i jedinci druhorození.

Aby bylo možné sledovat rozdíly mezi aspiracemi jednotlivých sourozeneckých konstelací, je nutné přistoupit k definici základních hypotéz, od kterých se bude výzkum odvíjet. Hlavní hypotézy byly pro dané účely stanoveny dvě:

H1: Pořadí narození ovlivňuje úroveň studijní aspirace.

H2: Pořadí narození ovlivňuje preferenci pracovního zaměření.

5.3 Charakteristika výběrového souboru

Průzkum byl proveden celkem na třech skupinách jedinců ocitajících se v mezních etapách svého vzdělávacího programu, a to konkrétně na 125 respondentech 9. ročníků základních škol, 337 respondentech končících ročníků různých typů středních škol a 155 respondentech škol vysokých. Tyto mezníky byly zvoleny z důvodu snadnější kontrolovatelnosti budoucích studijních a profesních plánů. Respondenti nebyli z důvodu obtížné realizovatelnosti studie vybíráni náhodně, ale na základě dostupnosti a ochoty spolupráce oslovených škol v oblasti Vysočiny a jižních Čech. Stěžejní část průzkumu tvoří informace o respondentech škol základních, data získaná o zbývajících dotazovaných slouží jako doplňkový materiál pro ověření zjištěných výsledků. Výzkum je založen na srovnávání čtyř výše zmíněných sourozeneckých pozic.

5.4 Metoda a technika sběru dat

Pro účely daného výzkumu byla z důvodu potřeby prozkoumat velké množství respondentů zvolena metoda kvantitativního sběru dat v podobě vytvořeného dotazníku, přičemž pro vyhodnocování výsledků byla užita metoda matematicko-statistická. Pro ověření hypotéz byl užit test dobré shody chí-kvadrát.

Ve výsledku bylo získáno 125 validních dotazníků od žáků škol základních, 337 od žáků škol středních a 155 studentů škol vysokých.

Celkem byly sestaveny tři varianty dotazníku, které jsou uvedeny v sekci příloh. Hlavní dotazník (pro základní školy) se skládal ze tří částí a další dva z částí dvou. První oddíl byl zaměřen na získání údajů o rodině respondenta tak, aby bylo možné určit pořadí narození jedince a úroveň dosaženého vzdělání v jeho rodině; druhá část, která byla použita pouze u žáků základních škol, se týkala zjišťování výkonové motivace respondentů. Pro získání validních výsledků byl užit dotazník „Školní výkonová motivace žáků“ od Vladimíra Hrabala a Isabelly Pavelkové. Třetí, pro všechny skupiny obdobná část, byla orientována na získání dat o budoucích studijních a profesních aspiracích jedince, jehož součástí byla i položka týkající se výběru povolání dle profesního typu, která byla v přepracovaném provedení převzata z „Dotazníku volby povolání“. Ve výsledku zodpověděli respondenti v prvním dotazníku průměrně asi 20 a v ostatních dvou dotaznicích 7 a 6 uzavřených, polo uzavřených a otevřených otázek. Dotazníky byly mezi žáky či studenty distribuovány prostřednictvím oslovených pedagogů a byly dotazovanými vyplňovány dobrovolně a anonymně. Průzkum byl proveden na přelomu měsíců února a března roku 2012.

5.5 Prezentace výsledků výzkumného šetření

Následující část obsahuje prezentaci dat získaných uvedeným dotazníkovým šetřením, přičemž na rozdílnost míry studijních a profesních aspirací čtyř sourozeneckých skupin je nahlíženo z různých úhlů pohledu. Pro přehlednost je oddíl členěn do podskupin, které přibližně odpovídají jednotlivým položkám dotazníků.

5.5.1 Poměrné zastoupení jednotlivých sourozeneckých konstelací v populaci

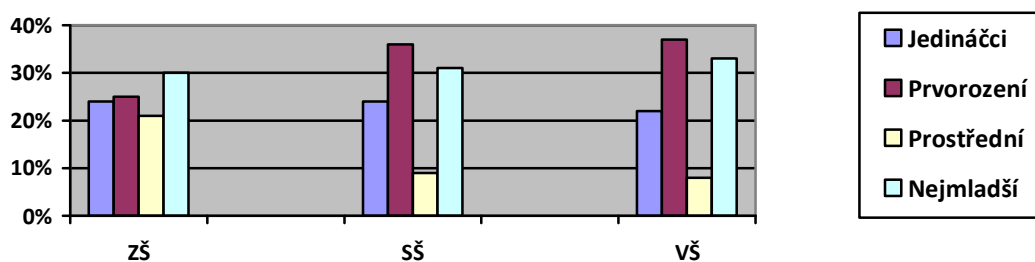
V první části dotazníku bylo zjištěno, že z celkem 125 čtrnácti a patnáctiletých žáků tvoří 24% jedináčků, 25% prvorozených, 21% jedinců prostředních a 30% jedinců nejmladších. Rozdíly mezi počtem dívek a chlapců jsou v jednotlivých skupinách rovněž téměř zanedbatelné, neboť celkově tvoří dívky 49% dotázaných a chlapci 51%. Výraznější odchylky lze sledovat pouze u skupiny prostředních, kde je poměr chlapců vůči dívkám 3:1.

U skupiny respondentů ve věku 18 – 20 let jsou výsledky obdobné, avšak v počtu jednotlivých pořadí narození v populaci lze již sledovat drobné rozdíly. Z 337 studentů tvoří 24% jedináčků, 36% prvorozených, 31% nejmladších a pouhých 9% prostředních. Poměr počtu chlapců a dívek je téměř identický s výsledky u žáků škol základních.

Co se týče vzorku 155 vysokoškolských studentů ve věku 19-25 let, tak 22% tvoří jedináčci, 37% prvorození, 33% nejmladší a opět pouze 8% jedinci prostřední narození. Rozdíl v poměru dívek a chlapců je značný, neboť dotazníky byly distribuovány především na pedagogických fakultách. Výsledkem je tedy drtivá převaha dívek na úkor chlapců, a to konkrétně 6:1.

Z uvedených dat je zřejmé, že poměrné zastoupení jednotlivých pozic v populaci je na základních školách více méně rovnoměrné a na vyšších stupních škol v pořadí: prvorození, nejmladší, jedináčci a prostřední, což je v rozporu s Novákovou tezí o zvýšeném výskytu jedináčků v posledních desetiletích. Malé množství prostředních narozených na středních a vysokých školách a vyšší počet této konstelace na školách základních spíše poukazuje na opačnou tendenci, tedy že rodiny se stávají dokonce i více než dvoudětnými. Při řazení respondentů do čtyř skupin bylo také zjištěno, že skupinu jedináčků zastupují téměř v 70% jedinci vyrůstající v rodině tzv. dvojích jedináčků, tedy těch, co mají o více než šest let mladšího či staršího sourozence.

Graf č. 1: Rozložení jednotlivých sourozeneckých skupin na příslušném stupni vzdělávacího systému

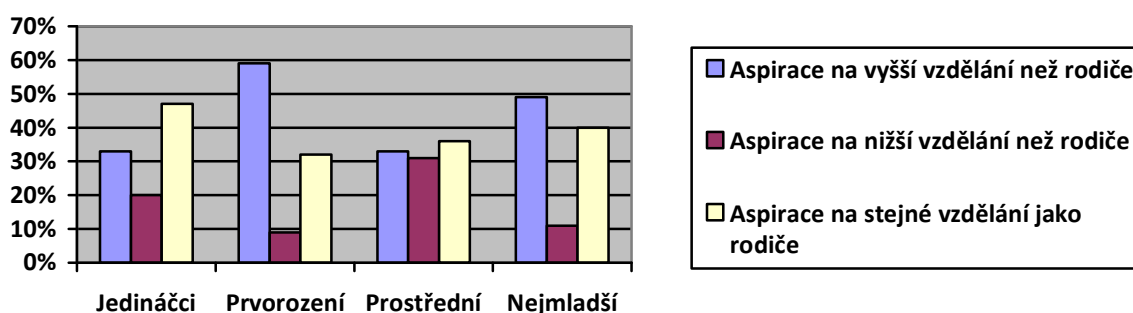

5.5.2 Vliv vzdělání rodičů na míru studijních aspirací dětí

Výsledky otázky zjišťující vliv úrovně vzdělání rodičů na aspirace ve vzdělání žáků základních škol ukazují, že aspirace na stejně vysoké vzdělání jako mají rodiče nelze na hladině významnosti 0,05 prokázat.

Pokud se však zaměříme na žáky, kteří usilují o dosažení vyššího vzdělání, než mají jejich rodiče, pak výsledky ukazují na velmi silnou převahu prvorozených, kdy z celkového počtu prvních narozených usiluje o vyšší vzdělání než rodiče celkem 59% jedinců, zatímco u nejmladších se jedná o 49%, u jedináčků o 33% a u prostředních o pouhých 31%. Přesně opačná křivka se objeví v případě, že sledujeme procento žáků, kteří aspirují na nižší stupeň vzdělání, než jejich rodiče, tedy u prvorozených pouhých 9%, nejmladších 11%, jedináčků 20% a u prostředních dokonce 31%.

Graf č. 2: Studijní aspirace žáků ZŠ v poměru ke vzdělání rodičů

Velmi podobná data byla získána i u studentů středních škol, kde opět nejvyšší aspirace na dosažení vyššího vzdělání než rodiče mají prvorození (53%), nejmladší (45%), jedináčci (30%) a prostřední (28%), zatímco aspirace na nižší stupeň vzdělání než rodič má 12% prvorozených, 14% nejmladších, 19% jedináčků a 21% prostředních.

U respondentů škol vysokých byla zaznamenána drobná změna, kdy vyšší aspirace byly zjištěny u 83% nejmladších, 75% prvorozených a shodně 71% u jedináčků a prostředních.

Celkově tedy pro hladinu významnosti 0,05 platí, že nejvyšší aspirace dosáhnout vyššího vzdělání než jejich rodiče mají prvorození, dále jedinci nejmladší, a nakonec bez většího výrazného rozdílu jedináčci a prostřední.

5.5.3 Míra potřeby dosažení školního úspěchu a vyhnout se neúspěchu

Podle typu školní výkonové motivace, respektive poměru potřeby úspěšného výkonu a potřeby vyhnout se neúspěchu, lze dělit jedince dle dotazníku výkonové motivace do 5 různých skupin:

- 1) vysoká potřeba úspěšného výkonu a nízká potřeba vyhnout se neúspěchu
- 2) nízká potřeba úspěšného výkonu a vysoká potřeba vyhnout se neúspěchu
- 3) vysoká potřeba úspěšného výkonu a vysoká potřeba vyhnout se neúspěchu
- 4) nízká potřeba úspěšného výkonu a nízká potřeba vyhnout se neúspěchu
- 5) nevyhraněný typ

Výsledky výzkumu ukázaly, že vždy přibližně polovina jednotlivých sourozeneckých pozic spadá do skupiny poslední, což znamená, že výkonová motivace není u velké části dotázaných nepodstatnějším zdrojem školního výkonu. V druhé polovině případů však byly objeveny z hlediska jednotlivých sourozeneckých pozic zajímavé výsledky.

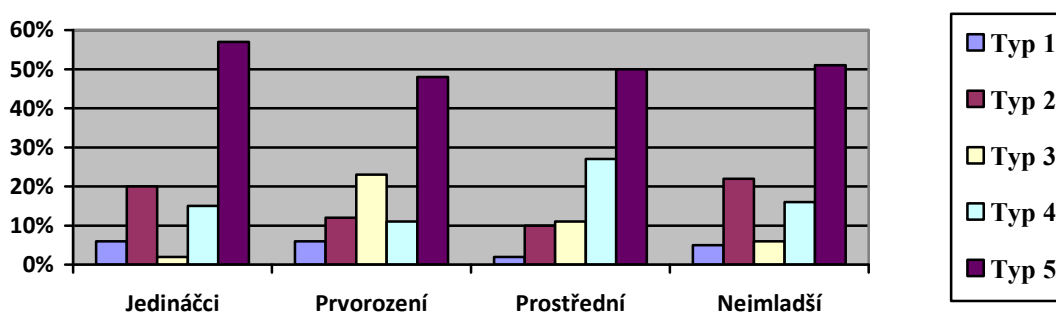
Prvorození ovládli ze 23% **třetí typ** výkonové motivace, což potvrdilo předpoklad, že prvorození mají vysokou potřebu úspěšného výkonu. Na druhé straně se však ukázalo, že se u nich objevuje zároveň i vysoká potřeba vyhnout se neúspěchu, což znamená, že do úkolů se pouští s nasazením, avšak úkolové situace prožívají strachově. Úkoly pak často plní s úzkostí nebo se jejich splnění s nepříjemným prožitkem vyhýbají. I přesto že u se u nich objevuje touha před vykonáním úkolu uniknout, snaha dosáhnout úspěchu je zde stále o něco vyšším motivačním činitelem.

U **nejmladších** narozených a **jedináčků** převládá s 22% a 20% **typ druhý**, z čehož je viditelné, že oba tyto typy pořadí narození jsou ve školních výkonech motivovány především snahou vyhnout se neúspěchu. Vzhledem k neadekvátní aspirační úrovni si vybírají extrémně těžké nebo naopak lehké úkoly. Tento typ žáků se vyznačuje silnou ochotou riskovat, což o benjamíncích dokládá i odborná literatura.

Velmi nepříznivé jsou výsledky zrozců **prostředních**, kteří v 27% případů spadají do skupiny **typu čtvrtého**, jenž je charakterizuje jako žáky zcela postrádající školní výkonovou motivaci.

Shrneme-li výsledky o vztahu jednotlivých pořadí narození ke školní výkonové motivaci, lze s ohledem na vyhraněné typy říci, že nejvyšší aspirace na splnění úkolů mají prvorození, dále pak shodně nejmladší a jedináčci a nejnižší míru aspirací ve školním prostředí vykazují žáci prostřední.

Graf č. 3: Úroveň školní výkonové motivace podle pořadí narození

5.5.4 Aspirace na studium na střední škole

Z odpovědí respondentů základních škol vyplývá, že největší počet žáků aspiruje na odborné středoškolské vzdělání s maturitou (vždy v průměru zhruba 60% v každé sourozenecké pozici), což také odpovídá přibližně procentuálnímu zastoupení žáků na středních odborných školách, kde se však hodnoty pohybují pouze kolem 40%.

Vezmeme-li v úvahu žáky usilující o studium na gymnáziu, pak nejvyšší hodnoty vyvstávají u skupiny jedináčků (30%), dále prvorozených (25%) a menší zájem u nejmladších (21%) a nakonec prostředních (12%).

Na druhé straně o studiu na středním odborném učilišti uvažuje pouze 11% jedináčků, 13% prvorozených, 18% nejmladších a 27% prostředních.

Skutečné zastoupení těchto jedinců na daných typech škol je dle výzkumu téměř identické, avšak počet učňů se zvyšuje na úkor počtu studentů středních škol, jak je patrné z tabulky č. 2.

Aspirace jednotlivých skupin na studium na gymnáziu jsou tedy dle předpokladu nejvyšší u skupiny jedináčků a prvorozených a naopak nejnižší u nejmladších a prostředních.

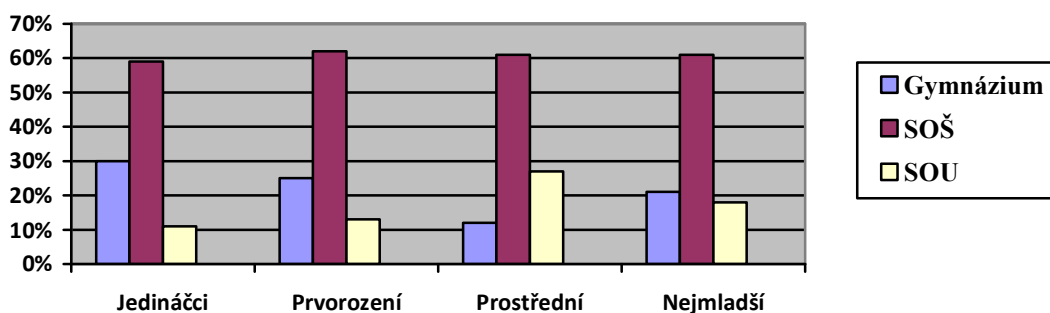
Tabulka č. 1: Aspirace žáků ZŠ na studium na různých typech SŠ

	Gymnázium	SOŠ	SOU
Jedináčci ZŠ	30%	59%	11%
Prvorození ZŠ	25%	62%	13%
Prostřední ZŠ	12%	61%	27%
Nejmladší ZŠ	21%	61%	18%

Tabulka č. 2: Poměrné zastoupení jednotlivých sourozeneckých pozic na různých typech SŠ

	Gymnázium	SOŠ	SOU
Jedináčci SŠ	31%	40%	29%
Prvorození SŠ	26%	44%	30%
Prostřední SŠ	19%	40%	41%
Nejmladší SŠ	24%	43%	33%

Graf č. 4: Aspirace žáků ZŠ na studium na různých typech SŠ

5.5.5 Počet přihlášek na střední školy

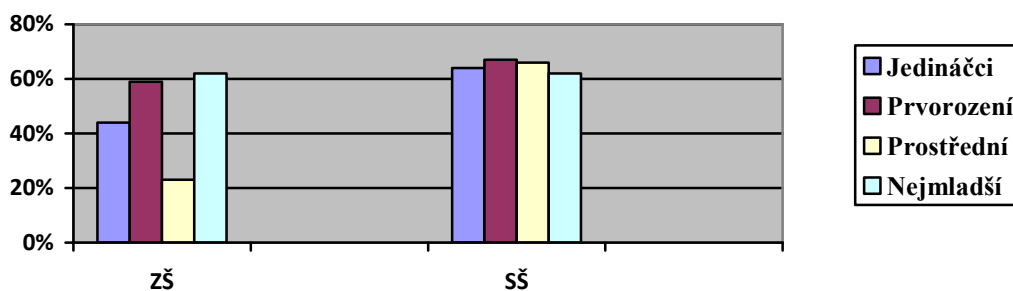
V plánovaném počtu přihlášek podaných respondenty základních škol na střední školy nebyly zaznamenány téměř žádné rozdíly. Asi 96% každé sourozenecké pozice uvedlo, že si bude podávat na střední školy 2 přihlášky, zbylá 4% pak bez rozdílů dívky i chlapci po přihlášce jedné. V původní verzi dotazníku bylo uvažováno také o variantě 3 přihlášek, čímž by se poměr odpovědí pravděpodobně změnil, ale z důvodu nové vyhlášky ministerstva školství byla tato položka odebrána a otázka se tím stala irelevantní.

5.5.6 Aspirace studovat na vysoké škole

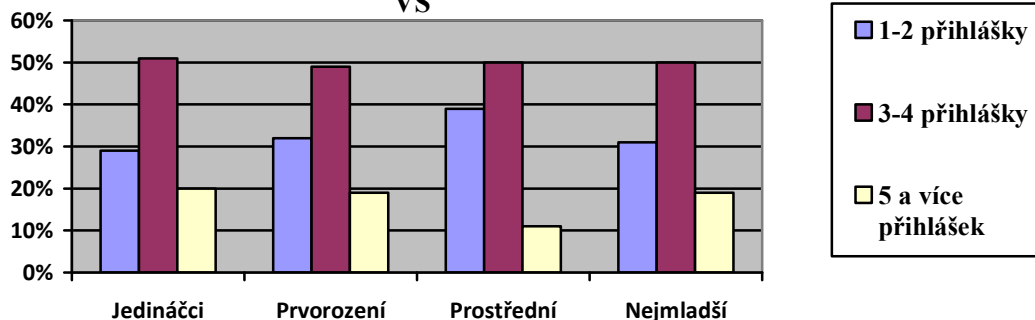
Z žáků základních škol aspiruje na studium na vysoké škole dle výzkumu 62% nejmladších, 59% prvorozených, 44% jedináčků a 23% prostředních narozených, což znamená že o dosažení vysokoškolského vzdělání uvažuje asi 49% dotázaných.

Mezi respondenty škol středních nebyly zaznamenány výraznější rozdíly v počtu jedinců hlásících se na vysoké školy, neboť o vysokoškolské studium usiluje 64% jedináčků, 67% prvorozených, 66% prostředních a 62% nejmladších. Minimální nuance jsou patrné i z počtu přihlášek na vysoké školy, kde všechny sourozenecké konstelace uvažují v 50% případů o podání 3-4 přihláškových formulářů, ve 30% o podání 1-2 a ve 20% o 5 a více. Z řady vystupují v tomto ohledu pouze prostřední, kde si plánuje podat 1-2 přihlášky až 40% jedinců spadajících do této skupiny a 5 a více přihlášek pouze 10%.

Graf. č. 5: Aspirace žáků na studium na VŠ

Graf č. 6: Počet přihlášek podaných středoškolskými studenty na VŠ

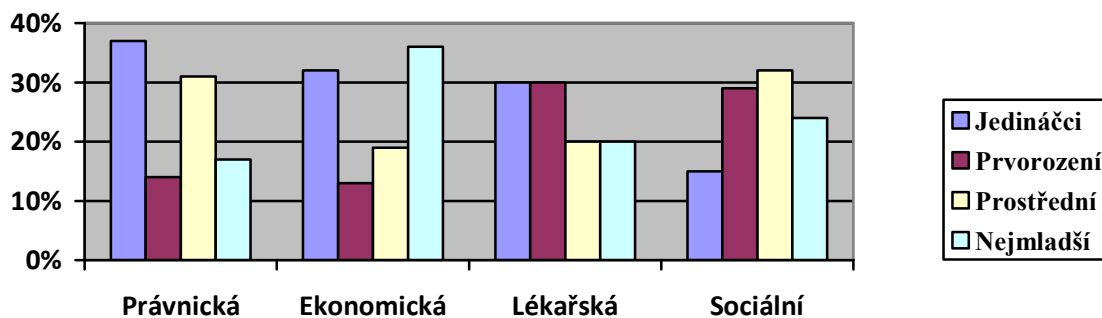
Rozdíly nebyly pozorovány ani v počtu studentů uvažujících o získání zaměstnání po ukončení středoškolského studia (v průměru okolo 24% u všech sourozeneckých pozic), avšak z jedinců hlásících se na vyšší odborné školy tvoří shodně 4% jedináčků, prvorozených a nejmladších, ale nulové zastoupení prostředních. Opačné tendence vykazují prostřední v aspiracích na nástavbové studium (10%) oproti ostatním sourozeneckým konstelacím (3-5%).

Ze získaných dat lze pozorovat nižší hodnotu aspirací u prostředních oproti ostatním sourozeneckým skupinám u žáků základních škol, který však mizí u studentů škol středních, což lze přičítat například menší informovanosti žáků základních škol o podmínkách přijetí na VŠ, neboť pomyslné dveře jsou na tento typ škol v dnešní době otevřené téměř pro všechny studenty. Z výsledků tedy nelze usuzovat, že prostřední mají celkově nižší aspirace studovat na vysoké škole než ostatní. Tento fakt je pozorovatelný pouze u žáků škol základních.

5.5.7 Aspirace na studium na daném typu vysoké školy

Z odpovědí středoškolských studentů aspirujících na studium na vysoké škole lze vyčíst, že největší procento jich usiluje o studium na školách intelektuálního, ekonomického a sociálního typu. Konkrétně byly zmiňovány především vysoké školy připravující na povolání advokáta, ekonoma, lékaře či sociálního pracovního, proto bylo prošetřeno procentuální zastoupení jednotlivých pořadí narození na těchto typech škol, a to s následujícími výsledky: na profesi právního zástupce by chtělo studovat 37% jedináčků a 31% prostředních, ekonomické zaměření si vybíralo 36% nejmladších a 32% jedináčků, kdežto na vysokou školu lékařskou se chce hlásit 30% prvorozených a stejné množství jedináčků. Sociálně orientované studijní obory pak obsadili prostřední 32% a prvorození s 29%.

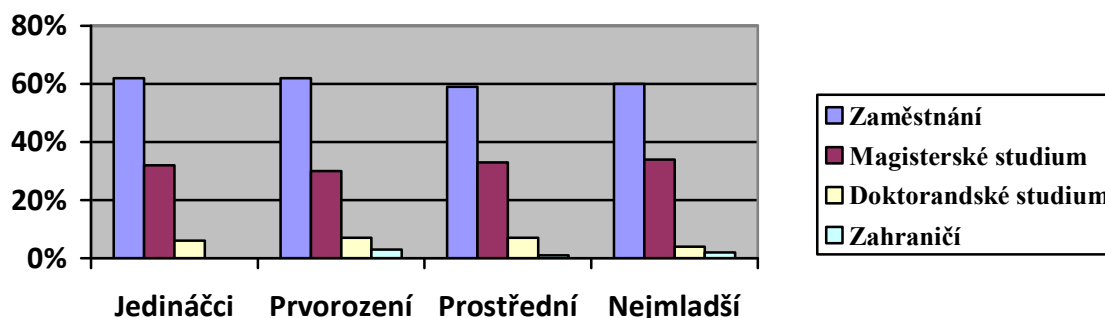
Graf č. 7: Výběr typu vysoké školy podle pořadí narození

5.5.8 Aspirace studentů VŠ na další studium

Data získaná otázkou zjišťující aspirace vysokoškolských studentů po ukončení současného studia ukázala, že v podstatě nelze sledovat rozdíly mezi sourozeneckými pozicemi, neboť přibližně 60% respondentů se plánuje orientovat na získání zaměstnání, 30-35% hodlá studovat na magisterských oborech a zbylých 10% se bude hlásit na obory doktorandské nebo plánuje odcestovat do zahraničí, a to u jedináčků, prvorozených, prostředních i nejmladších bez znatelného rozdílu.

Graf č. 8: Aspirace studentů VŠ na další studium

5.5.9 Profesionální typ u jednotlivých pořadí narození

Úkolem žáků základních škol bylo vybrat 10 z celkových 24 povolání, které by chtěli či zvládli v budoucnu vykonávat. Cílem bylo zjistit, jaký profesionální typ u jednotlivých pořadí narození převažuje. K rozčlenění povolání bylo použito šest osobnostních typů podle Johna Hollanda:

- R: typ manuálně technický
- I: typ intelektuální
- A: typ umělecky orientovaný
- S: typ sociálně zaměřený
- E: typ podnikavý
- C: typ administrativní

Pro ověření výsledků o aspiracích jednotlivých sourozeneckých skupin byla do dotazníku zahrnuta otázka o představě budoucího povolání, a to jak u žáků škol základních, tak i středních. Výsledky jsou následující:

Jedináčci na ZŠ si nejčastěji vybírali povolání intelektuálně či vědecky zaměřená (31% případů) a profese podnikatelsky orientované (25%). Stejné výsledky byly získány i vyhodnocením otázky druhé otázky, kde se mezi nejčastěji uváděnými profesemi objevovali: lékař, veterinář či programátor, dále právní zástupce, ale i ekonom, podnikatel či manažer. Z čehož vyplývá, že jedináčci skutečně aspirují nejčastěji na povolání typu intelektuálního (ZŠ: 29%, SŠ dokonce 52%) a podnikatelského (ZŠ: 25%, SŠ: 26%).

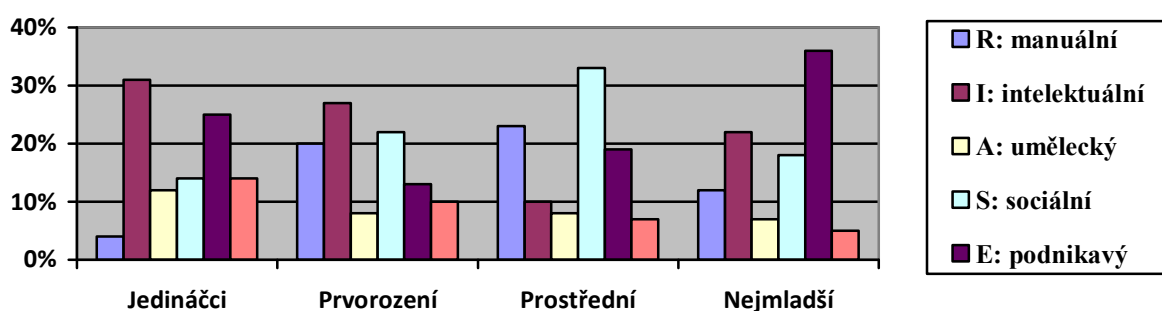
Téměř stejně velkou tendenci vybírat si povolání intelektuálně nebo vědecky zaměřená mají i prvorození (27%). Dále však aspirují na povolání sociálně orientovaná (22%) a nelze neuvést i profese typu technického a manuálního (20%). K nejhojněji vybíraným povoláním této sourozenecké konstelace patřili: lékař, programátor, strojní inženýr či chemik, z druhé

skupiny: učitel, sociální pracovník, psycholog a z oblasti poslední: policista, pilot, hasič či kuchař. I u prvorozených byl tedy druhou položkou potvrzen profesní typ, neboť v 27% (SŠ: 24%) případů vybrána povolání typu intelektuálního, v 21% (SŠ: 25%) typu sociálního a ve 20% (SŠ: 18%) typu manuálně technického.

U prostředních narozených převažovaly při výběru deseti povolání profese sociálně (33%) a manuálně zaměřené (23%). Stejně tak při uvádění požadovaného budoucího povolání: 35% (SŠ: 25%) respondentů této skupiny by chtělo vykonávat povolání v oblasti sociální, především profese pedagoga, psychologa, zdravotní sestry či letušky a 20% (SŠ: 24%) se orientovalo na povolání manuálně-technická. Nejvíce procentuálně zastoupeny byly profese automechanik, elektrikář, kuchař, ale i voják či profesní sportovec. U respondentů škol středních byl zaznamenán také velký výběr povolání typu podnikatelského.

Podnikatelské profese si vybíralo největší množství benjamínků (36%). Poměrně velkou oblibu našla tato konstelace i v profesích typu intelektuálně zaměřeného (22%). Ani zde se neukázaly rozpory v aspiracích na budoucí povolání, neboť na otázku, čím se chcete stát uvádělo 34% (SŠ: 40%) respondentů profese podnikatelsky zaměřené, nejčastěji pozice ekonoma, podnikatele, manažera a právníka, a u 22% (SŠ: 20%) benjamínků byla favorizována povolání typu intelektuálně zaměřeného. Konkrétně zvítězila profese IT specialisty, stavebního inženýra či překladatele.

Graf č. 9: Profesní typ dle pořadí narození

5.5.10 Výběr profese podle pořadí narození

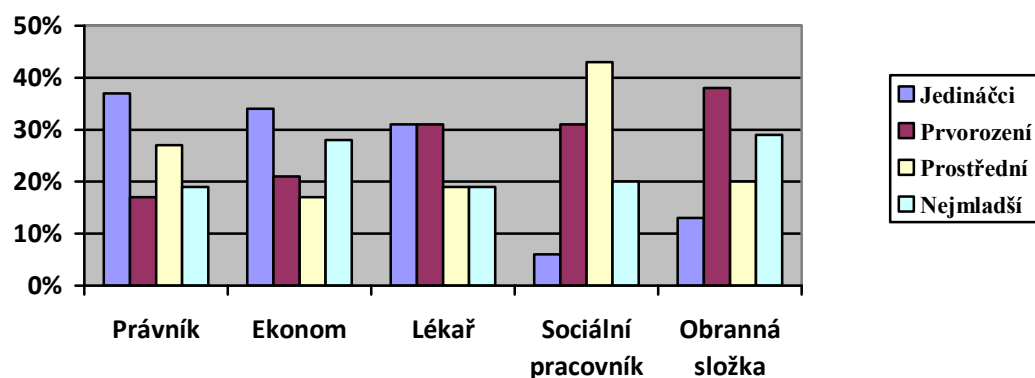
Dle odborníků na sourozenecké konstelace se dají v rámci výběru povolání vysledovat rozdíly mezi sourozeneckými pozicemi. Jedná se především o předpoklad, že nejvíce lékařů lze najít mezi prvorozenými a jedináčky, v sociálních oblastech zase prostřední narozené.

Dotazníkové šetření ukázalo, že ze středoškolských respondentů aspirujících na povolání lékaře je opravdu největší počet prvorozených (31%), ale zároveň i stejné procentuální zastoupení jedináčků (31%). Co se týče oblasti sociální, tak na předních pozicích

jsou prostřední (43%) a prvorození (31%). Z důvodu častého výběru povolání obranných složek (manuálně technického typu) a ekonomického typu byla prozkoumána i tato povolání s následujícími výsledky: 38% prvorozených a 29% nejmladších pro profesi obranných složek a 34% jedináčků a 28% nejmladších aspirujících na povolání ekonoma či podnikatele. Jedním z nejčastěji uváděných povolání byla i profese právnická, kterou si volilo 37% jedináčků a 27% prostředních, což vysvětluje tendenci prostředních tíhnout i k profesnímu typu podnikavého charakteru. Praktické výsledky tedy potvrzují teoretický předpoklad o aspiracích jedinců na dané druhy povolání.

U vysokoškolských studentů nebylo možné získat validní data z různých oborů, jelikož dotazníky byly distribuovány převážně na pedagogických fakultách. Vypovídající hodnotu mají tedy pouze o oborech sociálních, kde však s 91% prostředních, 82% prvorozených, 79% nejmladších a 75% jedináčků potvrzují výše naznačené výsledky výzkumu.

Graf č. 10: Výběr profese podle pořadí narození

5.6 Závěr výzkumného šetření

Shrneme-li výše uvedené výsledky výzkumu (pro přehlednost formulovány v tabulce č. 3), můžeme konstatovat, že mezi pořadím narození jedinců a jejich studijními a profesními aspiracemi existuje určitý vztah. Na základě ověření stanovených hypotéz

H1: Pořadí narození ovlivňuje úroveň studijní aspirace.

H2: Pořadí narození ovlivňuje preferenci pracovního zaměření.

pomocí metody dobré shody chí-kvadrátu, lze díky naměření odlišností u jednotlivých sourozeneckých konstelací konstatovat jejich přijetí. Výzkum tedy potvrzuje, že pořadí narození ovlivňuje jak úroveň studijních aspirací žáků, tak i jejich preferenci pracovního zaměření.

Zjištěný vztah mezi pořadím narození a aspiracemi však překvapivě nenabývá negativních hodnot s rostoucím pořadím narození, jak předpokládá odborná literatura, avšak výsledná křivka spíše odpovídá tvaru písmene U, kde se na prvním vrcholu nachází prvorození, na druhém nejmladší a jedináčci a spodní část křivky patří jedincům prostředním. Prostřednictvím výzkumu byly tedy získány obdobné výsledky, které ve své studii prezentuje i americký expert na ekonomiku vzdělávání Eric A. Hanushek.

Tabulka č. 3: Shrnutí míry aspirací jednotlivých sourozeneckých pozic

	Jedináčci	Prvorození	Prostřední	Nejmladší
Míra aspirací dosáhnout vyššího vzdělání než rodiče	střední	vysoká	střední	vyšší
Potřeba dosáhnout školního úspěchu	nízká	vysoká	nízká	nízká
Potřeba vyhnout se školnímu neúspěchu	vysoká	vysoká	nízká	vysoká
Míra aspirací studovat na gymnáziu	vysoká	vyšší	nižší	vyšší
Míra aspirací studovat na SOU	nízká	nízká	vysoká	nižší
Tendence podávat si větší množství přihlášek	vysoká	vysoká	nízká	vysoká
Míra aspirací žáků základních škol studovat na VŠ	vyšší	vysoká	nižší	vysoká
Vysoké aspirace na vykonávání profese	právník, ekonom	lékař, sociální pracovník, policista, voják, hasič	sociální pracovník, právník	ekonom, policista, voják, hasič
Aspirace na povolání typu	intelektuálního a ekonomického	intelektuálního a sociálního, manuálního	sociálního, manuálního, podnikavého	ekonomického a intelektuálního

* Údaje „vysoká“, „vyšší“, „střední“, „nižší“ a „nízká“ jsou vždy poměřovány od největšího dosaženého výsledku. Vysoká míra aspirací tedy označuje nejvyšší dosažené procentuální zastoupení, vyšší pak hodnoty k tomuto „maximu“ se blíží, nižší se přibližuje nejnižší naměřené hodnotě a nízká nule.

Konkrétní výsledky pro jednotlivé sourozenecké skupiny jsou dle výzkumu následující:

Jedináčci

- příliš neusilují o dosažení vyššího vzdělání než jejich rodiče
- mají nízkou potřebu dosáhnout školního úspěchu a vysokou potřebu vyhnout se neúspěchu
- aspirují vysokou měrou na studium na gymnáziu
- téměř neaspirují na studium na SOU
- mají vysokou tendenci podávat si větší množství přihlášek na VŠ
- mají vyšší míru aspirací studovat na VŠ
- aspirují na vykonávání profesí intelektuálního a ekonomického typu, konkrétně profese právníka či ekonoma

Prvorození

- velmi silně usilují o dosažení vyššího vzdělání než jejich rodiče
- mají vysokou potřebu dosáhnout školního úspěchu a vysokou potřebu vyhnout se neúspěchu
- aspirují vyšší měrou na studium na gymnáziu
- téměř neaspirují na studium na SOU
- mají vysokou tendenci podávat si větší množství přihlášek na VŠ
- velmi silně aspirují na studium na VŠ
- aspirují na vykonávání profesí intelektuálního, sociálního a manuálního typu, konkrétně profese lékaře, sociálního pracovníka, policisty, vojáka či hasiče

Prostřední

- příliš neusilují o dosažení vyššího vzdělání než jejich rodiče
- mají nízkou potřebu dosáhnout školního úspěchu a nízkou potřebu vyhnout se neúspěchu
- téměř neaspirují na studium na gymnáziu
- velmi silně aspirují na studium na SOU
- mají nízkou tendenci podávat si větší množství přihlášek na VŠ
- téměř neaspirují na studium na VŠ

- aspirují na vykonávání profesí sociálního, manuálního a podnikavého typu, konkrétně profese sociálního pracovníka či právníka

Nejmladší

- velmi usilují o dosažení vyššího vzdělání než jejich rodiče
- mají nízkou potřebu dosáhnout školního úspěchu a vysokou potřebu vyhnout se neúspěchu
- aspirují vyšší měrou na studium na gymnáziu
- téměř neaspirují na studium na SOU
- mají vysokou tendenci podávat si větší množství přihlášek na VŠ
- velmi silně aspirují na studium na VŠ
- aspirují na vykonávání profesí ekonomického a intelektuálního typu, konkrétně na profese ekonoma, policisty, vojáka či hasiče

Opomineme-li fakt, že výsledná míra aspirací u různých sourozeneckých konstelací je odlišná od teoretických předpokladů, a přijmeme-li tvrzení, že vliv pořadí narození na studijní a profesní aspirace vykazuje spíše křivku ve tvaru písmene U, než její lineární podobu, nelze v rámci měřených vztahů sledovat téměř žádné odchylky u jednotlivých sourozeneckých pozic. Za povšimnutí však stojí hned několik bodů provedeného měření.

Prvním jsou výsledky zjišťující úroveň školní výkonové motivace žáků, neboť u skupiny jedináčků převažuje navzdory očekávání potřeba vyhnout se neúspěchu nad potřebou dosažení úspěchu, což je k jinak vysoké míře aspirací těchto jedinců překvapivé. Přihlédneme-li však k míře potřeby dosažení úspěchu u všech pozic celkově, je nutné dodat, že kromě skupiny prvorozených, jsou naměřené hodnoty obecně velmi nízké u všech žáků.

Dále je třeba upozornit na volbu povolání u jednotlivých pořadí narození, neboť vedle očekávaného výběru sociálně orientovaných oborů u prostředních nepředpokládala literatura výzkumem zjištěnou preferenci tohoto typu profesí i u prvorozených. Tato skutečnost by však neměla být takovým překvapením, jelikož úkolem prvorozených je po větší část jejich života péče o mladší sourozence, která je, jak se zdá, neodrazuje, ale spíše při výběru budoucího povolání motivuje. Naopak častější výběr oborů ze sociální sféry prisuzují odborníci skupině jedináčků, což však výzkum neprokázal.

Stejně tak neočekávaná je u prvorozených i preference povolání manuálně technického typu. Konkrétně se však jedná o profese policisty, hasiče či vojáka, u kterých lze do jisté míry

vidět i sociální a vůdčí aspekt jejich práce, což mohlo vést první narozené k této volbě. Naopak žádným překvapením není výběr těchto profesí u nejmladších, kteří při jejich vykonávání mohou snadno uplatnit typickou ochotu riskovat.

Zajímavým výsledkem je také výběr právnické profese u prostředních, neboť toto povolání oplývá značnou sociální prestiží, což předpokládá i jistou míru aspirací jedinců, jež však u prostředních narozených prokázána nebyla. Avšak i tato volba má své opodstatnění pramenící ze způsobu života „sendvičových dětí“. Jsou to právě oni, kteří v rodině nejčastěji urovnávají spory a jsou ochotni dělat kompromisy, což je může při výkonu tohoto povolání zvýhodňovat.

Přestože výsledky studie naznačují velmi nevýhodnou pozici prostředních z hlediska míry jejich aspirací, není třeba prezentovat získané údaje vždy v jejich neprospěch. Například nízký počet podaných přihlášek na vysoké školy může být viděn i jako výhoda oproti ostatním. Z jistého úhlu pohledu lze totiž ocenit jistotu prostředních sebou samými, která jim oproti ostatním konstelacím umožňuje prokázání větší nezávislosti a flexibility při plnění vytyčených cílů.

Z výzkumu obecně vyplývá, že co se týče profesních aspirací, neexistují ani tak rozdíly v jejich míře, jako spíše v typu a zaměření mezi různými sourozeneckými pozicemi, neboť všechny skupiny usilují o získání prestižních povolání více méně stejnou měrou. Pokud bychom byli v hodnocení zcela striktní a soustředili se pouze na první místa procentuálního zastoupení, pak by velmi zhruba platilo, že právník je většinou jedináček, ekonom benjamínek, lékař prvorozený či jedináček, sociální pracovník prostřední a policista, voják či hasič prvorozený.

ZÁVĚR

Ač se téma pořadí narození stává ústředním bodem řady odborných, častěji však neodborných článků a publikací, bylo při tvoření této práce zjištěno, že se jedná o fenomén sice čteně komentovaný, avšak stále velmi nepřesně vymezený. Jistou rozpolcenost způsobuje již interdisciplinárnost teorie sourozenecké konstelace, která dosažení jednotnosti do jisté míry brání. Spolu s nedostatečným množstvím vědecky podložených dat vedla tato skutečnost k nutnosti zkombinovat informace, které nabízí velmi skrovně zastoupená zahraniční odborná literatura s početněji dostupnými prameny literatury populárně naučné. O větší množství údajů z druhého typu pramenů se opírá charakteristika jednotlivých sourozeneckých pozic, zatímco problematika osobnosti, teoretické koncepce pořadí narození a jeho vlivu na různé oblasti lidského života se více odvíjí od podnětů převážně odborných.

Cílem této práce bylo jednak vytvořit jakýsi průřez celou koncepcí a podat stručný přehled napříč spektrem zkoumaných oblastí. Nově bylo upozorněno na roli pořadí narození v jednotlivých etapách vývoje osobnosti člověka a jádrem celé práce byla snaha poodhalit zapeklitost vztahu pořadí narození a studijních a profesních aspirací jedinců, což se doufám prostřednictvím provedeného průzkumu částečně podařilo.

I přesto, že byl z odpovědí vysledován vztah mezi výše zmíněnými proměnnými, a to ve prospěch sourozenecké pozice prvorozených, ale také nejmladších a jedináčků a naopak nepospěch skupiny prostředních narozených, nelze výsledky považovat za obecně platné, neboť se jednalo o průzkum primárně prováděný na žácích devátých ročníků základních škol, doplněný o údaje o studentech škol středních a částečně i vysokých. Z uvedených údajů rovněž nelze z důvodu malého množství respondentů vyvozovat závěr absolutní platnosti pro výsledků pro skupinu osob ve věkovém rozmezí 14-15 let. Lze však najít jistou tendenci v míře aspirací těchto jedinců na křivce tvaru písmene U, kde se na vrcholech nachází prvorození, nejmladší spolu s jedináčky a v dolní části pak žáci prostřední. Je také možné předpokládat tendenci jednotlivých sourozeneckých skupin pro výběr daných typů povolání.

Pro úplnost je třeba ještě dodat, že prostřednictvím studie byl zaznamenán výskyt nejnižšího počtu prostředních narozených mezi respondenty. Lze tedy nastínit možnost, že „sendvičové děti“ jsou nejméně zastoupenou konstelací v populaci. Pro potvrzení této domněnky by však bylo nutné provést další výzkumné šetření.

Přestože je tato práce pouhým zlomkem širokého spektra studií o vlivu pořadí narození, bylo by možné využít její výsledky například při poradenské činnosti v oblasti pedagogicko-psychologické, při výběru povolání nebo, a to především, jako podnět pro

podrobnější rozpracování této problematiky. V budoucnu by bylo jistě zajímavé přezkoumat podrobněji získaná data na širším vzorku populace nebo na jiných stupních vzdělávacího systému a zjistit například skutečné poměrné zastoupení jednotlivých sourozeneckých pozic ve zkoumaných profesích.

SEZNAM LITERATURY

ALFRED, Adler. *Porozumění životu: Úvod do individuální psychologie*. Praha: Aurora, 1999. ISBN 80-85974-76-2.

ADLER, Iva. Sestra nebo bratr?: Sourozenci vás ovlivní na celý život. *Psychologie dnes*. 2008, roč. 14, č. 7, s. 20-23. ISSN 1212-9607. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek6457.htm>

ČÁP, Jan a Hana DRÁBKOVÁ ml. Dvojčata; interakce heredity; biosociálních handicapů a stylů rodinné výchovy. *Československá psychologie*. 2001, roč. 45, č. 4, s. 338-346. ISSN 0009-062X.

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.

DAN, Jiří. Sourozenecké vztahy a kvalita našeho života. *Propsy*. 1997, roč. 3, č. 2, s. 6-7.

DRAPELA, Victor J. *Přehled teorií osobnosti*. 4. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-766-3.

DREIKURSOVÁ-FERGUSONOVÁ, Eva. *Adlerovská teorie: Úvod do individuální psychologie*. Tišnov: Sursum, 1993. ISBN 80-799-01-4.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-79-6.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HRABAL, Vladimír a Isabella PAVELKOVÁ. *Školní výkonová motivace žáků: Dotazník pro žáky*. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2011. ISBN 978-80-87063-34-7.

HRDLIČKOVÁ, Lucie. Sourozenci v dospělosti: láska i nenávisť. *Psychologie dnes*. 2010, roč. 16, č. 1, s. 12-15. ISSN 1212-9607.

CHRÁSTKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.

ISAACSON, Cliff a Kris RADISH. *Pořadí narození: Kdo doopravdy jsme*. Bratislava: Eugenika, 2002. ISBN 80-89227-31-7.

JEDELSKÁ, Eva. Když dva jsou jako jeden. *Psychologie dnes*. 2011, roč. 17, č. 6, s. 26-29. ISSN 1212-9607. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek8352.htm>

JÖRIN, Simone et al. *DVP - Dotazník volby povolání a plánování profesní kariéry: podle Self-Directed Search Johna Hollanda*. Praha: Testcentrum, 2003. ISBN 80-86471-23-3.

KÖNIG, Karl. *Brüder und Schwestern: Geburtenfolge als Schicksal*. 14. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2004. ISBN 978-3-525-59216-8.

KRAMULOVÁ, Daniela. Sourozenci ve školce. *Informatorium: Časopis pro výchovu dětí od 3-8 let v mateřských školách a školních družinách*. 2008, roč. 15, č. 7, s. 20-21. ISSN 1210-7506. Dostupné z: <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=25864>

KRAMULOVÁ, Daniela. Sourozenci bez konfliktů. *Děti a my: Časopis pro rodiče, učitele a pracovníky pomáhajících profesí*. 2009, roč. 39, č. 11, s. 36-38. ISSN 0323-1879. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/scripts/detail.asp?id=7463>

- KRAMULOVÁ, Daniela. Dvojčata ve školce. *Informatorium: Časopis pro výchovu dětí od 3-8 let v mateřských školách a školních družinách*. 2010, roč. 17, č. 2, s. 16-17. ISSN 1210-7506. Dostupné z: <http://www.portal.cz/casopisy/info/ukazky/-dvojcata-ve-skolce/40658/>
- KREJČÍŘOVÁ, Dana. Od sourozenců se dítě učí. *Psychologie dnes*. 2000, roč. 6, č. 2, s. 1-3. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek463.htm>
- KUBCOVÁ, Šárka. Kolikáté přišlo na svět. *Informatorium: Časopis pro výchovu dětí od 3-8 let v mateřských školách a školních družinách*. 2007, roč. 14, č. 2, s. 13. ISSN 1210-7506.
- LANGMEIER, Jiří a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 1998. ISBN 80-7169-195-X.
- LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace: Pořadí narození a jeho vliv na osobnost člověka*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-194-8.
- LUKEŠ, Alexander. Jsem tvůj sourozenec; ale také rodič. *Lidové noviny*. 2004, roč. 17, č. 18, s. 24.
- MERTIN, Václav. Sourozenci - rivalové, nebo přátelé?. *Děti a my: Časopis pro rodiče, učitele a pracovníky pomáhajících profesí*. 1998, roč. 21, č. 8, s. 16-17.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Obecná psychologie: Syllabus přednášek*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-922-3.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. 3. vyd. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1680-5.
- NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada, 2007. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2075-3.
- PREKOP, Jiřina. *Prvorozené dítě: O sourozenecké pozici*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-9004-1.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 2. přeprac. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.
- SMÉKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti: Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 409-431. Psychologie, sociologie, zdraví. ISBN 80-86598-65-9.
- SEDLÁKOVÁ, Vladka a Klára RULÍKOVÁ. Dvojčata - do jedné třídy; nebo každé zvlášť?. *Děti a my: Časopis pro rodiče, učitele a pracovníky pomáhajících profesí*. 2005, roč. 35, č. 3, s. 28. ISSN 0323-1879.
- ŠMÍDOVÁ, I., K. JANOUŠKOVÁ a T. KATRŇÁK. Faktory podmiňující vzdělanostní aspirace a vzdělanostní segregaci dívek a chlapců v českém vzdělávacím systému. *Sociologický časopis*. 2008, roč. 44, č. 1, s. 25-53. ISSN 0038-0288. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/10-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-1-2008/1746>
- TOMAN, Walter. *Family Constellation: Its Effects on Personality and Social Behaviour*. 4. vyd. New York: Springer Publishing Company, 1993. ISBN 0-8261-0496-7. Dostupné z: <http://archive.org/details/familyconstellat001533mbp>
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. [Elektronická verze]. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-308-0
- VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, Eva. *Vztahy mezi sourozenci*. Praha: SPN, 1996. ISBN 64-4-23.
- ZEMANOVÁ, Alena. Základní potřeby a sourozenecká konstelace. *Sociální práce*. 1999, č. 2, s. 5-9.

Elektronické dokumenty

The Birth Order Effect. *Angelfire* [online]. © 2012 [cit. 2011-08-06]. Dostupné z: <http://www.angelfire.com/planet/birthorder/index.html>

BENEŠOVSKÁ, Jana. Sourozenecké konstelace. In: *Mladá žena.cz: Dámský portál mladé ženy* [online]. 2008 [cit. 2011-08-02]. Dostupné z: <http://mladazena.maminka.cz/scripts/detail.php?id=380737>.

Birth Order Dynamics and Response to Stress. In: *Little tree* [online]. © 1998, 27 January 2012 [cit. 2011-08-04]. Dostupné z: <http://www.littletree.com.au/birthorder.htm>

BLACK, S. E., P. G. DEVEREUX a K. G. SALVANES. *The More the Merrier? The Effect of Family Composition on Children's Education* [online]. London, 2005-06 [cit. 2011-09-05]. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w10720>. Working Paper. London School of Economics.

CANE, William. Birth Order Theory. In: *Birth Order: Your Key to Compatibility* [online]. © 2007 [cit. 2011-08-30]. Dostupné z: <http://birthorders.com/theory.html>

CÍLEK, Václav. Zrozen jako rebel: Proč jsou sourozenci odlišní. *Respekt* [online]. 1997-11-09, roč. 3, č. 45 [cit. 2011-08-06]. Dostupné z: <http://www.volny.cz/petr.imlauf/clanky/R45-17B.HTM>

CLAYTON, Rhonda K. BIRTH ORDER AND EDUCATION. In: *National Undergraduate Research Clearinghouse* [online]. 2008-09-14 [cit. 2011-09-05]. Dostupné z: <http://clearinghouse.missouriwestern.edu/manuscripts/17.php>

CORAZON, Dulce. An Overview of Birth Order Theory. In: *Birght Hub* [online]. 2010-06-28 [cit. 2011-08-05]. Dostupné z: <http://www.brighthub.com/science/genetics/articles/75761.aspx>

ESPING, Amber. Does Birth Order Affect Intelligence?. In: *Human Intelligence* [online]. 2003 [cit. 2011-06-25]. Dostupné z: <http://www.indiana.edu/~intell/birthOrder.shtml#classic>

HALLY, Thomas. Pořadí narození a inteligence. *Mensa International Journal Extra* [online]. 2009-10, č. 529, s. 5-7 [cit. 2012-03-28]. Dostupné z: http://casopis.mensa.cz/veda/poradi_mezi_sourozenci_a_inteligence.html.

HAAN, Monique de. *Birth Order, Family Size and Educational Attainment* [online]. Amsterdam, 2005 [cit. 2011-08-30]. Dostupné z: www.tinbergen.nl/discussionpapers/05116.pdf. Discussion Paper. University of Amsterdam.

HANZLOVSKÝ, Michal. Ovlivňuje nás pořadí sourozenců?. In: *Celostní medicína.cz* [online]. 2010-11-10 [cit. 2011-08-30]. Dostupné z: <http://www.celostnimedicina.cz/ovlivnuje-nas-poradi-sourozencu.htm>

HARTSHORNE, Joshua K. How Birth Order Affects Your Personality. In: *Scientific American* [online]. 2010-01-11 [cit. 2011-08-03]. Dostupné z: <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=ruled-by-birth-order>

HAUSER, Robert M. a William H. SEWELL. *Birth Order and Educational Attainment in Full Sibships* [online]. Wisconsin, 1983 [cit. 2011-09-03]. Dostupné z: www.ssc.wisc.edu/cde/cdewp/83-31.pdf. Working paper. The Univeristy of Wisconsin-Madison.

Jedináček. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2011-06-11]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Jedin%C3%A1%C4%8Dek>

Jedináčci nejsou sobečtí. In: *Rodina: O rodičích i dětech* [online]. 2008-11-19 [cit. 2011-06-16]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek6729.htm>

KANTAREVIC, Jasmin a Stéphane MELOUCHAN. *Birth order, educational attainment and earnings: An investigation using the PSID* [online]. Bonn, 2005-09 [cit. 2011-09-10]. Dostupné z: www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/33423/1/50655726X.pdf. Working Paper. University of Toronto.

KLUGER, Jeffrey. The Power of Birth Order. In: *Time* [online]. 2007-10-17 [cit. 2011-10-02]. Dostupné z: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1673284,00.html>

KOŽENÁ, Jana. Sourozenecká konstelace utváří vaši osobnost. In: *Zdravě.cz* [online]. 2009-03-19 [cit. 2011-08-02]. Dostupné z: <http://vztahy-v-rodine.zdrave.cz/sourozenecka-konstelace-utvari-vasi-osobnost/>

KUBÍKOVÁ, Blanka. Pořadí narození sourozenců ovlivňuje jejich psychiku i výchovu. In: *Moderní rodina* [online]. 2007-03-14 [cit. 2011-08-03]. Dostupné z: <http://www.modernirodina.cz/poradi-narozeni-sourozencu-ovlivnuje-jejich-psychiku-i-vychovu.html>

MEZERA, Antonín. *Hollandova teorie profesního vývoje: Příručka* [online]. Praha, 2005 [cit. 2012-03-28]. Dostupné z: vzdelavani.unas.cz/Holland_typology.doc

Rozhovor s psycholožkou a psychoterapeutkou Jiřinou Prekopovou na téma Sourozenecké konstelace. *Katolický týdeník* [online]. 2008, č. 10 [cit. 2011-09-03]. Dostupné z: http://www.rodinavezline.cz/?ukaz=42_rozhovory&IdMenu=42&grafika=0&detail=36

SULLOWAY, Frank J. *Conceptual Challenges In Evolutionary Psychology: Innovative Research Strategies* [online]. Netherlands : Kluwer Academic Publishers, 2002. Chapter 1: Birth Order, Sibling Competition, and Human Behavior, s. 39-83. Dostupné z: www.sulloway.org/Holcomb.pdf

ŠAFR, Jiří. *Vzdělanostní aspirace a mimoškolní aktivity patnáctiletých* [online]. Praha, 2010-02 [cit. 2011-09-15]. Dostupné z: <http://sdilenihodnot.soc.cas.cz/download/WP20-Safr>. Pracovní listy. Sociologický ústav AV ČR.

Teorie sourozeneckých konstelací. In: *Nannerl* [online]. 2008-12, [cit. 2011-08-02]. Dostupné z: <http://nannerl.blog.cz/0812/teorie-sourozeneckych-konstelaci>

VÍTKOVÁ RULÍKOVÁ, Klára. Vliv pořadí narození na život dvojčat. In: *Rodina: O rodičích i dětech* [online]. 2010-03-08 [cit. 2011-08-03]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek7615.htm>

YOUNG-JOO, Kim. *Birth Order, Gender and Educational Attainment*, [online]. London: University of Essex, 2009. Working Paper. University of Essex, Department of Economics. Dostupné z: lse.ac.uk/conference_papers/13_03_2009/Kim.pdf

ZETÍKOVÁ, Kateřina. Vliv sourozeneckých konstelací na mezilidské vztahy [online]. 2009. Diplomová práce. Univerzita Palackého, Cyrilometodějská teologická fakulta. Vedoucí práce Peter Tavel. Dostupné z: <http://theses.cz/id/e7ku21/>

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Dotazník pro ZŠ

Vliv pořadí narození na studijní a profesní aspirace žáků

Vážený respondente/vážená respondentko,

jsm studentkou 5. ročníku denního studia na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a provádím výzkum v oblasti pořadí narození. Cílem výzkumu je zjistit, zda to, že jste se narodili jako první nebo poslední v rodině, má vliv na Váš studijní a případně i budoucí profesní život. Touto cestou bych od Vás ráda získala Vaše osobní zkušenosti a názory, které budou velmi cenným podkladem pro vyhodnocení výzkumu. Dotazník je zcela anonymní a získaná data budou užitá výhradně jako podklady pro mou diplomovou práci. Vyplnění dotazníku Vám nezabere více než 15 minut.

Velmi oceňuji Vaši ochotu a předem děkuji za spolupráci

Blanka Korotvičková

- I. **MOJE RODINA** – uveďte základní údaje o sobě, svých rodičích a sourozencích (pohlaví, věk, nejvyšší dosažené vzdělání a zaměstnání). Odpovědi označte křížkem, stejným způsobem, jak je uvedeno v příkladu:

Příklad

Pohlaví	Věk	Současné zaměstnání
☐ žena ☒ muž	<u>23</u> let	☐ Žák/žákyně ZŠ ☐ Učeň /Učnice (obor): ☐ Student/ka gymnázia ☐ Student/ka SOŠ (obor): ☐ Student VOŠ (obor): ☒ Student VŠ (obor): učitelství pro SŠ ☐ Zaměstnání: ☐ Jiné:

1. DOTAZOVANÝ/DOTAZOVANÁ

Pohlaví	Věk
☐ žena ☐ muž	_____ let

2. SOUROZENCI

Pohlaví	Věk	Současné zaměstnání
☐ žena ☐ muž	_____ let	☐ Žák/žákyně ZŠ ☐ Učeň /Učnice (obor): ☐ Student/ka gymnázia ☐ Student/ka SOŠ (obor): ☐ Student VOŠ (obor): ☐ Student VŠ (obor): ☐ Zaměstnání: ☐ Jiné:
☐ žena ☐ muž	_____ let	☐ Žák/žákyně ZŠ ☐ Učeň /Učnice (obor): ☐ Student/ka gymnázia ☐ Student/ka SOŠ (obor): ☐ Student VOŠ (obor): ☐ Student VŠ (obor): ☐ Zaměstnání: ☐ Jiné:
☐ žena ☐ muž	_____ let	☐ Žák/žákyně ZŠ ☐ Učeň /Učnice (obor): ☐ Student/ka gymnázia ☐ Student/ka SOŠ (obor): ☐ Student VOŠ (obor): ☐ Student VŠ (obor): ☐ Zaměstnání: ☐ Jiné:
☐ žena ☐ muž	_____ let	☐ Žák/žákyně ZŠ ☐ Učeň /Učnice (obor): ☐ Student/ka gymnázia ☐ Student/ka SOŠ (obor): ☐ Student VOŠ (obor): ☐ Student VŠ (obor): ☐ Zaměstnání: ☐ Jiné:
☐ žena ☐ muž	_____ let	☐ Žák/žákyně ZŠ ☐ Učeň /Učnice (obor): ☐ Student/ka gymnázia ☐ Student/ka SOŠ (obor): ☐ Student VOŠ (obor): ☐ Student VŠ (obor): ☐ Zaměstnání: ☐ Jiné:

3. RODIČE

Pohlaví	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	Současné zaměstnání
Matka	___ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Základní ▪ Středoškolské odborné bez maturity ▪ Středoškolské s maturitou ▪ Vyšší odborné ▪ Vysokoškolské 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nezaměstnaná ▪ Zaměstnaná: ▪ Jiné:
Otec	___ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Základní ▪ Středoškolské odborné bez maturity ▪ Středoškolské s maturitou ▪ Vyšší odborné ▪ Vysokoškolské 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nezaměstnaný ▪ Zaměstnaný: ▪ Jiné:

II. JÁ A ŠKOLA – u následujících tvrzení zaškrtněte vždy jen jednu možnost a to tu, která nejvíce odpovídá skutečnosti

1. A bych byl/a ve škole úspěšný/á, o to stojím:

- a) moc b) dost c) středně d) moc ne e) vůbec ne

2. Při učení se mi daří soustředit:

- a) téměř vždy b) často c) někdy d) většinou ne e) téměř nikdy

3. Ve škole se hlásím:

- a) vždy, kdy je to možné b) často c) někdy d) málokdy e) téměř nikdy

4. Kdybych si mohl/a vybrat, chtěl/a bych být známkový/á:

- a) ve všech předmětech b) ve většině předmětů c) jenom v některých předmětech
d) jenom v jednom nebo dvou předmětech e) v žádném předmětu

5. Když začnu nějakou školní úlohu, mám tendenci ji dokončit:

- a) téměř vždy b) často c) někdy d) většinou ne e) téměř nikdy

6. Školní úlohy, které dostávám, se snažím plnit co nejlépe:

- a) téměř vždy b) často c) někdy d) většinou ne e) téměř nikdy

7. Když mám být zkoušený/á, tak má strach:

- a) téměř vždy b) dost často c) někdy d) málokdy e) téměř nikdy

8. Mám-li být upřímný, tak se školy:

- a) hodně bojím b) dost bojím c) trochu bojím d) moc nebojím e) vůbec nebojím

9. Když máme psát nějakou písemnou práci:

- a) mám téměř vždy chuť nejt do školy b) mám často chuť nejt do školy c) mám někdy chuť nejt do školy
d) moc mi to nevdá e) vůbec mi to nevdá

10. Když jsem zkoušený/á a moc neumím:

- a) mám vždy pocit, že bych se nejraději sebral a odešel b) mám často takový pocit
c) mám někdy takový pocit d) nemám většinou takový pocit e) nemívám takový pocit téměř nikdy

11. Když ve škole píšeme písemnou práci, počítám raději s tím, že dostanu horší známku:

- a) téměř vždy b) často c) někdy d) málokdy e) téměř nikdy

12. Ze školních neúspěchů mám obavu:

- a) téměř vždy b) často c) někdy d) většinou ne e) téměř nikdy

III. DALŠÍ STUDIM A BUDOUCÍ POVOLÁNÍ

1. **Vyberte druh střední školy, na kterou se budete hlásit a uveďte její typ** (př. hotelová, zemědělská, stavební atd.):

- Čtyřleté gymnázium
- Střední odborná škola:
- Střední odborné učiliště:

2. **Kolik přihlášek na střední školy si budete podávat?**

- 1
- 2
- 3

3. **Chtěli byste v budoucnu studovat na vysoké škole?**

- ano
- ne
- nevím

4. **Čím se chcete stát?**

5. **Zaškrtněte 10 povolání, které byste CHTĚLI nebo ZVLÁDLI vykonávat:**

▪ automechanik/automechanička	▪ řidič/ka nákladního auta	▪ práce v zemědělství	▪ zedník/zednice
▪ programátor/ka	▪ astronom/ka	▪ vědec/vědkyně	▪ lékárník/lékárnice
▪ módní návrhář/ka	▪ grafik/grafička	▪ umělec/umělkyně	▪ architekt/ka
▪ sociální pracovník/pracovnice	▪ psycholog/psycholožka	▪ zdravotní sestra/sanitář	▪ učitel/ka
▪ ekonom/ka	▪ vedoucí televizní stanice	▪ politik/politička	▪ obchodní zástupce
▪ poštovní doručovatel/ka	▪ knihovník/knihovnice	▪ pojišťovací expert/ka	▪ sekretář/ka

Příloha č. 2: Dotazník pro SŠ

Vliv pořadí narození na studijní a profesní aspirace žáků

Vážený respondente/vážená respondentko,

jsem studentkou 5. ročníku denního studia na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a provádím výzkum v oblasti pořadí narození. Cílem výzkumu je zjistit, zda to, že jste se narodili jako první nebo poslední v rodině, má vliv na Vaš studijní a případně i budoucí profesní život. Touto cestou bych od Vás ráda získala Vaše osobní zkušenosti a názory, které budou velmi cenným podkladem pro vyhodnocení výzkumu. Dotazník je zcela anonymní a získaná data budou užitá výhradně jako podklady pro mou diplomovou práci. Vyplnění dotazníku Vám nezabere více než 10 minut.

Velmi oceňuji Vaši ochotu a předem děkuji za spolupráci

Blanka Korotvičková

- I. RODINA** – uveďte základní údaje o sobě, svých rodičích a sourozencích (pohlaví, věk, nejvyšší dosažené vzdělání a zaměstnání). Odpovědi označte křížkem, stejným způsobem, jak je uvedeno v příkladu:

Příklad

Pohlaví	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	V současnosti jsem
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ☒ muž 	<u>18</u> let	<ul style="list-style-type: none"> ☒ Základní ▪ Středoškolské odborné bez maturity ▪ Středoškolské odborné s maturitou 	<ul style="list-style-type: none"> ☒ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): ▪ Učeň/Učnice (obor):

1. DOTAZOVANÝ/DOTAZOVANÁ

Pohlaví	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	V současnosti jsem
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Základní ▪ Středoškolské odborné bez maturity ▪ Středoškolské odborné s maturitou 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): ▪ Učeň/Učnice (obor):

2. SOUROZENCI

Pohlaví	Věk	Současné zaměstnání
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): ▪ Student VOŠ (obor): ▪ Student VŠ (obor): ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): ▪ Student VOŠ (obor): ▪ Student VŠ (obor): ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): ▪ Student VOŠ (obor): ▪ Student VŠ (obor): ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): ▪ Student VOŠ (obor): ▪ Student VŠ (obor): ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): ▪ Student VOŠ (obor): ▪ Student VŠ (obor): ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:

3. RODIČE

Pohlaví	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	Současné zaměstnání
Matka	___ let	<ul style="list-style-type: none">▪ Základní▪ Středoškolské odborné bez maturity▪ Středoškolské s maturitou▪ Vyšší odborné▪ Vysokoškolské	<ul style="list-style-type: none">▪ Nezaměstnaná▪ Zaměstnaná:▪ Jiné:
Otec	___ let	<ul style="list-style-type: none">▪ Základní▪ Středoškolské odborné bez maturity▪ Středoškolské s maturitou▪ Vyšší odborné▪ Vysokoškolské	<ul style="list-style-type: none">▪ Nezaměstnaný▪ Zaměstnaný:▪ Jiné:

II. VOLBA DALŠÍHO STUDIA A BUDOUCÍHO POVOLÁNÍ

1. Po dokončení střední školy:

- a) si budu hledat **zaměstnání** (uveďte v jaké oblasti):
- b) se budu hlásit na **nástavbové studium** (obor):
- c) se budu hlásit na **vyšší odbornou školu** (druh školy, obor):
- d) se budu hlásit na **vysokou školu** (fakulta, obor):
- e) jiné:

2. Kolik přihlášek na **nástavbové studium (NS)**, **vysokou školu (VŠ)** nebo **vyšší odbornou školu (VOŠ)** si budete podávat?

a) na NS:	▪ 1-2	▪ 3-4	▪ 5 a více	▪ žádnou
b) na VOŠ:	▪ 1-2	▪ 3-4	▪ 5 a více	▪ žádnou
c) na VŠ:	▪ 1-2	▪ 3-4	▪ 5 a více	▪ žádnou

3. Čím se chcete stát?

Příloha č. 3: Dotazník pro VŠ

Vliv pořadí narození na studijní a profesní aspirace žáků

Vážený respondente/vážená respondentko,

jsem studentkou 5. ročníku denního studia na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a provádím výzkum v oblasti pořadí narození. Cílem výzkumu je zjistit, zda to, že jste se narodili jako první nebo poslední v rodině, má vliv na Váš studijní a případně i budoucí profesní život. Touto cestou bych od Vás ráda získala Vaše osobní zkušenosti a názory, které budou velmi cenným podkladem pro vyhodnocení výzkumu. Dotazník je zcela anonymní a získaná data budou užita výhradně jako podklady pro mou diplomovou práci. Vyplnění dotazníku Vám nezabere více než 10 minut.

Velmi oceňuji Vaši ochotu a předem děkuji za spolupráci

Blanka Korotvičková

- I. RODINA** – uveďte základní údaje o sobě, svých rodičích a sourozencích (pohlaví, věk, nejvyšší dosažené vzdělání a zaměstnání). Odpovědi označte křížkem, stejným způsobem, jak je uvedeno v příkladu:

Příklad

Pohlaví	Věk	Současné zaměstnání
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ☒ muž 	_____ let 23	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): <ul style="list-style-type: none"> ▪ Student VOŠ (obor): ☒ Student VŠ (obor): učitelství pro SŠ ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:

1. DOTAZOVANÝ/DOTAZOVANÁ

Pohlaví	Věk	Vzdělání	V současnosti jsem
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Středoškolské s maturitou (gymnázium) ▪ Středoškolské odborné s maturitou (obor): ▪ Vysokoškolské: <ul style="list-style-type: none"> a) bakalářské (obor): b) magisterské (obor): c) doktorandské (obor): 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Student/ka VŠ (obor): ▪ Zaměstnaný/á: ▪ Jiné:

2. SOUROZENCI

Pohlaví	Věk	Současné zaměstnání
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): <ul style="list-style-type: none"> ▪ Student VOŠ (obor): ▪ Student VŠ (obor): ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): <ul style="list-style-type: none"> ▪ Student VOŠ (obor): ▪ Student VŠ (obor): ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): <ul style="list-style-type: none"> ▪ Student VOŠ (obor): ▪ Student VŠ (obor): ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): <ul style="list-style-type: none"> ▪ Student VOŠ (obor): ▪ Student VŠ (obor): ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ žena ▪ muž 	_____ let	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Žák/Žákyně ZŠ ▪ Učeň /Učnice (obor): ▪ Student/ka gymnázia ▪ Student/ka SOŠ (obor): <ul style="list-style-type: none"> ▪ Student VOŠ (obor): ▪ Student VŠ (obor): ▪ Zaměstnání: ▪ Jiné:

3. RODIČE

Pohlaví	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	Současné zaměstnání
Matka	___ let	<ul style="list-style-type: none">▪ Základní▪ Středoškolské odborné bez maturity▪ Středoškolské s maturitou▪ Vyšší odborné▪ Vysokoškolské	<ul style="list-style-type: none">▪ Nezaměstnaná▪ Zaměstnání:▪ Jiné:
Otec	___ let	<ul style="list-style-type: none">▪ Základní▪ Středoškolské odborné bez maturity▪ Středoškolské s maturitou▪ Vyšší odborné▪ Vysokoškolské	<ul style="list-style-type: none">▪ Nezaměstnaný▪ Zaměstnání:▪ Jiné:

II. Volba dalšího studia a budoucího povolání

1. Po dokončení současného studia:

- a) si budu hledat **zaměstnání** (uveďte v jaké oblasti):
- b) se budu hlásit na **bakalářské** studium (obor):
- c) se budu hlásit na **magisterské** studium (obor):
- d) se budu hlásit na **doktorandské** studium (obor):
- e) jiné:

2. Čím se chcete stát?